

MEDYA ve KÜLTÜR

Kültürel Çalışmalar ve Medya Dergisi

The Journal of Cultural Studies and Media

Cilt/ Volume:4 Sayı/Issue:2 Yıl/Year: 2024

CİLT/VOLUME: 4 SAYI/ISSUE: 2
E-ISSN 2791-6979

ARALIK/DECEMBER 2024
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/medkul>

MEDYA VE KÜLTÜR

MEDIA AND CULTURE

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

The Owner on Behalf of Sakarya University

Sakarya Üniversitesi Adına İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Hamza Al
Sakarya University, Sakarya-Türkiye

Editor in Chief / Baş Editör

Işıl Şimşek
Journalism
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
isilsimsek@sakarya.edu.tr

Assistant Editor / Editör Yardımcısı

Mikail Uğuş
Journalism
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
mikailugus@sakarya.edu.tr

Section Editors / Alan Editörleri

Hediyetullah Aydeniz
Public Relations and Publicity
Marmara University
İstanbul-Türkiye
haydeniz@marmara.edu.tr

Ahmet Gökçen
Sociology
Samsun University
Samsun -Türkiye
ahmet.gokcen@samsun.edu.tr

Muhammed Hüküm
Turkish Literature
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
muhammedhukum@sakarya.edu.tr

Mustafa Bostancı
Journalism
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
mbostanci@sakarya.edu.tr

Yusuf Ziya Gökçek
Radio Television Cinema
Marmara University
İstanbul-Türkiye
yusufziyagokcek@gmail.com

Editorial Board / Editör Kurulu

Ali Murat Yel
Social and Cultural Anthropology
Marmara University
İstanbul-Türkiye
alimuratyel@yandex.com.tr

Ahmet Koyuncu
Sociology
Necmettin Erbakan University
Konya-Türkiye
koyuncuahmet42@gmail.com

Matthew Worley
Modern History
University Of Reading
United Kingdom
m.worley@reading.ac.uk

Mustafa Kemal Şan
Sociology Of Culture
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
mksan@sakarya.edu.tr

Murat Şentürk
Urban Sociology
İstanbul University
İstanbul-Türkiye
murat.senturk@istanbul.edu.tr

Mutlu Binark
Communication Sociology
Hacettepe University
Ankara-Türkiye
binark@hacettepe.edu.tr

Peyami Çelikcan
Cinema
İstinye University
İstanbul-Türkiye
peyami.celikcan@istinye.edu.tr

Adem Başpınar
Sociology
Kırklareli University
Kırklareli -Türkiye
adembaspınar@gmail.com

Paula Guerra
Sociology
University Of Porto
Portugal
pguerra@letras.up.pt

Tom Parkinson
Music
University Of Kent
United Kingdom
t.parkinson@kent.ac.uk

Ethics Editor/ Etik Editörü

Ahmet Eskicumalı
Educational Sciences
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
ecumali@sakarya.edu.tr

Book Review Editor / Kitap İnceleme Editörü

Mikail Uğuş
Journalism
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
mikailugus@sakarya.edu.tr

Statistics Editor/ İstatistik Editörü

Önder Gökmen Yıldız
Mathematics
Bilecik Şeyh Edebali University
Bilecik -Türkiye
ogokmen.yildiz@bilecik.edu.tr

English Language Editor/ İngilizce Dil Editörü

M. Fatih Adıgüzel
English
Mersin University
Mersin -Türkiye
mfatihad@gmail.com

Turkish Language Editor/ Türkçe Dil Editörü

Muhammet Oğuz Han Şimşek
Communication and Design
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
oguzhansimsek@sakarya.edu.tr

Layout / Mizanpaj

Mehmet Emin Çolak
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
mehmetcolak@sakarya.edu.tr

Yakup Beriş
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
yakupberis@sakarya.edu.tr

Indexing

SocINDEX
with Full Text

Sociology Source
Ultimate

EBSCO

Central & Eastern
European Academic
Source

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Contents

Research Article

- 1 Bellek Mekânı Olarak Belgesel Sinema: Kapalıçarşı’da Kırk Bin Adım Filminde İnsan, Mekân ve Eşya
Documentary Cinema as a Place of Memory: People, Place and Things in the Movie Forty Thousand Steps in the Grand Bazaar
Ayşe Gül Toprak Ökmen 109-138
- 2 Aile Apartmanında Yaşayan Evli Kadınların Gündelik Hayat Deneyimleri ve Kimlik Algıları
The Daily Life Experiences and Identity Perceptions of Married Women Living in Family Apartment Buildings
Şeydanur Şimşek, Nesrin Akıncı Çötök 139-156
- 3 Ulusal Gazetelerde Semih Çelik Cinayeti: Kadına Yönelik Şiddetin Medyada Temsili ve Çerçevesi
The Semih Çelik Murder in National Newspapers: Representation and Framing of Gender-Based Violence in the Media
Dursun Yılmaz 157-182

Review Article

- 4 Walter Ong’un Düşünce Dünyası ve Medya Ekolojisi Geleneğine Etkileri
Walter Ong’s World of Thought and Its Influence on the Media Ecology Tradition
Ali Hasan Hamut 183-194
- 5 Psiko-Politika Çağının Aktivizmi
Activism in the Age of Psycho-Politics
Filiz Aydoğan Boschele, Eylül Buse Bülbül 195-208

Book Review

- 6 Yeni Despotizm: Demokrasilerin Geleceği Mi?
The New Despotism: The Future of Democracies?
Serhat Çetintaş 209-214
- 7 Spiritüel Ağ: Sosyal Medya ve Yön Değiştiren İnançlar Üzerine Bir İnceleme
On Spiritual Web: An Examination on Social Media and Shifting Beliefs
Meryem İlayda Atlas 215-219

Bellek Mekânı Olarak Belgesel Sinema: *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım* Filminde İnsan, Mekân ve Eşya

Documentary Cinema as a Place of Memory: People, Place and Things in the Movie Forty Thousand Steps in the Grand Bazaar

Ayşe Gül Toprak Ökmen

Sakarya Üniversitesi, Radyo, TV ve
Sinema Bölümü, Sakarya, Türkiye,
atoprak@sakarya.edu.tr

Öz: Bu çalışmada, belgesellerin bir bellek mekânı olarak bireysel, kolektif ve kültürel belleğin yeniden üretimine nasıl katkı sağladığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Türkiye'nin kolektif ve kültürel hafızasına çekmiş olduğu sayısız belgeselle katkı sağlayan Suha Arın'ın *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım* belgeseli örneklem olarak seçilmiştir. Film sembolik bellek mekânlarından biri olan Kapalıçarşı'nın kadim geçmişi ile çekildiği dönemi karşılaştırırken mekânın değişen, dönüşen ve özelliğini koruyan yönlerini hikâyeleştirerek kolektif ve kültürel belleği güçlü bir anlatımla üretmekte; yaklaşık yarım asır sonra çekildiği döneme dair ikinci bir bellek çalışmasını başlatmaktadır. Nitel içerik analizi tekniği ile incelenen filmde temalar ana mekân, insan unsuru ve kültürel semboller olmak üzere üç başlıkta ele alınmış ve mekânlar, insan betimlemeleri ve eşyalar alt kategoriler olarak incelenmiştir. Filmin anlatısı ile diğer sinematografik özellikler diğer unsurlar olarak ele alınmıştır. Belgesel *Kapalıçarşı'yı* fiziksel özelliklerinin yanında, binlerce yıldır süregelen ticari faaliyetlerin, kültürel etkileşimlerin ve İstanbul'un günlük yaşamının bir yansıması olarak resmetmektedir. İnsan-mekân etkileşimi açısından; insanların mekânı nasıl kullandığı ve toplumsal ilişkilerin mekânsal bağlamlarda nasıl şekillendiği hem görüntülerle hem de hikâye anlatıcısının aktarımıyla etkili bir biçimde yansıtılır. Eşyalar gibi kültürel semboller ise ticari bir nesne özelliğinin yanında kültürel semboller ve kişisel/kolektif anıların taşıyıcısı olarak gösterilir. Böylece film kentsel hafızanın korunmasına katkıda bulunurken, dönemin İstanbul'unun tarihine ve kültürel mirasına ilişkin bilgileri yaratıcı bir biçimde işleyerek gelecek kuşaklara aktarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Belgesel Sinema, Kültürel Bellek, Bellek Mekânı, Suha Arın, *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım*

Geliş Tarihi/Received: 23.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 30.07.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online:
21.12.2024

Abstract: In this study, it is aimed to examine how documentaries, as a memory space, contribute to the reproduction of individual, collective and cultural memory. The documentary *Forty Thousand Steps in the Grand Bazaar* by Suha Arın, who contributed to Turkey's collective and cultural memory with numerous documentaries, was chosen as an example. While comparing the ancient past of the Grand Bazaar, one of the places of symbolic memory, with the period in which it was filmed, the film produces collective and cultural memory by narrating the changing, transforming and preserving aspects of the place; It starts a second memory study about the period in which it was shot, approximately half a century later. The themes in the movie, which was analyzed with the qualitative content analysis technique, were discussed under three headings: main place, human element and cultural symbols, and places, human descriptions and objects were examined as subcategories. The narrative of the film and other cinematographic features are considered as other elements. The documentary portrays the Grand Bazaar as a reflection of the commercial activities, cultural interactions and daily life of Istanbul that have been going on for thousands of years, in addition to its physical features. In terms of human-space interaction; How people use space and how social relations shape spatial contexts are effectively reflected both through the images and the storyteller's narration. Cultural symbols, such as objects, are shown not only as commercial objects but also as carriers of the same cultural symbols and personal/collective memories. Thus, while the film contributes to the preservation of urban memory, it creatively processes information about the history and cultural heritage of Istanbul of the period and transfers it to future generations.

Keywords: Documentary Cinema, Cultural Memory, Place of Memory, Suha Arın, *Forty Thousand Steps in the Grand Bazaar*

Extended Abstract

This study aims to examine the role of documentaries in the reproduction of individual, collective and cultural memory. Documentaries play an important role in understanding the past and creating collective/cultural memory by recording historical events, places and people and narrating the subject they cover. In this context, the documentary *Forty Thousand Steps in the Grand Bazaar* by Suha Arın, who has made significant contributions to the collective and cultural memory of Turkey and is an important school in our cinema, was selected as the sample of the study. The main focus of the research is how the documentary reveals the relationship between the past of the Grand Bazaar and its state at the time it was shot and how it tries to reproduce spatial memory. In addition, it is important that the film initiates a second memory study after half a century has passed by recording and documenting the period it covers. The work not only reflects the Istanbul and Grand Bazaar of the period today, but also functions as an audiovisual historical document that carries the social and cultural context of that period to the present.

The work examines both the physical structure and cultural aspects of the Grand Bazaar in depth. The Grand Bazaar is an important trade center with a history of thousands of years, considered a mirror of Istanbul's historical and cultural life. By comparing the historical roots of this place with the period in which it was filmed, the documentary conveys the change processes, preserved aspects and social life of the place to the audience. In this study, the film was examined with the qualitative content analysis technique and the main themes were grouped under three headings as the main place, human element and cultural symbols that stand out in the film. The place, human descriptions and objects were considered as subcategories; the film's narrative style, sound and music, camera use and editing were examined and interpreted under the heading of other elements. These themes constitute the focal points of the documentary's analysis.

In addition to being a large trade area physically, the Grand Bazaar is a special symbolic place of Istanbul that bears the traces of different periods throughout history. The documentary reveals in detail the differences between the past of the Grand Bazaar and the period in which it was filmed. The changes in the architectural structure of the space, the transformations in commercial functions and the changes in social/cultural dynamics constitute the main focal points of the documentary. The information presented about the historical past of the Grand Bazaar shows the audience how the space functions not only physically but also as a cultural memory. The Grand Bazaar is presented in the film not only as a place of trade but also as an area where social relations take shape. The documentary shows in detail the daily lives of the people working in this space, their social relations and the ties they establish with the space. How people use the space and how social relations take shape in spatial contexts are conveyed to the audience with the support of cinematographic images and narrations. Here, it is emphasized that trade in the bazaar is not only an economic activity but also a cultural experience. Similarly, cultural symbols such as objects are represented not only as commercial objects but also as carriers of personal/collective memories. Objects are considered as a part of both individual memories and collective memory. Cultural symbols play an important role in the narrative of the documentary and it is emphasized what cultural meaning these symbols carry.

In the study, the cinematographic features and narrative style of the documentary are also considered as other elements that complement all these themes and reveal the artistic and aesthetic aspects of the film. Documentary films record real events, places and people, while at the same time creating a story and presenting a meaningful text to the audience. The work examined constitutes an important example of storytelling in this context. The main character of the documentary, one of the oldest tradesmen of the Grand Bazaar, Serbetci İbrahim Usta, is at the center of this storytelling. Serbetci İbrahim Usta is positioned not only as a character in the film, but also as the storyteller of the documentary. His personal story becomes a narrative tool representing the history and cultural heritage of the Grand Bazaar. When

the other cinematographic features of the film are examined, it is seen that traditional music and the ambient sounds of the bazaar increase the reality and sincerity of the documentary, while the use of the camera visually enriches the narrative of the documentary within the framework of the technological possibilities of the period. The editing, on the other hand, provides a classic, simple and fluent narrative, ensuring that the subject is conveyed to the audience in a clear and understandable way. All these elements have strengthened both the visual and emotional impact of the documentary.

With all these aspects, the film also makes an important contribution to the preservation of urban memory. The documentary fulfills a social function of transferring the history and cultural heritage of Istanbul of the period to future generations by creatively processing it. By examining the historical and cultural context of the Grand Bazaar in depth, it emphasizes the effects and importance of the place on collective and cultural memory. Through the spatial representation it presents, the work also contributes to the documentation and preservation of changing and sometimes lost urban identities. The information and visuals presented by the documentary show that documentary also has an important role in the preservation of collective memory as a place of memory. In this respect, films that include representations of the place function not only as a record of the past, but also as a living representative of collective/cultural memory.

1. Giriş

Geçmiş yaşanmışlıklar ve hatıralar kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelmektedir. Kimi anlatılar sözlü olarak ağızdan ağıza aktarılırken, kimi anlatılar yazı ile kimi anlatılar ise görsel işitsel kayıt altına alınarak varlığını sürdürebilmiştir. Kayıt altına alınan geçmiş yaşantılar, belgeseller ve sinema filmleri gibi üretim biçimleriyle hem varlığını devam ettirmiş hem de gelecek nesiller için anlaması ve öğrenmesi kolay bir araç olmuştur. Hangi şekilde süregelirse gelsin geçmişe duyulan özlem ve merak duygusu, önemli çalışmaların başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Geçmişe duyulan özlem ve merak, geçmişte yaşanan bir olayın nasıl hatırlandığı sorusunun peşinden gitmeyi gerektirmektedir. Bu bakımdan bireysel ve toplumsal bellekte bulunan hatıraları dinleyerek belgesel filmlere konu edinmek, dönemin koşullarını anlamak için oldukça kolaylık sağlamaktadır. Belge niteliğinde olması bakımından belgesel filmler önemli bir görevi yerine getirmektedir. Bireyin ve toplumun belleğinde bulunan yaşanmışlıklar, belgeseller aracılığıyla kayıt altına alınmaktadır. Bununla birlikte çekilen belgeselin üzerinden belirli bir zaman geçmesi, belgeselin çekildiği döneme dair ikinci bir bellek çalışmasını başlatmaktadır.

Gerçeğin ne olduğu sorunsalını merkeze alması ve gelecek kuşaklar için belge görevi görmesi belgesel sinemayı özel bir konuma koymaktadır. Belgesel filmleri kurmacadan ayıran en önemli özellikler arasında; doğru bilgi paylaşılması, gerçekliğe tanıklık etmesi, nesnel olması ve gelecek kuşaklara doğru bilgiyi aktarması olarak ifade etmek mümkündür (Yüksel, 2006, s. 201). Bu bakımdan belgesel filmler için belgesel sinemacının vermek istediği mesajlarla dış dünyadaki gerçekliğin uyum içinde olması beklenmektedir. Belgeselde işlenen konunun izleyicileri bağlayacak düzeyde bir temele dayanması, ilgi çekici şekilde işlenmesi ve tüm bunlar olurken gerçeklikten kopmadan tarihe tanıklık ettirmesi ön koşuldur. Gerçeği kaydetmesi, saklaması, paylaşması belgesel sinemanın en önemli toplumsal işlevleridir ve bu özelliği sebebiyle belgesel sinemayla geçmiş ve bellek arasında yakın bir ilişki vardır.

Bellek, daha önceki bilgi birikimin bilinç seviyesine çıkması anlamına gelirken, belgesel sinema hatırlama biçiminde etkili araçlardan biridir. Belgesel filmler hangi konunun nasıl hatırlanacağı noktasında belleğe hizmet etmektedir. Bingöl'e göre insanı farklı noktalara götürerek meselelere farklı bakış açılarıyla yaklaşılmasını sağlayan belgesel sinema belleği devamlı aktif tutmakta, hatırlama biçimlerine yardımcı olmaktadır (2018, s. 52). Görsel-işitsel bir kayıt ve belge olan filmler, geçmişte yaşanan bir olayı anlama ve hatırlama konusunda oldukça etkilidir. Güncel olaylara ve durumlara yönelik çekilen filmler de aynı şekilde yıllar sonra izlendiğinde o dönemin anlaşılmasında önemli rol

oynayabilmektedir. Bellek, görsel işitsel anlatılardan dolayısıyla filmlerden çok beslenmektedir. Bu yönüyle geniş bir alana yayılan bellek çalışmalarının bir ayağı da sinemadır.

Bununla birlikte belleğin korunması ve geçmiş olayların hafızalarda yer bulmasında mekân önemli bir hatırlatıcı unsurdur. Fiziki mekân geçmiş anıların, deneyimlerin oluşumunda ve geleceğe aktarılmasında etkili olurken; belgesel sinema da mekânı fiziki, toplumsal ve kültürel özellikleriyle birlikte belgelemenin yanında bizzat kendisi bir bellek mekânı olarak konumlanabilmektedir. Öyle ki fiziki mekânlar zamanın geçişi karşısında yıllar içinde değişime uğrayabilmektedir. Belgesel sinema mekânların zaman içindeki değişimlerini ya da önemini ortaya koyabilmekte; geçmiş olayları, toplumsal ve kültürel pratikleri ve insan hikâyelerini sinemasal anlatı ve estetik öğelerle işleyerek kolektif belleği aktif tutmaya ve gelecek nesillere aktarmaya hizmet eder. Bu yönüyle belgesel sinema belleğin ve mekânın önemli bir taşıyıcısıdır.

Bu bağlamda, bu çalışmada belgesel sinemanın bir bellek mekânı olarak toplumsal ve kültürel hafızanın üretimine nasıl katkı sağladığı meselesi hızla değişen kentlerden biri olan İstanbul'un sembolik yapılarından biri olan Kapalıçarşı'nın geçmişini, önemini ve bugün değişen ya da geçmişin izlerini sakladığı yönlerini izleyiciye aktaran *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım* (1980) filmi incelenmiştir. Nitel içerik analizi tekniği ile incelenen film; ana mekânlar, insan unsuru ve kültürel simgeler olarak üç ana tema altında sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgular mekân, insan betimlemeleri ve nesnelere belleği olmak üzere alt değişkenler boyutunda incelenerek yorumlanmıştır.

2. Bellek ve Mekân İlişkisi

Bellek "insanın en önemli zihinsel işlevlerini yerine getirebilmesi için anıları, bilgiyi, her çeşit yaşantı ve deneyimi kaydeden ve gerekli olduğunda ortaya çıkaran insan zihninin sonsuz deposudur" (Sönmez, 2012, s.7). Genelde 'kişisel' ve 'kolektif bellek' olarak sınıflandırılan bellek çeşitleri ve bunların işleyiş biçimleri, kişiye ve topluma ait bilginin yapılanmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu işleyiş mekanizması, kişinin ve toplumun kültürel oluşumunu, bir başka deyişle sözlü gelenekten mi yoksa yazılı gelenekten mi geldiğini anlamamızı sağlar. Kişi ile verili tarihi ve toplumsal koşullar arasındaki etkileşim açısından, kişinin yaşamı boyunca belleğine kaydettiği her şey 'kendiliğinden belleği'dir (Özaloğlu, 2017, s.13) Kendiliğinden bellek, o kişinin içinde yer aldığı toplumsal gruplarla/toplumsal çerçevelerle ilişkilidir (Halbwachs, 1985'dan akt. Özaloğlu, 2017, s.14).

Belleğin bir diğer türü olan 'kurgulanan veya inşa edilen bellek' ise kültürle doğrudan ilişkilidir. Kişi, kültürü örgün ya da yaygın bir eğitimle belirli bir süre içinde ve belirli bir fiziksel çevrede edinir. Bu aynı zamanda 'dışarıdan edinilen bilinç' de olarak da adlandırılır. Şimdiki zamanı oluşturabilmek için tarihle aramızda oluşan bir bağa, dışarıdan bize aktarılmış bir bilinç ihtiyaç vardır. Belirli bir dönemi anlamak için, o dönemin ideolojilerini ve söylemlerini bilmek ve anlamak gerekir. Belirli bir döneme ait kişisel ya da toplumsal bellek, ilgili dönemin ideoloji ve söylemlerini açık ya da örtük biçimde içermektedir (Özaloğlu, 2017, s.14).

Jan Assmann'a göre, bellek ilk olarak bir iç olguyu akla getirir ve bunun mekânı da bireyin beynidir. Burada belleğin beyin fizyolojisiyle, psikolojiyle ve nörolojiyle ilgili olduğu düşünülürken, tarihsel kültür bilimi ile bir ilişkisi yoktur. Ancak belleğin içeriğini, nasıl organize edildiğini ve ne kadar süreyle korunacağını belirleyen, bireyin kapasitesi ve eğilimlerinden ziyade dış koşullar olarak ifade edilebilecek toplumsal ve kültürel çerçevedir (2015, ss.25-26). Assmann belleğin dört farklı dış boyutuna dikkat çeker: Mimetik bellek, nesnelere belleği, iletişimsel bellek ve kültürel bellek.

Assmann'a göre, *mimetik bellek* davranış alanıdır. Taklit yoluyla kazanılan davranışlar, taklit etme geleneğine dayalı kurallar ve alışkanlıklarla ilişkilidir. *Nesneler belleği* ise insanın kendini bulduğu şeylerle çevrili alandır (yatak, giysi, özel eşyalar, köyler ve kentler, sokaklar, araçlar vb.) İnsanı çevreleyen eşyalar insanın kendisinin bir yansımasıdır ve geçmişini hatırlatır. *İletişimsel bellek* ise dil ve iletişim alanıdır. İnsan dil yeteneği ve diğer insanlarla anlaşma yeteneğini kendiliğinden değil

başkalarıyla alışveriş içindeyken geliştirir. Bilinç ve bellek, her bireyin bu etkileşim sürecinde aktif katılımına bağlı olarak gelişir. Son olarak *kültürel belleğin* alanında ise gelenekler, kültürel anlamların devredilme ve canlandırılma biçimleri olarak yer alır. Bu tespit; mezar taşları, anıtlar ve tapınaklar gibi sadece işlevsel değil, aynı zamanda içsel zaman ve kimlik göstergelerini dışa vuran çeşitli ikonlar, semboller ve temsiller gibi nesnel belleğinin sınırlarını aşan her şey için geçerlidir (Assmann, 2015, s. 27-28).

Bütün bu bireysel, toplumsal, kültürel ve tarihsel bilgilerin kaydedildiği, saklandığı ve geri çağırıldığı aktif bir mekanizma olan bellek, aynı zamanda unutma ve hatırlama edimleri de iç içedir (Pösteki, 2012, s.3). Nitekim Halbwachs'a göre, sürekli iletişim içinde varlığını sürdüren hafıza canlıdır ve şayet bu alışveriş duraksarsa ya da alışveriş içindeki gerçekliğin çerçevesi değişir veya kaybolursa unutma gerçekleşir. Kişi yalnızca alışveriş içinde olduğu kolektif hafızanın çerçevesi içine yerleştirildiklerini anımsar. Bu nedenle bir birey veya bir toplum, geçmişi yalnızca bağlantıda olduğu ilişki çerçevesinde yeniden inşa ediyorsa, bu çerçevenin dışında kalanları unutmaya mahkumdur. Bu sebeple, sadece hatırlamak değil, unutmak da toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Sancar, 2010, s.43).

Belleğin unutma edimi ile iç içe oluşu hatırlama biçimlerinin ve araçlarının önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda Assmann "hatırlama figürleri" olarak adlandırdığı olguyu, üç özellik üzerinden karakterize eder: 'zaman ve mekâna bağlılık', 'bir gruba bağlılık' ve kendine özgü bir süreç olarak 'yeniden kurulabilme özelliği' (2015, s.46). Assmann göre, hatırlama figürleri belirli bir mekânda somutlaştırılmak ve belirli bir zamanda güncellenmek isterler. Bir başka deyişle, her daim somut bir mekâna ve zamana dayanırlar. Hatırlanan içerikler ya çok zaman önce yaşanmaları ya olağanüstü olaylarla ilişkiselliğiyle ya da hatırlamanın dönemsel ritmiyle zamansallık kazanırlar. Hatıralar yaşanan bir mekâna dayanır. Kentsoylular için kentler, kırsal kesimdekiler için köy ya da vadi, aileler için evler ve bir coğrafyada yaşayanlar için o coğrafyanın kendisi mekânsal hatırlama çerçevesini oluşturur (2015, ss.46-47).

Hatırlama figürlerini karakterize eden bir diğer özellik olan gruba bağlılıkta ise Assmann, toplumsal belleğin onu taşıyanlarla birlikte var olduğunu altını çizer. Toplumsal bellek yalnızca gerçek ve yaşayan bir grupla ilişkilendirilebilir. Toplumsal belleğin zaman ve mekân kavramları, bir grup içindeki duygusal ve değer yüklü yaşam bağlamıyla ilişkili iletişim biçimleriyle şekillenir. Bunlar toplumsal bellekte, söz konusu grubun öz imgesi ve hedeflerine yönelik anlamlı ve duyu yüklü bir vatan ve yaşamöyküsü olarak ifade bulur. Toplumsal belleğin bununla yakından ilişkili bir başka özelliği ise yeniden kurulabilmesidir. Assmann'a göre, hiçbir belleğin geçmişi tam manasıyla koruması mümkün değildir; bellek her zaman grubun o anki bağlamına özgü olarak yeniden inşa edilir ve yorumlanır (2015, s.48-49).

Assmann'a göre, her bellek tekniğinin temel aracı mekânlaştırmadır. Mekân, hatırlama kültüründe ve toplumsal/kültürel belleği pekiştirme tekniklerinde önemli bir rol oynar. Bu olgu için "bellek mekânları" kavramı kullanılabilir. Assmann'a göre; "bellek sanatı, hayali mekânlarla, hatırlama kültürü ise doğal mekânlara koyduğu işaretlerle çalışır." Öyle ki bütün bir coğrafya kültürel belleğin bir aracı olarak kullanılabilir. Böyle bir durumda işaretler ("anıtlar") fazla kullanılmaz; mekânın kendisi bir işaret hâline gelir ve göstergeleştirilir. Avustralya yerlileri Aborijenlerin totem mekânları olarak, önemli bayramlarda atalarının ruhlarına ait hatırlarının bulunduğu yerlere giderek grup kimliklerini pekiştirmeleri; Ortadoğu'nun eski kentlerinde, önemli bayramlarda gerçekleşen geçit törenlerinde büyük tanrıların heykellerinin taşındığı tören caddelerinin olması; Roma'nın Antik Çağ'dan beri kutsal mekânlardan biri olması; kültürel belleğin topografik metinleri, bellek mekânlarıdır (Assmann, 2015, s.68).

Benzer bir şekilde Pierre Nora da 'hafıza mekânları' kavramı ile toplumların geçmişlerini nasıl hatırladıklarını, anıları nasıl oluşturduklarını ve hafızalarını nasıl koruduklarını açıklar. Nora'ya göre, hafıza mekânları, geçmişin çeşitli yönlerini temsil eden sembolik mekânlardır. Bunlar; anıtlar, anma törenleri, müzeler, arşivler, mezarlıklar, kutsal yerler, tutanaklar, tarih kitapları gibi fiziksel veya

sembolik olarak anlam yüklenmiş her türlü mekân veya nesne olabilirler. Hafıza mekânları, toplumların kolektif hafızasının parçaları olarak işlev görürler ve ulusların kültürel kimliklerinin inşasında önemli rol üstlenirler (2006, ss. 9-24).

Mekânlar hem bireysel hem de kolektif belleğin inşasında büyük öneme sahiptir. Öyle ki gündelik yaşamımıza ilişkin her türlü deneyim bir mekânı içinde barındırır. Deneyimlerimizin her biri belli bir zamansal döneme karşılık gelir ve üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra bazılarını hatırlamamız belleğimizi gündelik hayatımızın parçası hâline getirir. Gündelik yaşantımızı çevreleyen fiziksel çevre hem kişisel hem de kolektif belleğimizin bağlamını oluşturur. Dolayısıyla mekân hem kolektif hem de kişisel belleğin oluşturulmasında önemli bir rol oynar. Bu süreçte, mekânın kendi belleği de oluşur; bu da şimdiki zamana ait gerçeğin tanımını yapmamıza katkıda bulunur (Özaloğlu, 2017, s.13). Bununla birlikte gelişen iletişim sistemleri ve teknolojik ilerlemelerle, belleğin oluşumunda ve hatırlanmasında mekânın kendisi yalnızca fiziki mekânla sınırlandırılmayacak biçimde genişlemiştir. İletilerin ve bilgilerin korunabileceği, kaydedilip saklanabileceği ve istendiği zaman devreye sokulabileceği iletişim ve medya araçları da farklı bir mekânsal boyut olarak bir bellek mekânlarını genişletmektedir.

İletişim tarihi açısından bakıldığında, yazının icat edilmesine kadar toplumların tüm birikim ve tecrübesi insan belleğinde saklanmış ve bunlar sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktararak varlığını korumuştur. Sözlü kültürün hâkim olduğu bu dönemde, sözün kalıcılığı için insan belleğine ve ezbere ihtiyaç duyulmuştur; belleği kuvvetli olan, hafızasında olayları unutmadan uzun süre saklayabilen insanlara önem verilmiştir (Ersoy, 2009, ss. 20-21). Yazının icat edilmesiyle birlikte bellekteki bilgiler yazıya aktarılmaya başlanmış ve sözün kalıcılığı sağlanmıştır. Görüntü kaydeden araçların henüz icat edilmediği dönemlerde yaşamsal olaylar bireylerin belleklerinde ve yazılı kültürün araçlarında yer almıştır. Sonradan fotoğrafın ve sinemanın icadıyla geçmiş ve güncel yaşantılar kayıt altına alınabilmiştir. Bu süreçten sonra belleklerde hayali bulunan durumlar, gerçek durağan ya da hareketli görüntülerle hatırlanmaya devam etmiştir. Günümüzde dijitalleşme ile birlikte tüm medya araçları da dönüşüm geçirmiş, bilgiyi toplama, depolama, işleme, dönüştürme, paylaşmanın hacmi, hızı ve yoğunluğu muazzam ölçüde artmış ve çeşitlenmiştir. İzleyen bölümde bu iletişim araçlarından bir bellek mekânı olarak öne çıkan belgesel sinema ele alınmakta, belgesel sinemanın geçmiş-bugün ve geleceğe dair belleğin üretilmesindeki rolü vurgulanmaktadır.

3. Bellek Mekânı Olarak Belgesel Sinema

Bellek kavramıyla belgesel sinema arasında yakın bir ilişki vardır. Bellek geçmiş deneyimlerin bilinç düzeyinde ifade edilmesini sağlarken, belgesel sinema belleğin tamamlayıcısı ve yardımcısıdır. Bellek; geçmişte yaşanan olayları, hatıraları ve bunların birbirleriyle bağlantılarını hatırlayarak ifade edebilme gücüdür. Bellek doğrudan gözlenemeyebilir ancak yaşanmışlık, hatıra ve hatırlama yoluyla çağrılabilir. Bu bağlamda görsel işitsel araçlarla geçmişi ve bugünü somutlaştırabilen belgesel filmler, bireysel belleği toplumsal belleğe dönüşme sürecinde etkili olan temel kaynaklardan biridir. Belgesel filmin belleğin yeniden üretiminde geçmişle günümüz arasında bir köprü kurduğu söylenebilir (Bingöl, 2018, s. 52-53).

Susam'a göre, sinema ontolojik olarak bir bellek mekânı olarak düşünüldüğünde, belgeseller, toplumsal belleğin inşa sürecine iki önemli işlevle katkıda bulunurlar: "İlk olarak yaşananları kaydetmek suretiyle şimdiki depolarlar. İkinci olarak da geçmişe ait olayları konu edinerek sorgulamacı, soruşturmacı, eleştirel tutumlarıyla şimdiki zamana dair gereksinimler üzerinden belleğin çerçevesini yeniden belirler, kurgusunu yeniden oluşturmaya katılırlar" (2015, s. 19-20). Buradan hareketle, 'filmler aracılığıyla geçmiş nasıl hatırlanır ya da hatırlatılır? Bir bellek mekânı olarak sinema geçmişi nasıl çağırır?' soruları önem kazanmaktadır.

Belgesel sinemanın işlevlerini "kaydetmek, açığa çıkarmak, korumak; ikna etmek ya da tanıtmak; analiz etmek ya da sorgulamak; anlatmak" olarak ifade eden Michael Renov, belgeselin tarihsel bir gerçekliği

farklı bir perspektiften yeniden ele aldığını belirtir (1993, s. 21). Geçmiş, şimdi ve gelecek zamansallığında; yaşadığı döneme tanıklık eden ve tarihi gerçekliği kaydeden belgesel filmler, toplumun hem geçmişini hem de bugününü kavramasına, anlamasına ve sorgulamasına imkân tanır. Belgeseller geçmiş ve şimdiyi kayıt altına alarak bu süreçte karşılaştırma yapabilme imkânı sağlaması bakımından önemli veriler sağlamaktadır. Bu bakımdan geçmiş bir durumun anlaşılmasında belgesellerin önemli yeri bulunmaktadır. Belgesel sinema, yönetmenin yaratıcı yorumuyla geçmişten yeniden yapılandırarak bugüne taşıyan ve izleyicinin belleğini harekete geçiren bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle, toplumların belleğini korumada önemli bir rol üstlenir. İzleyicinin belleğini harekete geçirdiği ölçüde, “hatırlama” olgusunu izleyicisine bir sorumluluk olarak yükler. Özellikle unutmaya meyilli toplumlarda belgesel filmler daha fazla önem kazanır (Çakıcı Öztürk, 2011, s.115).

Belgesel sinema geçmişte yaşanmış olayları hem görsel hem de işitsel sinemasal unsurları etkili bir biçimde kullanarak hafızayı canlı tutar. Tarihi olaylar ve toplumsal-kültürel değişimlerin anlaşılmasında ve hatırlanmasında rol oynar. Burada hem görüntünün gücü hem de belgeselin gerçeklik ilkesi oldukça etkilidir. Öyle ki görüntülerin bellek üzerinde etkili olduğunu söyleyen Sontag’a göre (1999), “ölüm, savaş gibi konulara ait görüntüler, bir süre sonra olayın kendisiyle özdeşleşmekte, olayın yerine geçmekte ve bellekte o olay çekilen görüntülerle hatırlanmaktadır.” Kilbourn da benzer bir şekilde “görüntülerin, hücrenel sabitler üzerinde sabitlenmiş, arşivlerde saklanmış ve binlerce kez yeniden üretilmiş geçmişe şimdiki zaman kazandırdığını, ancak zamanla bu imgelerin hafızayı ve tecrübeyi geçmeye başladığını savunur” (akt. Ulusal & Doğan, 2018, s.5).

Bir belgeselde hatırlamalar, yüzleşmeler, hesaplaşmalar görülebilmektedir. Bu duygu durumları bireysel ve toplumsal belleklerde farklı seyredebilmektedir. Bellekte hatırlanamayan ya da unutulmuş konular, temsil yoluyla aktarım sağlayan belgeseller aracılığıyla varlığını devam ettirebilmektedir. Nitekim belgesel filmlerin en önemli özelliği gerçekliğe dayanmasıdır. Ele alınan konular ya da kişiler gerçek hayattan filme alınmaktadır. Bu özelliğiyle izleyenlerde gerçeklik algısı oluşmaktadır. Bununla birlikte söz konusu gerçeklik algısı bir ideolojiye hizmet ettiğinde, izleyenler manipüle edilmiş bir gerçekliğin etkisi altında kalabilmektedir. Benzer şekilde belgeseller çeşitli yanılsamalara da yol açabilmektedir. Filmde yer alan kişilerin geçmişteki olayı yanlış ya da eksik hatırlaması, konunun gerçeklik yönünü değiştirebilmektedir. Ancak bir olayın ya da durumun nasıl hatırlanıyor olduğu meselesi, bir başka gerçekliği de üretir. Belgesel film ilgili dönemi yaşayan insanların belleğini gün yüzüne çıkarır. Yaşanmış olayların insanlar üzerindeki etkisi belgeseller aracılığıyla daha iyi tahlil edilebilmektedir. İnsanların görmediği ya da yüzleşmekten kaçındığı pek çok olay, belgeseller sayesinde bir yüzleşmenin ve gerçeği aramanın yolunu gösterebilmektedir. Bireysel ya da toplumsal bellekte yaşanan travmatik bir olayın hatırlanma biçimi o döneme ve olaya ışık tutmak için önemlidir.

Tüm bunların yanı sıra belgesel filmler geçmişte yaşananlara tanıklık eden insanlara yer vermesiyle resmî tarih anlatılarından farklı olarak yeni bakış açıları ortaya koyabilir. Böylelikle toplumsal belleğe ilişkin farklı seslerin duyulmasına da aracılık eder. Burada belgesel sinemanın en sık başvurduğu yollardan biri olarak sözlü tarih çalışmaları önem kazanmaktadır. “Sözlü tarihin öznel, güncel ve anlatıya bağlı yapısı, tarihin bireyler tarafından günümüzde nasıl anlaşıldığını, yorumlandığını ve yaşandığını anlamayı sağlar” (Neyzi, 2004, ss.10-11). Bir döneme tanıklık etmiş yaşayan belleklerin anılarının yok olmadan kaydedilmesi toplumların kolektif belleğini yitirmemesi ve geleceğe taşınması anlamında oldukça kıymetlidir.

‘Deneyim anlatıları’nın kaybolmadan kaydedilip geleceğe taşınmasının önemini yanında bu hatırlamanın nasıl olduğu konusu da önem kazanmaktadır. Hatırlamanın hafızanın nesnel bir edimi olmadığını, aksine toplumsal bir inşa süreci olduğunu savunan Halbwachs’a göre, hafıza geçmişin tarihsel gerçekliğini olduğu gibi yansıtan bir ayna değil, geçmişin yeniden inşa edildiği bir alandır. Bu sebeple, hatırlama gerçekte yaşanan olaylardan ziyade sonradan öyküleştiren olayları referans alır. Ona göre hatırlama, her daim bir anlam üretimi ile beraber hareket eder. Anlam üretimi sürecinde

hatıralar yapılandırılarak öyküleştirebilir. Geçmiş; belgeleme, öyküleme ve yorumlama biçiminde gerçekleşen toplumsal insanın bir ürünüdür; bu aynı zamanda toplumsal hafızanın gruba özgü olmasının da bir sonucudur. Halbwachs'a göre, geçmişi eksiksiz bir şekilde muhafaza edemeyen hafıza, bir grubun her dönemde kendi bağlamına göre yeniden şekillendirdiği bir versiyonudur (akt. Sancar, 2010, ss. 42- 43).

Geçmişin, hafızada şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde kurgulanarak öyküleştirelmesi belgesel sinemanın önemi bir kez daha öne çıkmaktadır. Belgesel sinema farklı anlatı tarzlarını kullanarak geçmişten günümüze çok farklı olayları, durumları, konuları gündeme getirerek, öyküleştirdiği meseleye ilişkin bir bellek mekânı üretmektedir. Tarihi olaylar, siyasal meseleler, çevre konuları, kimlik meseleleri, kentsel sorunlar, kültürel miras ve benzeri çeşitli temalarda üretilen belgeseller hem filmin çekildiği döneme ilişkin bir bellek oluşturmakta hem de kayıt altına alarak geniş kitlelerle paylaşarak yarattığı gerçekliği geleceğe taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında; izleyen bölümde Türkiye'nin toplumsal ve kültürel belleğinin korunmasına üretmiş olduğu sayısız filmle katkı sağlayan belgesel sinemacı Suha Arın'ın, İstanbul'un sembolik mekânlarından biri olan Kapalıçarşı üzerine yapmış olduğu *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım* filmi bir bellek mekânı olarak ele alınmış ve film; kentsel mekân, insan, mekân, eşya, ve bellek kavramları ekseninde incelenmiştir.

3.1. Suha Arın Sineması'nda mekân ve bellek

Türk Sineması'nda belgesel film alanında üretmiş olduğu sayısız eserlerle ülkemizde belgesel sinemanın gelişmesi ve kitlelerle buluşmasına büyük katkılar veren Suha Arın (1942-2004), belgesel sinema alanında bir ekol olarak anılmaktadır. Ülkemize sinemanın gelişi ve film üretimi hızla gelişirken daha geriden gelen belgesel filmin ilerlemesinde ve bir belgesel film dilinin oluşmasında önemli rol oynayan Suha Arın, üretmiş olduğu filmlerle "kültürel hümanizma" akımının da belgesel film alanındaki önemli bir temsilcisi olmuştur (Aytekin, 2017, s. 135).

Suha Arın'ın filmleriyle kültürel hümanizma arasında ilişki kuran Hakan Aytekin, Arın'ın film ürettiği dönemde Sabahattin Eyuboğlu gibi diğer önemli yönetmenlerin de yapığı gibi Anadolu topraklarındaki kültürel mirası insan unsuru ile birlikte ele alması, günümüz coğrafyası ve insanı ile geçmiş uygarlıklar arasındaki bağlantıyı öne çıkarması sebebiyle bu kavramsallaştırmayı yapmaktadır. Başka bir deyişle, kültürel unsurları ve değerleri hümanist bir anlayışla ele alması sebebiyle Arın'ın filmlerinin pek çoğu kültürel hümanizma yaklaşımını temsil eder. Nitekim Suha Arın'la birlikte çalışmış olan belgesel sinemacı Hasan Özgen, Arın'la beraber çalıştığı döneme ve kamu kurumu olarak o dönem çalıştıkları TRT'nin belgesel film anlayışına ilişkin şunları ifade etmiştir:

Belgeselin Türkiye'de ilk yaptığı, Türkiye'nin kültür coğrafyasını Türk halkına bütün ayrıntılarıyla anlatmak oldu. Suha Arın'la dışarıda bağımsız belgesel sinemacı olarak çalışırken TRT ile başlayan süreçte benzer şeyler yaptık. Biz yani, ikinci dönem belgeselciler olarak adlandırdığımız kuşak, "kültürel acilcileriz". Ağırlıklı olarak kültürel temalı ya da kültür etrafında dönen, içinde insanın da olduğu filmler çektiğimiz. Bizim dönemimizin genel ritmi budur. Bir de inanılmaz sayıda ve koşturmayla yaptık bu işleri. (...) Türkiye görsel-işitsel olarak kendi coğrafyasının fethine kalkışmıştı, belgeselciler yoluyla. Çünkü Türkiye çok ciddi bir dönüşüm arifesindeydi ve çok hızlı tahrip oluyordu (Toprak, 2013, s.61).

Suha Arın'ın belgeselleri, toplumsal gerçeklerin izleyiciye iletilmesinde ve kültürel hafızanın oluşturulmasında kilit bir rol oynamaktadır. Bu belgeseller, kültürümüzü muhafaza etme ve gelecek kuşaklara aktarma konusunda büyük bir katkı sunmaktadır. Arın belgesellerinde ele aldığı konuya ilişkin kamuoyu yaratarak ortak bir hafızanın oluşumunu destekler (Çakıcı Öztürk, 2011, s.119). Nitekim bunun en somut örneklerinden biri Safranbolu evlerine yönelik yapmış olduğu belgesel filmidir.

Suha Arın adının geniş kitleler tarafından sağlayan *Safranbolu'da Zaman* (1976) filmi, Karabük'e bağlı Safranbolu ilçe merkezindeki geleneksel mimariyi konu alır. TTOK (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu) tarafından finanse edilen film, yaklaşık 100-150 yaşındaki geleneksel evleriyle bir müze kent

özelliği sergileyen Safranbolu'nun mimari zenginliğine dikkat çekmeyi ve bu mirasın korunması konusunda toplumsal bir farkındalık yaratmayı amaçlamıştır (Aytekin, 2017, s.137). Aytekin'e göre, *Safranbolu'da Zaman*; insanlığın evrensel değerlerini tanıtmaya, koruma ve gelecek nesillere aktarma olan kültürel hümanizmanın ilkelerinin belgesel sinemada işlendiği örnek bir filmidir. Bu film TTOK tarafından Safranbolu'da başlatılan, koruma ve yenileme çalışmalarına öncü olmuştur. Ayrıca Safranbolu'nun günümüzde UNESCO'nun dünya kültür mirası listesinde yer almasında önemli rol oynamıştır. Bunun yanında Safranbolulular filmin çekiminden 25 yıl sonra, Safranbolu'daki bir meydana *Suha Arın Meydanı* adını vermiştir (2017, s. 137). Böylelikle Safranbolu evlerinin yanı sıra belgesel sinemacı Suha Arın'ın kendisi toplumsal, kültürel ve kolektif bir hafızanın parçası olmuştur.

Arın'ın toplumsal ve kültürel hafızaya katkıda bulunan sayısız filmi vardır. Bunlardan biri de *Anadolu Uygarlıklarından İzler* dizisidir. Arın, *Hattilerden Hititlere* (1974), *Midas'ın Dünyası* (1975), *Urartu'nun İki Mevsimi* (1977) ve *Likya'nın Sönmeyen Ateşi* (1977) belgesellerinde Anadolu'da yaşamış olan uygarlıkları ele alarak yaşadığımız coğrafyanın tarihine kültürel sanatsal ve felsefi açıdan bir yaklaşım getirmektedir. Bu filmlerde Anadolu uygarlıklarının yaşadığı mekânlar ön planda tutulmakta; mekânlar üzerinden tarihin hatırlanması ve tarihsel belleğin kurulması çalışılmaktadır (Çakıcı Öztürk, 2011, s.115). Arın'ın diğer filmlerinde de benzer yaklaşımı görmek mümkündür: Karakaya ve Atatürk barajlarının göl suları altında kalma tehdidinde karşı maddi ve manevi kültür mirasını günümüz ve geleceğin kuşaklarına aktarmayı amaçlayan belgesel dizisi *Fırat Göl Olurken* (1986); Ege Bölgesi'nde yer alan geleneksel Türk mimarisini yansıtan tarihi evleriyle dikkat çeken Kula'yı, geleneksel düğün ritüellerini de içerek biçimde ele alarak mimari, kültürel ve sosyal yönlerinin korunması için kamuoyunda farkındalık yaratmayı amaçlayan *Kula'da Üç Gün* (1983); Türkiye'deki sivil mimarisi ile mimariyi yaratan son ustaları belgeleyen belgesel dizisi *Eski Evler Eski Ustalar* (1986-1988); dünya mimarlık tarihinin en büyük örneklerinden biri olan Ayasofya'nın kültürel ve siyasal geçmişini görkemli mimari yapısıyla birlikte ele alan *Ayasofya* (1991) ve daha pek çok filmde Arın, mekânla birlikte insan unsurunu ön plana çıkartarak kültürel coğrafyayı okumaya yönelik derinlemesine bir anlayış ortaya koymuş; mekânların belleğinin toplumsal yönleriyle birlikte korunması ve geleceğe taşınmasına katkıda bulunmuştur.

Suha Arın'ın bu çalışmaya konu edinen *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım* (1980) filminde ise kadim geçmişe sahip Kapalıçarşı mekân olarak ele alınmıştır. Kapalıçarşı'nın hikâyesini her gün yaklaşık kırk bin adım atarak çarşığı dolaşan yaşlı bir şerbetçinin gözünden anlatan film, ustadan çırağa aktarılan zanaat ve geleneklere vurgu yaparken, mekânın kimliğinin asırlardan bu yana geçirmiş olduğu değişimi göstermektedir.

Geçmiş deneyimler ve bilgilerin yeniden meydana getirilebilmesi için öncelikle anımsanması gerekir ve bunlar anımsarken mekâna ihtiyaç duyulur. Belgesel sinema da insan ve hayata ilişkin bilgi aktarırken bir anımsama unsuru olarak mekâna ihtiyaç duyar. Bu çerçevede Suha Arın belgesellerinde de mekân unsuru ön plana çıkmakta ve mekânı oluşturan coğrafi, kültürel ve toplumsal çevre ile o mekânı yaşayan insanların etkileşimi izleyiciye aktarılır (Çakıcı, 2007, s.44). Suha Arın tüm bunları yaparken ele aldığı konu ne olursa olsun, filmlerde ortaya çıkardığı gerçekliği yaratıcı bir dille aktarmakta ve belgeseli belgesel yapan temel unsurun da bu yaratıcı süreçler olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre belgesel film, her şeyden önce estetik kaygıyla yapılmalı ve belgesel film yönetmeni sinema diline hâkim olmalıdır. Doğrunun ve güzelin peşindeki belgeselci yeterince yaratıcı olamasa bile sinema estetiğini mutlaka bilmelidir. Belgeselci bir yanıyla bilim insanı bir yanıyla da sanatçıdır. Belgesel film de bilimle sanatın kesiştiği yerde ortaya çıkar. Bir filmin belgesel olabilmesi için bilimsel ve sanatsal yönünün güçlü olması gerektiği söylerken, sadece bilgi aktaran ancak evrensel bir mesaj taşımayan ve sinema estetiğini yeterince kullanmayan filmleri 'bilgisel filmler' olarak tanımlar. Suha Arın'a göre belgesel film; "evrensel bir mesaj taşıyan gerçeğin, estetik kaygılarla, belgeselci etiğine sadık kalınarak, yeniden yorumlanmasıdır" (Arın, 2001).

Bu yaklaşıma koşut olarak Arın'ın belgesel sinemada anlatı tarzına yönelik vurguları da önemlidir. Ona göre belgesel filmde kullanılabilir başlıca anlatı tarzları: Klasik sözlü anlatım (görüntülere ilişkin açıklamalar görünmeyen bir dış ses ile aktarılır); sözsüz anlatım (görüntüler yalnızca ses ve müzik gibi öğelerle desteklenir); görüntü ile sesi farklılaştırma (filmin başında görüntü ve ses kuşaklarında farklı şeyler anlatılır, ancak sonra bu iki kuşak birbirine yakınlaşır veya örtüşür); sorunu ya da konuyu, belgeselde yer alan kişi ya da kişilere anlatırma(konuyu dış ses yerine gerçek kişiler aktarır); görünen bir sunucu/spikerin kameraya bakarak anlatması(sunucu kameraya bakarak konuyu aktarır); açıklayıcı yazılarla anlatma (açıklayıcı yazılar, kısa ve öz olacak şekilde gerekli yerlerde görüntü kuşağında yer alır)ve karma anlatımdır (anlatı çeşitlerinden iki ya da daha fazlasının bir arada kullanılması) (Çakıcı Öztürk, 2014, s.9). Suha Arın filmlerinde de bu anlatı tarzlarını kullanarak ele aldığı konuyu yaratıcı bir biçimde işlediği görülmektedir.

4. Araştırma Bölümü

Belgesel sinema kentlerin tarihsel ve kültürel mirasını, kendine has dokusunu sinematografik unsurları etkin bir biçimde kullanarak kayıt altına almakta ve tanıtmaktadır. Kentsel mekânlardaki tarihi yapılar ve kültürel simgelerin yanı sıra bu mekânlardaki yaşanmışlıklar ve önemli olaylar belgesel sinema aracılığıyla izleyicilere aktarılabilir. Belgesel filmler bu özelliğiyle, kentlerin geçmişine ilişkin daha derinlikli bir okuma yapmaya ve kentsel belleğin korunmasına katkı sağlayabilmektedir. Özellikle kentlerin hızlı değişimi ve buna bağlı olarak kentsel belleğin kaybolma tehdit altında oluşu göz önünde bulundurulduğunda belgesel filmler, bu değişim ve dönüşüm süreçlerini belgelemesi, toplumsal ve kültürel dokunun bundan nasıl etkilediğini göstermesi bakımından önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte kentlerin belleği sadece binalar ve köprüler gibi fiziki unsurlarıyla değil, o kentteki insanların, toplulukların üretmiş olduğu faaliyetlerle birlikte oluşmaktadır. Kent belleği insanların üretmiş olduğu ortak yaşanmışlıklar, anılar, deneyimler ve değerlerden oluşur. Belgesel sinema bu toplumsal belleği canlı tutarak kentlerin kimliğinin korunmasına ve geleceğe taşınmasına da aracılık edebilmektedir. Bir kentin herhangi bir bölgesinde ya da mahallesinde yaşayan insanların deneyimlerini, hatıralarını ve yaşam biçimlerini belgelemek, o yerin kültürel dokusunu anlamamızı sağlar. Bu yönüyle belgesel sinema kentsel belleğin ve kent kimliğinin korunması ile bunların zaman içindeki değişiminin toplumsal ve kültürel etkilerinin anlaşılmasını sağlamada oldukça etkili bir araçtır. Bu bağlamda, bu çalışmada tarihsel süreçte hızlı bir değişim yaşayan kadim şehir İstanbul'un en önemli tarihi ve sembolik mekânlarından biri olan Kapalıçarşı'nın geçmişini ve günümüzdeki dönüşümlerini anlamamızı sağlayan *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım* filmi ele alınmaktadır.

4.1. Araştırmanın yöntemi

Araştırmada mekân-bellek ilişkisi bağlamında belgesellerin bir bellek mekânı olarak bireysel, toplumsal ve kültürel belleğin yeniden üretimine nasıl katkı sağladığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, mekân, bellek ve belgesel sinemaya ilişkisine yönelik kavramsal çerçeve çizilerek bunlar arasındaki ilişki açıklanmıştır. Türkiye'de kültürel ve toplumsal belleğin üretimine sayısız belgeseliyle katkı sağlayan Suha Arın'ın *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım* belgeseli örnek olay incelemesi olarak ele alınmıştır. Film kentsel mekânın belleğini hem fiziki hem de diğer toplumsal unsurlarıyla birlikte ön plana çıkarması; mekânın geçmişine ve bugününe ilişkin hafızayı harekete geçirmeye çalışması ve bir bellek mekânı oluşturması sebebiyle seçilmiştir. Nitel içerik analizi tekniği ile incelenen örneklerde; ana mekânlar, insan unsuru ve kültürel simgeler olmak üzere üç ana tema belirlenmiştir. Alt kategoriler ise mekân, insan betimlemesi ve eşya olarak oluşturulmuştur. İçeriğe dair tüm bu unsurlar filmin ana karakteri ve aynı zamanda hikâyeye anlatıcısı olarak konumlandırılan Şerbetçi İbrahim Usta ve filmin giriş ve kapanış bölümünde kullanılan dış ses aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu sebeple ana temalar ve alt kategoriler incelenirken ana karakterin söylemleri de analize dahil edilmiştir. Belgesel filmde anlatı tarzı, ses ve müzik, kamera kullanımı ve kurgu ise bu unsurları tamamlayan diğer özellikler olarak ele alınmıştır.

Ana Temalar	Alt Kategoriler	Diğer Unsurlar
Ana mekânlar	Mekânlar	Anlatı tarzı
İnsan unsuru	İnsan betimlemeleri	Ses ve müzik
Kültürel simgeler	Eşya	Kamera kullanımı
-	-	Kurgu

Belgesel filmde sahneler incelenirken mekân, olay örgüsü ve seslendirmenin (dış ses ve hikâye anlatıcısı) bütünlüklü bir biçimde aktarıldığı birimsellikler sahne olarak ele alınmış ve bu bağlamda, 37 sahne tespit edilerek bu sahneler ana temalar ve alt kategoriler altında incelenmiştir. Sahnelerde her bir kategoride araştırmanın amacına uygun olarak öne çıkan unsurlar kodlanmış ve daha geri planda kalan diğer unsurlar geçiş alanı olarak kabul edilmiştir.

4.2. Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen belgesel; ana mekânlar, insan unsuru ve kültürel simgeler ana temaları ile bu temalar altında belirlenen alt kategoriler ve belirlenen diğer unsurlar çerçevesinde incelenmiştir.

4.2.1. Ana mekân

Sinemada anlatımın en önemli öğelerinden biri mekândır. Kurmaca filmler gerçek ya da hayali mekânlar yaratırken belgesel filmde hikâyeler daha çok gerçek mekânlarda geçer. Kentsel mekânlar belgesel sinemacılar için eşsiz zenginlikler taşıyan bir inceleme alanıdır. Öyle ki sinemanın kendisi; “büyük şehri yakalama, ortak ve adsız yaşamını görüntüleme, kendine has zamansallığını anlatma ve sessiz, gizli saklı, bilinçsiz olaylarını yakalama yetisine sahip olan araçtır.” (Perivolaropoulou, 2008’ den akt. Pösteki, 2012, s.7). *Kapalıçarşı’da Kırk Bin Adım* filmi de ana mekân olarak İstanbul’un zenginliğini yansıtan Kapalıçarşı’yı ‘küçük bir şehir’ olarak filmin merkezine alır. Çarşının tarihi dokusu, mimari yapısı, ticari faaliyetleri, insan ilişkileri İstanbul’un kentsel kimliğinin önemli bir yansıması olarak resmedilir.

4.2.1.1. Mekânlar

İstanbul güzelinin çeyiz sandığı Kapalıçarşı

Resim 1

Geniş Açıdan İstanbul ve Kapalıçarşı

Kaynak: Arın (1980)

Film geniş açıda kadim şehir İstanbul manzarasıyla başlamaktadır. Kamera sola doğru pan hareketiyle geniş açıdan İstanbul’u gösterirken aynı anda filmin dış sesi duyulur:

İstanbul, Asya ile Avrupa'nın buluştuğu yerde üç bin yıllık bir geçmişle günümüzün Doğu ile Batı'nın bir arada yaşandığı kent. Ve 500 yıldır onun dününü ve bugününü yansıtan, özlemlerini ve umutlarını sergileyen, zaman zaman zenginliğinde düşler kurulan, zaman zaman yoksulluğunda düşler kırılan Kapalıçarşı. İstanbul güzelinin çeyiz sandığı Kapalıçarşı, Kapalıkutu. Ve İstanbul hemen her gün masif duvarların altına sığınmış bu küçük kentte kendini seyre çıkar. Kendisi ne hâldeyse bu aynada onu görür (Arın, 1980).

“İstanbul güzelinin çeyiz sandığı Kapalıçarşı, kapalıkutu” sözleriyle dış ses bize filmin de ana mekânı olarak gösterilen İstanbul'un sembolik mekânlarından biri olan Kapalıçarşı'nın anlatılacağını vurgular. Geniş açıda başlayan ilk sahneyle Galata Köprüsü, İstanbul Boğazı, Eminönü Yeni Camii, Süleymaniye Camii, İstanbul Üniversitesi, Yangın Kulesi gibi İstanbul'un başlıca sembol yapıları gösterilir ve kameranın hareketi tamamlandığında Kapalıçarşı'ya odaklanılır. Filmde Kapalıçarşı kadim şehir İstanbul'u ayna gibi yansıtan küçük bir şehir olarak betimlenir. Geniş açıda İstanbul manzarası gösterilirken bir yanda dış ses İstanbul ve Kapalıçarşı ile ilk sözlerini aktarmaya başlar, öte yandan da ses kanalına bir de fon müzik eklenerek duygusal zemin oluşturulur. Suha Arın belgesellerinde yaygın olarak kullanılan geniş açı görüntü, anlatıcı sesi ve fon müzik üçlüsü bu filmde de kendini gösterir.

Filmin ana mekânı Kapalıçarşı iken ana mekânın içinde diğer mekânlar; bedestenler, hanlar, çarşı içindeki dükkanlar, tarihi çeşmeler ve sokaklar olarak ön plana çıkartılmaktadır. Kapalıçarşı'nın bu tarihi mekânlarının geçmişi ve bugünü bir hikâye anlatıcısı olarak konumlandırılan Şerbetçi İbrahim Usta'nın dilinden aktarılmaktadır. Filmde kamera Kapalıçarşı'yı her gün kırk bin adım yürüyerek şerbet satan İbrahim Usta'yı takip eder. İbrahim Usta bu mekânların tarihi dokusuna, kültürel yapısına ve mekânı yaşayan insanları tanıyan, yaşayan bir bellektir. Bu bağlamda hikâye anlatıcısı olarak onu dinlerken mekânı da kameranın takibiyle yine onun gözünden izleriz.

Şerbetçi İbrahim Usta'nın filmde tanıttığı, girişini ve duvarını gösterdiği ilk mekân Cevahir Bedesteni'dir. Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı ve Kapalıçarşı'nın çekirdeği olan bedestenin hem tarihi hem de görsel özellikleri İbrahim Usta'nın diliyle aktarılır:

Eskilerin anlattığına göre bir zamanlar bu çarşıda mücevherlerin, kumaşların ve silahların sadece en kıymetlileri satılmış. Hele mücevherciler çarşının kalbi sayılmış. Şenlik günlerinde İstanbul baştan aşağı süslenirken, dekorların en güzelini, en zenginini Kapalıçarşı esnafı, çarşı içinde de mücevherciler yapmış ve bedesten sokaklarına rengarenk ışıl ışıl sahici mücevherler asarlarmış (Arın, 1980).

Film hem anlatıcıyla hem de mekânları görsel olarak betimlemesiyle, Kapalıçarşı'daki mekânları tanıtmada noktasında da önemli bir görevi yerine getirmektedir. Bellek mekân olarak tarihi sembol ya da noktaların belgesellere konu olması, ilgili eserin geçmiş hâlini görmek açısından önemlidir.

Resim 2

Cevahir Bedesteni

Kaynak: Arın (1980)

Bununla birlikte anlatıcı bir yandan bedestenin tarihini aktarırken bir yandan da yok olup giden özelliklerini de dile getirir. Nitekim anlatıcının aktarımıyla, yabancı gezginleri hayran bırakan kıymetli kumaş ve değerli silah satıcıları bugün Cevahir Bedesteni'nde de artık yoktur. Bedestene adını veren mücevhercilerse "etraflarını saran yeni mesleklerin arasında bir azınlık artık". Şerbetçi İbrahim Usta burada mekânı, içinde yaşayan kültürel yapının uğradığı değişime vurgu yaparak tanıtır:

Cevahir Bedesten'i sadece pahalı mücevherlerin, değerli silahların ve kumaşların satıldığı bir yer değilmiş eskiden. İstanbul zenginlerinin kıymetli eşya ve paralarını sakladıkları bir emanet yeriymiş de. Yani bugünkü kiralık kasa hizmetini de görmüş buradaki dükkanlar. Hatta küçük bir faizle borç para bile verilirmiş bedestende (Arın, 1980).

Filmde değişimine vurgu yapılan bir diğer önemli mekân ise Sandal Bedesteni'dir. Anlatıcı Sandal Bedesteni'nin bir zamanlar dünyanın en güzel kumaşların satıldığı bir yer iken artık yerini Avrupa kumaşlarının doldurduğu ve 1914'te belediyenin burayı müzayede yeri hâline getirdiğini söylerken, mekânın zaman içinde geçirmiş olduğu değişimi bedestende sergilenen nesnelere üzerinden anlatır. Şerbetçi İbrahim Usta "20 kubbeye örtülü olduğu hâlde, alanı cevahir bedesteninden biraz daha küçük olduğundan buraya küçük bedesten ya da yeni bedesten de denir (Arın, 1980)." diyerek mekânın farklı isimlendirmelerini de izleyiciye aktarır.

Kapalıçarşı'nın bedestenlerinin yanında en öne çıkan mekânlarından biri de hanlardır. Şerbetçi İbrahim Usta eskiden Kapalıçarşı'nın içinde 30'a yakın han olduğunu, geçen asrın sonundaki büyük depremden sonra çarşı yeniden onarılırken bunların bir bölümünün de çarşı dışında bırakılmış olduğunu söylerken, mekânın zaman içinde değişen yapısına dikkatleri çeker. "Bugün çarşı sınırları içinde kalan 11 han vardır (Arın, 1980)." diyerek bunlardan biri olan Zincirlihan'a girer. Kamera anlatıcıyı takip ederken üst açıdan tarihi han iç avlusuyla gösterilir. İbrahim Usta hanın içine girdikten sonra çarşı sokaklarının zenginliği gösterilir.

Kapalıçarşı'nın sokak adlarının eski zamanlarda bir meslek koluyla adlandırıldığını ancak günümüzde çarşının bu özelliğinin yitip gittiği söyler: "...Perdahçılar, kalpakçılar, takkeçiler, oymacılar, bıçakçılar, ne biliyim ben hattatlar gibi meslek çeşidine göre adlandırılmış sokaklar...Bugünse eski düzeni hatırlatan sokaklara pek az rastlanır çarşıda [...] Yonca düzeni kalkalıberi bir sokağa bir sanat kuralı da kalmamıştır. Artık her sokakta her ticaret çeşidine rastlamak mümkün (Arın, 1980)." Geçmişte sokakların meslek isimleriyle adlandırılması insan-mekân ilişkisi açısından da önemli bir örnektir.

Şerbetçi İbrahim Usta, eski Kapalıçarşı'yı andıran yerlerden biri olarak tarif ettiği Köylü Sokağı olarak bilinen Yağlıkçılar Sokağı'nda yer alan dükkanların eski Kapalıçarşı dükkanları gibi vitrinsiz olduğunu söylerken, geçmişten kalan ve bugün izleri görülen mekânsal yapının detaylarını izleyiciye gösterir.

Resim 3

Yağlıkçılar Sokağındaki Vitrinsiz Dükkanlar

Kaynak: Arın (1980)

Belgesel, İbrahim Usta aracılığıyla Kapalıçarşı'nın mekânsal özelliklerini sıklıkla geçmiş ve bugün arasında kıyaslama ve öyküleştirme yoluyla anımsatır. Burada bellek yeniden kurgulanırken mekân salt fiziksel özellikleriyle değil toplumsal özellikleriyle de öne çıkartılır. Nitekim mekânın fiziksel özellikleri, mimari tarzına ilişkin özellikleri ile teknik ve estetik yönlerini içerirken çevremizde algıladığımız her şeyi içine alır (Halbwachs'dan akt. Özaloğlu, 2017, s.13). Mekânın geometrisi zaman içinde bir müdahalede bulunmadıkça değişmediğinden, fiziki mekân şimdiki zamanının ötesine geçen, aşkın bir özelliğe sahiptir. Mekân hatıraların korunması, kolektif düşüncenin oluşumu ve temsili için gerekli zemini sağlar. Bu durum mekânın toplumsal niteliğiyle ilgilidir. Doğası gereği toplumsal mekân içinde belirli bir zaman dilimini barındırır. Bu mekânın yokluğunda ise herhangi bir topluluk kendi kimliğini oluşturmak için gerekli zeminden mahrum kalır (De Certeau'dan akt. Özaloğlu, 2017, s.13).

Bu bağlamda belgesel Kapalıçarşı'nın kimliğini yansıtan toplumsal mekânlarını, içinde yaşayan insanların üretmiş olduğu kültürel özellikleriyle birlikte gösterir. Film boyunca gördüğümüz kahveler, çay ocakları, havuzlu avlular, lokantalar geçmişten bugüne insanların üretmiş olduğu ve bir tür kimlik mekânına dönüşmüş yerlerdir. Bu bağlamda Kapalıçarşı'da öne çıkartılan mekânlardan biri Şark Kahvesi'dir. Şark Kahvesi izleyiciye çarşıdan yorgun düşen insanların dinlenip dostluk kurduğu çay-kahve içtikleri bir sosyalleşme mekânı olarak gösterilir.

Resim 4

Kapalıçarşı'nın En Gözde Yerlerinden Şark Kahvesi

Kaynak: Arın (1980)

Şerbetçi İbrahim Usta kahvenin kültürümüzdeki önemini şu sözlerle aktarır: “Bizler çay kahve sohbeti olmadan yapamayız...Şark kahvesi de çarşıda dolaşmaktan yorgun düşen ayakların dinlendirildiği sakin bir köşedir. Köpüklü bir kahve ya da demli bir çayla başlayan tatlı sohbetlerle burada yeni dostluklar kurulur (Arın, 1980).” Şark Kahvesi bu özelliğiyle kuşaktan kuşağa deneyimlenen özel bir bellek mekânıdır aynı zamanda. Nitekim günümüzde sosyal medya aracılığıyla insanlar bu mekânlardaki anılarını paylaşmaya devam etmektedir.

Belgeselin ilerleyen bölümlerinde ise mimarinin yapısal özellikleriyle ilgili bilgiler paylaşılmaya devam eder. Kapalıçarşı'ya bağlı on bir hanın olduğu, bazı hanların kumaş ve halı satışıyla, bazı hanların mücevher satışıyla, bazı hanların ise lezzet duraklarıyla akılda yer ettiği görülmektedir. Kuşaktan kuşağa devam eden meslekler, esnaf lokantaları ve büfe işletmeciliğinde de kendisini göstermektedir. Bir günde bile pek çok insanın uğrak yeri olan Kapalıçarşı'da yeme-içme kültürü ayrı bir öneme sahiptir. Elliden fazla lokanta ve büfenin olduğu çarşıda, sayıları yirmi bini aşan esnaf ve ziyarete gelen binlerce

vatandaş buralarda doyurmuştur karnını. Pek çok kişiye ev sahipliği yapmış lokantalardan bazılarının bugün hâlâ varlık gösterdiği bilinmektedir.

Resim 5

Kapalıçarşı'da Lezzet Durakları Olarak Büfe ve Lokantalar

Kaynak: Arın (1980)

Günümüzde Kapalıçarşı tarihi esnaf lokantaları ve ünlü ilgi çekmeye devam etmektedir. Bu durum da toplumdaki yemek gibi kültürel özelliklerin kuşaktan kuşağa nasıl taşındığını bizlere gösterebilmektedir. Kapalıçarşı'nın günümüze kadar süregelen özelliklerinin yanı sıra zaman içerisinde değişen çok fazla yönü de olmuştur. Öyle ki Şerbetçi İbrahim Usta Kapalıçarşı'yı adımlarken pek çok şeyin değiştiğini söyler bir yandan da bu değişimi mekânda yer alan kültürel semboller üzerinden gösterir. Ona göre Kapalıçarşı'nın belki de değişmeyen, tek geleneği açılış kapanış saatleridir:

Pazarları hariç çarşı, her gün 8 buçukta açılıp akşam 7 de kapanır. Çarşının dev kapıları bir kere kapandı mı kimse bir daha giremez içeri. Eskiden bu saatlerin dışında çarşığı açmak için padişah fermanı gerekirmiş. Eskilerin söylediğine göre çarşı tarihinde bir defa ve bir tek gece açık kalmış. O da Sultan Abdülaziz'in Mısır dönüşünde düzenlenen şenlikler için. Padişah, fenerlerle dallarla süslenen çarşığı boydan boya atla geçmiş (Arın, 1980).

Hikâye anlatıcısı olarak İbrahim Usta; hem eskilerin anlatımları hem de kendi tanıklıklarını karşılaştırarak mekânın belleğinin canlı tutmaya çalışırken, geçmişin bilgisini ve deneyimini yeni kuşaklara aktarır.

4.2.2. İnsan unsuru

Suha Arın'ın belgesellerinde fiziksel mekânı anlam yüklü bir 'yer'e dönüştürmesinde birincil etken insan unsurudur. İnsanı en gerçekçi yönleriyle ve özellikle kültürel değerler üzerinden temsil etmeyi belgesellerinin temelinde yerleştirir. Öyle ki insanın özü, yaşadığı coğrafi ve toplumsal yapı içinde şekillenen kültürel değerlerle birlikte ortaya çıkmaktadır (Çakıcı, 2007, ss.45-48). İncelenen belgeselde de Kapalıçarşı kendisiyle özdeşleşen bir insan (Şerbetçi Kadri Kadlan) üzerinden öyküleştirilmektedir. Gerçek adı yerine İbrahim Usta olarak isimlendirilen şerbetçinin gözünden, onun gün içinde çarşıda attığı adımlar takip edilerek mekânın geçmişi ve değişen yönleri çarşıdaki insan faaliyetleriyle birlikte anlatılır.

Film boyunca başta filmin hikâye anlatıcısı olan Şerbetçi İbrahim Usta olmak üzere; çarşı esnafı, satıcılar, müşteriler, turistler, çocuklar ve genel olarak çarşı kalabalığı film boyunca betimlenir. Suha Arın'ın diğer pek çok filmde olduğu gibi insan-mekân etkileşimi bu filmde de öne çıkar. Beden-mekân ilişkisi olarak da tanımlanabilecek bu unsurun toplumsal çerçevelerin ve kolektif belleğin önemli bir parçası olduğu

söylenbilir. Bedensel pratikler bir toplumun kolektif belleğini nesilden nesile aktarmasına yardım eder. Burada kültürel farklılıklar; insanların belli yerlerdeki davranış biçimleriyle, birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarına ve etkileşime geçtiklerine göre kendini gösterir. Jest ve mimikler insanların kültürel altyapısıyla ilişkin ipuçları taşır. Bu çerçevede Halbwachs'a göre gelenekleri bir nesilden diğerine aktarmaya yardım eden ritüellerin iki temel bileşeni bedensel pratikler ve mekândır (akt. Özaloğlu, 2017, s. 13). Beden-mekân ilişkisinde bedenin yeri mekândır ve bellek her zaman algı, hareket ve mekânla birlikte var olur (Özaloğlu, 2017, s. 15). İncelenen eserde de Kapalıçarşı; orada yaşayan, gezen, alış-veriş yapan, eğlenen, hareket hâlinde mekânda var olan insanlar ve onların davranışları üzerinden izleyiciye aktarılır. Bu bağlamda filmin ana karakteri Şerbetçi İbrahim Usta da her gün çarşıda yaklaşık kırk bin adım atarken, başka bir deyişle sürekli hareket hâlindeyken gördüğü insan manzaralarını hikâyeleştirir. Buradaki bedensel pratikler de hem kentsel mekânın hem de toplumsal hafızanın önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkar.

4.2.2.1. İnsan betimlemeleri

Hikâye anlatıcısı olarak Şerbetçi İbrahim Usta

İnsanların deneyimlerini aktarma kabiliyeti, nesilden nesile aktarılan bir gelenek zinciri olarak görülür; ve bu durum yaşam deneyimine dayalı bir tür bilgelik olarak nitelendirilir (Sütçü, 2013, s. 76). Sözlü kültür dönemi açısından konuşma ve diyalog ilk çağlardan beri insan için en önemli iletişim aracı olmuştur ve deneyimlere dayanan hikâye anlatmanın tarihsel bağlamı da bir iletişim aracı olan sohbet kadar eskilere dayanmaktadır. İnsanlar tarih boyunca birbirleriyle hikâyeler aracılığıyla iletişim kurmuştur. İnsanlar hikâyeleri; kendilerini anlatmak, tecrübelerini aktarmak, dünyayı anlamlı kılmak, değerleri öğretmek ve değişim karşısında başkalarını uyumlu hâle getirmek için kullanmaktadır. Günlük hayatta sıkça karşımıza çıkan hikâye anlatımının, geçmiş deneyimleri paylaşmak ve yeni yaşanan gelişmeleri aktarmak için kullanılan bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir.

Bu bağlamda belgesel sinema da hikâye anlatımının en etkili araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım* belgeseli, İstanbul'un bir yansıması olarak betimlenen Kapalıçarşı'nın tarihini içindeki insanlar ve diğer kültürel simgeler üzerinden bugüne taşırken; filmin ana karakteri olarak öne çıkan Şerbetçi İbrahim Usta'yı bir tür hikâye anlatıcısı olarak konumlandırır. Belgeselin kendisi yönetmen tarafından hikâye anlatmanın bir aracı iken, Kapalıçarşı'nın en eskilerinden biri olan Şerbetçi İbrahim Usta'yı hikâye anlatan bir karakter olarak inşa eder. Filmde dış ses (Süreyya Arın) İstanbul'un dününü ve bugününü yansıtan İstanbul'un her gün Kapalıçarşı'da kendini seyre çıktığını, Şerbetçi İbrahim Usta'nın ise elli yıldır bu seyre ortak olduğunu söyler.

Resim 6

Şerbetçi İbrahim Usta

Kaynak: Arın (1980)

Film Şerbetçi İbrahim Usta'yı gösterir. Buna paralel olarak dış ses Şerbetçi İbrahim Usta'nın Kapalıçarşı'da kırk bin adım attığını ve İstanbul'un Kapalıçarşı olduğunu söyler. Bu sahneyle filmdeki ilk temsil ve ilk karakter görünür olur. Tüm Kapalıçarşı esnafının tanıyıp bildiği Şerbetçi İbrahim Usta, o dönem için çarşının yaşayan belleğidir. Tüm çarşı onu tanıdığı gibi o da tüm çarşı esnafını, hangi sokakta hangi dükkânın olduğunu bilerek çarşının sembolü hâline gelmiştir. Elli yıldır çarşıda şerbet satan İbrahim usta, mesleği babasından devralmıştır. Babasına da dedesinden kalmıştır. Bu yönüyle Suha Arın'ın Kapalıçarşı'yı ve oranın belleğini, geçmişini, hatıralarını en iyi bilen insanı filme konu ettiğini söylemek mümkündür.

Filmde hikâye anlatıcısı olarak konumlandırılan İbrahim Usta konuşmaz ancak başka bir dış ses (Alp Öyken) onun sesi olur: "Eeveeeet..Ben İbrahim Usta. Çarşının 50 yıllık şerbetçisi. Dile kolay yarım yüzyıldır bu koca çarşığı arşınlar dururum. Baba mesleği bizimkisi. Ona da dedemden kalmış. Ama oğullarımdan hiçbiri bu işin peşine düşmedi. Heeey tabi. Zamanla her şey değişiyor. Tıpkı Kapalıçarşı gibi (Arın, 1980)."

Şerbetçi İbrahim Usta çarşının elli yıllık şerbetçisi olduğunu ve yarım asırdır çarşığı arşınladığını söylerken mekâna dair aidiyet duygusuyla birlikte mekânı 'kendinin kılar'. Bilgin'e göre insan belirli bir mekânda sadece bulunma veya alan kaplama eyleminin ötesinde bir yaşam alanı inşa eder. İnsanın mekândaki varoluşu, aktif bir tarzda gerçekleşir ve bu tarz; mekânı mekânı kendisi için anlamlandırmaya, kullanmaya, kendisinin kılmaya ve kendisi için görmeye dayanır. İnsan açısından genel olarak çevreyi ve özel olarak da yaşadığı kenti kendileme/kendinin kılama olgusunun; istek ve arzularına, özlemlerine, tasarılarına göre hareket etmek, duymak, düş görmek, yaratmak sahip olmak imkanlarını gerektirdiğini belirten Bilgin'e göre, çevreyi kendileme süreci, nesnel ve imgesel çevreyi düzenleme yeteneğini içerir ve bu durum bilişsel bir yakınlık izlenimi oluşturur. Bu durum aynı zamanda çevrede bulunan nesnelere kullanımını isteme ve bu kullanımı sağlama yeteneğini içerir; bu da duygusal bir yakınlık izlenimi oluşturur. Ona göre, duygusal bir bağ kurulan ve sevilen bir kent, ister istemez mitselleştirilir (Bilgin, 2013, s.132-134). Bu bağlamda Şerbetçi İbrahim Usta Kapalıçarşı'nın 50 yıllık şerbetçisi olduğu ve bu mesleği kuşaktan kuşağa devraldığını söylerken kendisini de çarşının bir parçası olarak konumlandırır. Kendisinden sonra ise oğullarına devredemeyeceğinden yakınırken bu değişimi Kapalıçarşı'nın değişimiyle de ilişkilendirir.

Resim 7

Şerbetçi İbrahim Usta'nın Çarşıda Şerbet Satma Anı

Kaynak: Arın (1980)

Şerbetçi İbrahim Usta çarşının yaşayan belleği olarak Kapalıçarşı'daki esnaflar ve oranın müdavimleriyle film boyunca selamlaşır ve ayaküstü sohbetler eder. İbrahim Usta izleyiciye çarşının dününü ve bugün değişen yönlerini insan betimleriyle de anlatmaya çalışır. Örneğin filmde, esnaflar eski zamanların esnafları ve satıcılarıyla karşılaştırılır. Yağlıkçılar Sokağı'ndaki dükkanlardan bahsederken İbrahim Usta eski zamanlarda satıcıların 'sessiz sakin' müşteri beklediğini söyler: "Ve onun bağırmayan, seslenmeyen gözü tok eski sanatkarları, sattıkları mallardan daha alımlı daha zengin gönülleriyle yerli yabancı tüm müşterileri kendilerine hayran ederlermiş. Evliya Çelebi'nin lisaniyla muhteşem Ademlermiş çarşı dükkancıları (Arın, 1980)." Şerbetçi İbrahim Usta bu söylemleri ve iç çekmeleriyle yaşanan değişimden üzüntü duyduğunu hissettirir. Nitekim ilerleyen sahnelerde İbrahim Usta bir iç çekişle " Çok şey değişti çarşıda çok şey... (Arın, 1980)." diye yakını. Filmde bunu takiben İbrahim Usta, çarşının en eski esnaflarıyla kısa sohbetler ederken gösterilir: "Eski dostlarla birlikte eski meslekler de göçtü gitti. Dostum peştamalcı İbrahim de 30 yıllık mesleğini bırakıp turistik eşya satanlardan biri şimdi... (Arın, 1980)."

Bir başka sahnede bir kilim dükkanının önünde oldukça yaşlı, uzun sakallı, başı sarıklı elinde bastonu oturmış bir yaşlı bir adam görünür. İbrahim Usta adamın önünde durur, saygıyla selam verir ve şerbet ikram eder. İbrahim Usta'nın sesinden yaşlı adamı tanımaya başlarız: "Kilisli Mustafa baba. Bir zamanlar Anadolu'yu adım adım dolaşır, en değerli kilimleri toplardı. Kök boyalı, has yünden, kına kokan kilimlerdi onlar. Kilisli bu işin erbabıydı (Arın, 1980)."

Resim 8

Çarşının Eski Esnaflarından Kilisli Mustafa Baba

Kaynak: Arın (1980)

Şerbetçi İbrahim Usta kendi gibi çarşının yaşayan en eski belleklerinden Mustafa Baba'a hürmet eder. Bu sahne aynı zamanda onun çarşının geçmişine ve insanlarına duyduğu özlemi de yansıtır.

Resim 9

Kilisli Mustafa Baba, Detay Görüntü

Kaynak: Arın (1980)

Yakın planda Mustafa Baba gösterilir; şerbetini içer, İbrahim usta ayrılır, Mustafa Baba'nın elindeki tesbih yakın planda gösterilir. Yakın planda çarşının önemli eski esnaflarına gösterilirken, geçmişe dair değerlerin kaybolmaya yüz tuttuğuna dikkat çekilir.

Filmde öne çıkan bir diğer insan betimlemeleri yerli-yabancı turistlerdir. Turistler yer yer; alış-veriş yaparken, camekânları incelerken, fotoğraf çekerken, yemek yerken ya da sohbet ederken gösterilir. Bir sahnede turistlerin masalarına yaklaşan İbrahim Usta'yla bir turist fotoğraf çektirir. Şerbetçi İbrahim Usta turistler için de çarşının sembolik karakterlerinden biri olarak ilgi görür.

Resim 10

Şerbetçi İbrahim Usta ve Turistlerle Fotoğraf Çektirirken

Kaynak: Arın (1980)

Film boyunca Kapalıçarşı'nın turistler için gözde mekân olarak varlığını o dönemde de sürdürdüğü görülmektedir. Çarşı içinde; yemek yeme yerlerinde, dükkanlarda, kahvelerde sıkı sıkı turistlerin keyifli hâlleri yansıtılır.

Resim 11

Kapalıçarşı'da Turistler

Kaynak: Arın (1980)

Resim 12

Esnafın Turistlerle İletişimi

Kaynak: Arın (1980)

Filmin bir başka sahnesinde ise çarşı kalabalığında kaybolan çocuklara dikkat çekilir. Anons yapan bir adam dört yaşlarında bir kız çocuğunun kaybolduğu bilgisini bir iki kez paylaşır.

Resim 13

Çarşıda Kaybolan Çocuklar

Kaynak: Arın (1980)

Kapalıçarşı'nın anlatıcısı olarak İbrahim Usta gülerek bu durumun çarşıda sık rastlanan bir durum olduğunu izleyiciye aktarır:

Eveeet, yine bir çocuk kayboldu. Haftada 4-5 kez duyarım bu anonsları. Size bir şey söyleyeyim mi? Kapalıçarşı'da kaybolan büyükler çocuklardan fazladır. Ama çocuklar onlar hemen ağlamaya başlarlar. Büyükler gibi yol sormayı da bilmezler. Hep düşünmüşümdür, çarşının cazibesine acaba en çok çocuklar mı yoksa büyükler mi kapılır diye. Yani çocuklar mı annelerini kaybeder, yoksa anneler mi çocuklarını? Çıraklık günlerimde ben de az kaybolmamışımıdır ya. Kolay mı? Kapalıçarşı demek 4000 dükkanı, 11 hanı, 61 sokağıyla, küçük bir şehir demek. 31 dönümlük küçük bir şehir. Ama merak etmeyin, kaybolup da bulunmayan bir çocuğa hiç rastlamadım ben çarşıda (Arın, 1980).

İbrahim Usta küçük bir şehir olarak tarif ettiği Kapalıçarşı'nın içinde barındırdığı zenginlikle insanın aklını başından alan cezbedici bir yer olarak tarif eder. İnsanlar sıklıkla dükkanlarda sergilenen binbir çeşit eşyanın büyüme kapılırcasına gezmektedir. Film boyunca İbrahim Usta'nın çarşının insanlarına yönelik yaptığı betimlemeler sayesinde izleyici olarak geçmişi gözümüzde canlandırmaya, bugünü anlamaya ve üzerinden geçen zamanla birlikte geçmiş ve gelecek arasında bağlantı kurmaya çalışırız. İbrahim Usta yaşayan bir bellek olarak kendi deneyim anlatısı üzerinden geçmişi bugüne taşımaya çalışırken, gelecek için de bugünün kültürel mirasını belgeler.

Sarlo'ya göre deneyim anlatısı bedene ve sese, geçmişin sahnesinde öznenin gerçekten var olmasına bağlıdır. Deneyimsiz tanıklık olmayacağı gibi anlatmadan deneyim de olmaz:

Söze dökmek suskun deneyimi azat eder doğrudanlıktan ya da unutulmaktan kurtarır ve onu iletilebilir yani herkesin yapar. Anlatı, deneyimi olayın gerçekleştiği andan (ki daha ilk başından zamanın geçişi ve yinelenemezlik tehdidi altındadır) başka bir zamansallıkta, hatırlama anında kaydeder. Ayrıca anlatı her yenilemede ve her değişkene de güncellenen bir zamansallık yaratır (Sarlo, 2012, s.21).

Buradan hareketle belgeselin mekânı içinde yaşayan tüm unsurlarla birlikte belleklerde yer etmesine ve herkesin ortak değeri olarak yaşatılmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Buradaki anlatı da Sarlo'nun ifade ettiği gibi gerçekleştiği andan itibaren zamanın geçişine tabidir. Bu yönüyle belgesel çekildikten yıllar sonra güncellenen bir zamansallık yaratmakta ve ikinci bir bellek çalışması başlatmaktadır. İzleyici olarak belgeselde hikâyeleştirilen geçmişin üzerinden de bir zaman geçmiş ve bugün üzerinden film, tarihi bir dönemi belgeleyen bir arşiv özelliği de kazanmıştır.

4.2.3. Kültürel simgeler

Bilgin'e göre, yaşayan özne açısından mekân bir koordinatlar sistemiyle ifade edilemez; bireyler yaşam alanlarını özelleştirerek birbirinden farklılaştırır. Mekânlar bu özellikleri bakımından bir 'yer kimliği'ne bürünme eğilimi gösterir. Bu kimlik yerleri, bireyler için psikolojik ve sembolik yatırım yerleridir; kişisel kimliğiz ya da benliğimizle ilgili durumları, olayları ve şeyleri içinde barındırırlar. Kimlik yerleri, yuva niteliği gösteren ev ve çalışma mekânlarında somutlaşabildiği gibi, müdavimi olduğumuz bir çay ocağı ya da bir çınar altı kahvesi gibi bir yer de olabilir. Benliğimizi yansıtan işaretlerle yüklü olan kimlik yerleri, bu kimliği zaman içinde taşıyarak kimliğin sürekliliğini sağlamaktadır. Bununla birlikte kimlik yerleri; kişiselleştirilmiş, kendilenmiş, tanıdık kılınmış, benlik imajımıza eklenmiş ve 'benim' dediğimiz eşyaları kapsar. Eşyalar, bu yerlerin en önemli öğelerindendir (2013, s.99). "Eşyalar, belleğimizin vücut bulduğu bellek yerleri, bir diğer deyişle hafıza mekânlarıdır; hatta arkalarındaki insan öyküleriyle bellektir" diyen Bilgin'e göre eşyalar, hemen herkesin dünyayla ilişkisinde doğal uzantılarıdır. İnsan bütünlüğünün tamamlayıcısı olan eşyalar; insanı zamana, kimliğine ve diğer insanlara bağlayan bellektirler. Eşyalar bu özellikleri sebebiyle yüceltilir, alınıp satılır, özenle saklanır veya hoyratça atılır. Zamanla bu evrelerin birinden veya birkaçından geçen eşyalar, zamanı ve mekânı betimleyen ve hatırlatan birer bellektir (Bilgin, 2013, s. 101-102). Bellek mekânı olarak belgesel, mekânın geçmişini ve bugünü mimari yapı gibi sadece fiziki özellikleriyle değil o mekânı üreten

insanların toplumsal faaliyetleri üzerinden de ele almakta; bir tür kimlik yerine dönüşen çarşının içinde bulunan eşyalar da insan-mekân ve bellek ilişkisinin de kurucu unsurlarından birine dönüşmektedir.

4.2.3.1. Eşya

Nesnelerin belleği

Eşyalar, kimliği istikrarlı kılan ve sürekliliğini sağlayan bir işlevi yerine getirir. Aynı zamanda, eşyaların da bir geçmişi, anıları ve geleceği vardır. Eşyalar, maddi ve sosyal dünyayla ilişkili deneyimlerimizi ve anılarımızı temsil eden bir geçmiş olarak görülür; aynı zamanda mevcut an içinde mekânı yapılandırır, işaret noktaları, eylem vektörleri ve araçları sağlar. Geçmişe süreklilik veren maddi ortamımızı anlamlandıran ve eylemlerimizde vasita rolü oynayan eşyalar bu yönüyle kimlik/benlik duygumuzu düzenleyen bir çerçeve sağlamaktadır. Sosyal statümüzün, grup aidiyetimizin ve de benlik sunumumuzun işaretleri ve araçları olmanın yanında eşyalar bizi bir geçmişe bağlarlar. Kimlik duygumuzu derinleştiren ve meşruiyet kazandıran eşyalar; kişisel ve kolektif kimliğimizin inşasının önemli rol oynar (Bilgin, 2013, ss.100-101). Bu yönüyle insan-eşya ilişkisinin kişisel ve toplumsal belleğin sürekliliğinin sağlanmasında önemli role sahip olduğu da söylenebilir.

Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım belgeselinde de mekânın ve toplumun kültürel özelliklerini sergileyen ve bizi geçmişe bağlayan en önemli öğeler de çarşıda alınıp satılan çeşitli eşyalardır. Kapalıçarşı'da alınıp satılan başlıca tüketim nesnesi altın ve gümüş gibi ekonomik değerin yüksek olan ürünlerdir. Filmin büyük bir bölümünde genellikle ziynet eşyası olarak altın ve gümüş alım-satımı ve camekânlarda sergilenen ürünleri görürüz. İbrahim Usta, o dönem için çarşıda her yıl yüz bin ton altının alınıp satıldığını, her gün üç yüz kilo altının ise işlenip form değiştirilerek el değiştiğini ifade etmektedir. Bu bilgilerle o dönem Kapalıçarşı'daki altın hareketliliğinin ne boyutta olduğu da anlaşılmaktadır. İbrahim Usta gümüşlerin geçmişte aldığı formları ise şu sözlerle anlatır: "Gümüşleeeerr...Siz bana bakarsınız ben de size. Bir zamanlar kesede para, yelekte köstekli saat, cepte tütün tabakası, belde kemer, elde ayna olan gümüşler... Hey gidi hey... (Arın, 1980)." Film bu yönüyle Kapalıçarşı'daki toplumsal ve ekonomik yapıyı da gözlemlemekte ve zaman içindeki değişimlere işaret etmektedir.

Şerbetçi İbrahim Usta Kapalıçarşı'da zamanında satılan en kıymetli eşyaların mücevherler, kumaşlar ve silahlar olduğunu söylemekte, mücevhercilerin çarşının kalbi olduğunu ifade etmektedir: "Şenlik günlerinde İstanbul baştan aşağı süslenirken, dekorların en güzelini, en zenginini Kapalıçarşı esnafı, çarşı içinde de mücevherciler yaparmış ve bedesten sokaklarına rengarenk ışıl ışıl sahici mücevherler asarlarmış (Arın, 1980)." Nitekim belgeselde İbrahim Usta'nın izinden çarşığı gezerek en çok gördüğümüz nesnelere; ziynet eşyaları olan mücevherler, altınlar, değerli taşlar, halı ve kilimlerdir. Hikâye anlatıcısı olarak İbrahim Usta eskiden alınıp satılan kıymetli eşyalardan bahsederken belgeselin çekildiği dönemdeki Kapalıçarşı'da satılan nesnelere gösterilmektedir. Bu noktada belgesel film bellek mekânı olarak izleyicide üç ayrı dönemin belleğini harekete geçirmektedir: Geçmiş dönem, belgeselin çekildiği dönem ve filmin izlendiği dönem. İzleyici olarak hikâye anlatıcısı aracılığıyla Kapalıçarşı'nın kadim geçmişini gözümüzde canlandırmaya çalışırken filmin çekildiği döneminin Kapalıçarşı'ndaki benzerlikleri ya da değişimleri anlamaya çalışırız. Belgesel film bir gerçekliği kayıt altına alma ve geleceğe aktarabilme özelliği ile burada ikinci bir belleği daha harekete geçirir. Film izleyiciye filmin çekildiği dönemin Kapalıçarşı'sı ile filmin izlendiği dönemin Kapalıçarşı'nı karşılaştırmayı ve değişen dönüşen yönlerini görebilmeye imkân tanımaktadır. Nitekim belgesel film Kapalıçarşı'nın geçmişini o dönemin Kapalıçarşı'sı ile karşılaştırarak ele alırken bir yandan da şimdinin kaybolan geleneklerini de kayda geçirmiş olur. Örneğin filmin bir sahnesinde artık Kapalıçarşı'da rastlanmayan açık müzayedeye yer verilir.

Resim 14

Kapalıçarşı'da Unutulmuş Bir Gelenek Açık Müzayede

Kaynak: Arın (1980)

Filmin resimde gösterilen bir sahnesinde çarşıdaki Sandal Bedesteni'nde yapılan müzayede geleneği gösterilmektedir. Kapalıçarşı'nın orta yerinde satış yapmak isteyen esnaflar ürünlerini sergileyerek açık artırma usulü ticaret yapmaktadır. Bu geleneğin günümüzde geçerliliğinin olmadığı görülmektedir. Çeşitli şekillerde müzayede örnekleri görülse de Kapalıçarşı'da bu şekilde satış yapma geleneği sona ermiştir. Bu film sayesinde eski geleneklerin varlığından haberdar olunabilmektedir.

Resim 15

Sandal Bedesteni'nde Müzayedeyi İzleyen Bir Kadın

Kaynak: Arın (1980)

Filmde hikâye anlatıcısı, çarşıya bağlı bu bedestenin meydanında müzayede yapıldığı hatta köle ticaretinin bile yapıldığı bilgisini paylaşmaktadır. Sultan Abdülmecit köle alınıp satma işine karşı çıkınca bu geleneği yasaklamıştır. Bu yönüyle film izleyicilerine geçmişe dair önemli bilgiler vermekte, geçmişte olan yaşantının belleklerde yer edinerek gelecek kuşaklara da aktarılmasını sağlamaktadır.

Bununla birlikte belgesel film boyunca öne çıkan kültürel simgelerin; hem antika hem de dönemin modası olan çeşitli eşyaların olduğu görülmektedir. Osmanlı dönemini simgeleyen takılar, altın, gümüş, inci ve çeşitli mücevherler; yine Osmanlı dönemini temsil eden görsellerin olduğu çeşitli resimler, Hacivat Karagöz figürleri, çeşitli dinlere ait semboller, minyatürler; geleneksel kilimler, geçmişin modası

olan duvar halıları; ney, bağlama, ud, darbuka gibi sazlar ve pikaplar, kasetler; kalemler, kahve fincanları, gaz lambaları, seramikler, işlemeli kumaşlar ve kıyafetler, deri ve kürkten yapılmış kabanlar, çantalar, oyalı yazma ve eşarplar gibi binbir çeşit eşyalar film boyunca sıklıkla gösterilmektedir. Öyle ki Şerbetçi İbrahim Usta, bu çeşitliliği hayranlıkla şu sözlerle ifade eder:

Bunca yıldır Kapalıçarşı'dayım, hâlâ buradaki bolluk ve çeşitlilik karşısında hayrete düşerim. Bazen sadece ticaret için kurulmuş küçük bir şehirde dolaştığımı sanarım. Bazen de bir masal dünyasında [...] Kapalıçarşı yalnızca bir İstanbul çarşısı değil, aynı zamanda bir Anadolu pazarıdır da. Anadolu'nun adı bilinmeyen pek çok usta zanaatkarının el emeği göz nuru burada sergilenir (Arın, 1980).

Resim 16

Kapalıçarşı'da Sergilenen Çeşitli Eşyalar

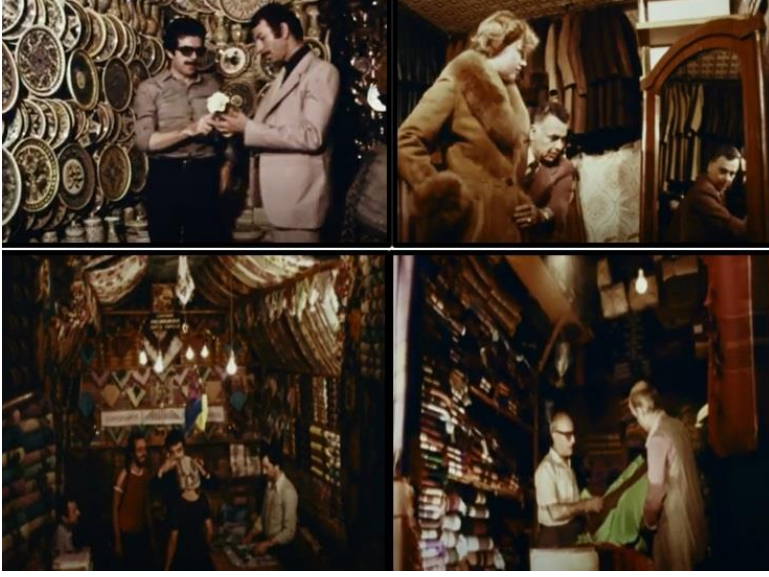
Kaynak: Arın (1980)

Belgesel de gösterilen eşyalar mekânın ve toplumsal kimliğin önemli bir parçası olarak görülür. Bununla birlikte filmde hem eski döneme hem de güncel olana ait çeşitli nesnelere sergilenir. Burada eşyaların yaratmış olduğu geçmiş ve bugüne aidiyet duygusu, istediğinde içine sızılabilen, istenildiğinde dışına çıkılabilecek bir geçmiş algısı yaratabilmektedir. Bilgin'e göre, eşyalar insanın kendi geçmişini "anlatılaştırırken", anlatısının bütünlüğünü koruyan ve sağlayan öğelerdendir (2013, s.104). Filmde de İbrahim Usta çarşının geçmişini ve bugününü hikâyeleştirirken eşyalar ve çeşitli nesnelere anlatının en önemli unsurları olarak öne çıkar.

Belgesel, Cevahir Bedesteni başta olmak üzere çarşıdan çeşitli eşyaları satan dükkânları gösterir. Bu esnada dükkân sahipleri, satış yapmaya çalışanlar ve alışverişe gelenler kamera kadrajına girer. Kapalıçarşı'daki esnafın gündelik işlerini ve ticaretlerini gösteren belgesel bu yönüyle geleneksel ticaretin ve esnaf kültürünü belgelemesi sebebiyle önemli bir toplumsal işlevi yerine getirir. Film İstanbul'un ve Türkiye'nin ticari geçmişinin ve kültürel dokusunun anlaşılmasına oldukça değerli bir katkı sağlar.

Resim 17

Kapalıçarşı Dükkânlarından Görüntüler

Kaynak: Arın (1980)

Belgesel bu yönüyle sadece mekânları tanıtmamakta, o dönem oradaki dükkânları işletenleri ve müşterileri de kayıt altına almaktadır. Kimi dükkânların kuşaktan kuşağa devam ettiği düşünüldüğünde pek çok hikâyenin ortaya çıkabileceği görülmektedir. Film bu yönüyle birden fazla olay örgüsü ve hikâyeyi bünyesinde barındırabilmektedir.

Filmde çeşitli eşyaları satan ya da sergileyen dükkanların yanı sıra önemli kültürel simgelerden bir diğeri ise sokaklara yayılan yeme-içme yerleridir. İbrahim Usta Kapalıçarşı sokaklarında yaşanan bu durumu şu sözlerle aktarır: “Çarşıda bugün sokağa taşmayan neler yok ki...[...] Kapalıçarşı’da 50’den fazla büfe, aş evi ve lokanta vardır. Sayıları 20 bini aşan esnafla binlerce ziyaretçi buralarda doyurur karnımı (Arın, 1980).”

Resim 18

Kapalıçarşı’da Yemek Kültürü

Kaynak: Arın (1980)

Filmde daha çok lokantalarda ve büfelerde servis edilen bulgur pilavı, dolma gibi geleneksel yemeklerin yanı sıra döner ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra zaman zaman çay, kahve, sigara ve nargile içen, kâğıt oynayan sohbet eden insanlar görünür. Film bu yönüyle bir gün içinde İstanbul’un bir yansıması olan Kapalıçarşı’da tüm üretim ve tüketim ilişkilerini görmemizi sağlar.

4.2.4. Diğer unsurlar

Eserde mekân, insan ve kültürel simgeler üzerinden Kapalıçarşı'ya ilişkin bir toplumsal ve kültürel hafıza inşa edilirken tüm bunlar filmin anlatı tarzı, ses ve müzik, kamera kullanımı ve kurgu gibi sinematografik unsurlarıyla birlikte desteklenir.

Anlatı tarzı

Arın, filmin anlatı tarzında açıklayıcı bir tarzı benimsemiştir. Ancak geleneksel açıklayıcı tarzı uygularken dış ses anlatımını da yaratıcı bir biçimde ele almış; filmin ana kişilerinden İbrahim Usta'yı başka bir dış ses seslendirmiştir. İbrahim Usta'nın anlatımıyla Kapalıçarşı'nın geçmişi ve bugünü hikâyeleştirilmiş; ses-müzik, kamera hareketleri ve kurgu gibi diğer unsurlar hikâyenin özüne uygun olarak kullanılmıştır.

Ses ve müzik

Filmde, gerek fonda yer yer kullanılan geleneksel Türk müziği gerekse çarşının gerçek ortam sesleri hikâyeye samimiyet kazandırmıştır. Satış yapmak için çarşıda bağırarak esnaflar, alış-veriş yapan, yemek yiyen müşteriler, ağlayan çocuk sesleri hikâyenin gerçekliğini artırmıştır. Geleneksel müzik tercihi, mimarinin eski olması ve Osmanlı dönemi musikiyi hatırlatması bakımından doğrudan tarihle bağlantılı olmuştur. Müzik kullanımı Kapalıçarşı'nın kadim geçmişine çağrışım yaparak mekânın belleğini hatırlatan etkili bir unsur olmuştur.

Anlatıcı Şerbetçi İbrahim Usta'nın seslendirmesi ise doğal ve samimi bir dil ve üslupla oluşturulmuştur. Örneğin anlatıcı daha çok görüntüyle uyumlu olacak şekilde çarşığı anlatırken, bir sahne gülme sesiyle başlamıştır. Gülme sesine yer verilmesi, anlatıya samimiyet katmıştır. İbrahim Usta karşısında birileri varmış gibi anlatmakta; gülme ya da şaşkınlık gibi durumlar samimi bir üslupla kullanılmakta ve böylece izleyicilerin hikâye anlatıcısını ilgiyle takip etmesini sağlamaktadır.

Kamera kullanımı

Ses kullanımının yanında dikkat çeken bir diğer sinematografik unsur, kamera kullanımındır. Kamera kullanımında geniş açılar, kaydırmalı çekimler ve özne takibi aktif kullanılmıştır. Kalabalık bir ortamda kadraja giren nesnelere kontrol etmenin oldukça zor olduğu bir alanda kamera kullanımı etkili bir biçimde yapılmıştır. Ana özne olan Şerbetçi İbrahim Usta'nın kamerayla titiz takibi dikkat çekmektedir. Kamera, Şerbetçi İbrahim Usta'yı bazen amors açıdan olacak şekilde arkasında bazen yürüme açısına göre önünde bazen ise çarşının üst katındaki alanlarından takip etmiştir. Her durumda da kadraja girebilecek nesnelere kontrol edilmiştir. Ana odak Şerbetçi İbrahim Usta'dan kopmamıştır.

Bunun yanında dönemin teknolojik imkânları da kullanılmıştır. Şaryo ya da dolly yardımıyla kameraya hareket katılmıştır. Suha Arın belgesellerinde en önemli ortak noktalardan birisinin bu olduğu düşünülmektedir. Ana özne hareket hâlinde ise kamerada onu takip edebilmek için hareketli hâle getirilerek kullanılmıştır. Örneğin Şerbetçi İbrahim Usta'nın yürüyüşleri, çarşıdaki gezintisi, çarşının ara sokaklarına döşenen raylar ve bu rayın üstünde hareket eden kamera ile takip edilebilmiştir. Bu durum sinematografi açısından filme zenginlik katan unsurlardan birisi olmuştur.

Kurgu

Sinematografi açısından incelenmesi gereken konulardan bir diğeri filmin nasıl kurgulandığıdır. Suha Arın belgesellerine detaylı bakıldığında, ele alınan konunun sade, yalın ve akıcı anlatımı ön plana çıkmaktadır. O döneme belge tutacak esas görüntüler gösterilmeye çalışılmaktadır. Var olan durumun yanlış anlaşılmasına ya da muğlak kalmasına yol açacak her türlü unsurdan kaçınılmaktadır. Bu filmde de bu kuralın geçerli olduğu görülmektedir. Klasik kurgu anlayışıyla sade ve yalın bir anlatım vardır. Meselenin özünden kopulmadan akıcı bir kurgu yapılmıştır. Şerbetçi İbrahim Usta'nın bir gününe tanık olunurken, onun gezintisi takip edilmiş, geçişler karmaşık olmayacak şekilde ve sırasıyla verilmiştir. Bu

bakımdan belgeselin döneme şahitlik edecek şekilde sadeliği koruduğu, akıcı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

5. Sonuç

Belgesel sinema; tarihsel olayları, çeşitli kültürel pratikleri, bireysel ya da toplumsal yaşanmışlıkları mekânsal bağlarıyla ele alırken, kolektif belleğin korunmasında ve yeniden üretilmesinde oldukça etkili bir araç olarak işlev görür. Bununla birlikte toplumsal mekânları ve bu mekânların kültürel ve simgesel anlamlarını ortaya çıkaran bu tür filmler, toplumsal hafızanın kültürel temsiller tarafından nasıl üretildiğini anlamamıza yardım eder. Yaşamın ve yaşanmışlıkların yeniden üretilmesi bağlamında belgesel sinema geçmiş bilgisinin estetik bir yolla aktarılmasını sağlamaktadır. Anlatılmamış, aktarılmamış bir geçmiş bilgisi bellek aktarımında boşluklar yaratmakta ve hem bireysel hem de toplumsal hafızanın inşasını bozuma uğratmaktadır. Toplumsal bir sosyalleşme aracı olan sinemanın içinde toplumsal belleğe yardım eden belgesel filmler, ilgili dönemi yaşayan insanların belleğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Yaşanmış olayların insanlar üzerindeki etkisi belgeseller aracılığıyla daha iyi tahlil edilebilmektedir.

Bu çalışmada toplumsal ve kültürel belleğin üretimine filmleriyle oldukça büyük katkı sağlayan, belgesel sinema alanında özel bir yere sahip olan Suha Arın'ın insan ve mekân etkileşimini etkili bir biçimde ele aldığı *Kapalıçarşı'da Kırk Bin Adım* belgeseli incelenmiştir. Filmin analizinde; ana mekânlar, insan betimlemeleri, ve kültürel simgeler temaları altında o dönemin toplumsal ve kültürel belleğinin belgesel film aracılığıyla nasıl yeniden üretildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Eser, İstanbul'un sembolik mekânlarından bir olmasının yanında en eski ve en yoğun ticaret merkezlerinden olan Kapalıçarşı'yı mekân olarak odağına almış; bu tarihi çarşının ve mimari yapının zaman içindeki değişimini ve bireysel/kolektif bellekte nasıl yer edindiğini anlamamıza aracılık etmiştir. Buna göre Kapalıçarşı, sadece fiziksel bir mimari yapı olarak değil; asırlardır süregelen ticari faaliyetlerin, kültürel etkileşimlerin ve İstanbul'un günlük yaşamının bir yansımasıdır. Film izleyiciyi oldukça eski bir geçmişe sahip bu toplumsal mekânın geçmişten günümüze uzanan belleğinin içine almaktadır. Bununla beraber, filmin çekildiği dönemden bugüne geçen yaklaşık 45 yıllık süre içinde filmin kendisi Kapalıçarşı'nın geçmişini belgeleyen bir eser olarak önemli bir konuma yerleşmiştir. Belgesel, bu yönüyle kent hafızanın korunmasına katkıda bulunmakta; o dönemin İstanbul'unun geçmişine ve kültürel mirasına ilişkin bilgileri kaydederek gelecek kuşaklara aktarmaktadır.

Belgesel insan-mekân etkileşimi açısından da mekânın üretiminin toplumsal yönlerini somut olarak göstermektedir. Filmin ana karakteri olan Şerbetçi İbrahim Usta uzun yıllardır çarşıda mesleğini sürdürmekte ve mekânın dokusunu ve ruhunu yakından tanımaktadır. Eser mekânın belleğini, çarşının yaşayan belleklerinden birini merkeze alarak izleyiciye aktarmıştır. Karakterin anlatısı geçmişin deneyimi ve bilgeliği ile doludur ve Kapalıçarşı'nın sembolik bir temsilcisidir. Açıklayıcı bir anlatı tarzı benimseyen Suha Arın, filmin gerçek kişilerinden birini karakter olarak merkeze alırken konuyu öyküleştiren izleyiciye aktarır. Bu şekilde, filmde mekânın ve belleğin aktarımına derinlik kazandırılır. Filmde insanların bu mekânda nasıl etkileşimlerde bulunduğu, esnafların ve ziyarete gelenlerin mekânı nasıl kullandığı, ticari ve sosyal ilişkileri nasıl şekillendirdiği hem görüntülerle hem de anlatıcının aktarımıyla yansıtılır. Belgesel aracılığıyla bu tarihi mekânın sadece fiziksel özelliklerinin değil, insanların mekâna duydukları duygusal, kültürel ve sembolik yönleri de yansıtılır.

Filmde insan-mekân etkileşimi ve bellek ilişkisinde kültürel simgeler olarak eşyalar ve benzeri nesnelere kurucu role sahiptir. Eşyalar mekânın kimliğini yansıtmakta ve hatırlamanın bir aracına dönüşmektedir. Nitekim filmde gösterilen eşyalar, dükkânların içindeki nesnelere mekânın ekonomik ve kültürel değerlerini görmemizi sağlar. Bu bağlamda belgeselde eşyalar, insanlar için sadece ticari bir nesne değil, aynı zamanda kültürel semboller ve kişisel/kolektif anıların taşıyıcısı olarak yansıtılır.

Bu çalışmada yapılan analiz, belgesel sinemanın mekânsal anlatılarının sadece görsel bir ifade biçimi olmadığı aynı zamanda toplumsal ve kùltürel belleğın oluşumuna nasıl katkı sağladığını göstermek açısından önemlidir. Bununla birlikte zaman içinde değişen mekânlar ve bu mekânların toplumsal özelliklerinin kaydedilerek geleceğe taşınmasının yanı sıra belgesel film kendine özgü anlatı araçlarıyla birer bellek mekânına dönüşmektedir.

Genelde sinema özelde belgesel sinemanın bellekle ilişkili çalışmaları filmlerin mekânı ve belleği nasıl ürettiği ile kolektif hafızayı nasıl etkilediğini anlamamızı sağlamaktadır (Waterson, 2007; Susam, 2015; Sönmez, 2012; akıcı Öztürk, 2011). Bu alışma ise belgesellerin toplumsal ve kùltürel belleği üretme biçimini nitel içerik analizi tekniğiyle örneklem olarak seçilen film özelinde ele almış; bu yöntemle filmdeki belleği üreten unsurlar belirlenen temalar çerçevesinde detaylandırılarak yorumlanmıştır. Film insan-mekân ve eşya ilişkisi üzerinden bireysel ve kolektif belleğın nasıl oluştuğunu anlamlandırmamızı sağlamaktadır. Çalışma, belgesel sinemanın mekânın toplumsal ve kùltürel bellek üzerindeki etkilerini gösterirken; hızla değişen, dönüşen ve bazen de yitip giden kentsel kimliğin korunması ve geleceğe aktarılmasında mekânsal temsillerin nasıl birer bellek mekânı olarak toplumsal işleve sahip olabildiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Arın, S. (Yönetmen). (1980). *Kapalıçarşıda Kırk Bin Adım* [Film]. MTV.
- Arın, S. (2001, 14 Haziran). *Suha Arın'la bir röportaj*, MTV Film. <https://www.mtvfilm.com/tr/yazi-sa/suha-arinla-bir-roportaj/>
- Assman, J. (2015). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Aytekin, H. (2017). *Türkiye toplumsal değişme ve belgesel sinema*. BSB Yayınları.
- Bilgin, N. (26013). *Tarih ve kolektif bellek*. Bağlam Yayıncılık.
- Bingöl, C. (2018). Toplumsal bellek, 'Sürgün' ve belgesel sinema. *Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 51-57. <https://doi.org/10.31455/asya.435226>
- Çakıcı, G. (2007). *Suha Arın belgesellerinde insan-mekan ilişkisi* [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=_AGhKzqtgeTzNAei-mZtJw&no=oWCKn2_ie8maH-AUQzCPUw
- Çakıcı Öztürk, G. (2011). *Suha Arın belgesellerinin toplumsal belleğe katkısı. Belgesel sinema (2009-2010)*. BSB Yayınları.
- Çakıcı Öztürk, G. (2014). Belgesel filmin anlatı yapısının mecraya bağlı değişimi, Ö. İpek (Ed.), *Tanıklıklar sineması belgesel sinema üzerine*. (ss. 108-136). Agora Kitaplığı.
- Ersoy, R. (2009). *Sözlü tarih folklor ilişkisi*. Akçağ Yayınları.
- Neyzi, L. (2004). *"Ben kimim?" Türkiye'de sözlü tarih, kimlik ve öznellik*. İletişim Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. Dost Kitabevi Yayınları.
- Özaloğlu, S. (2017). Hatırlamanın yapıtaşı mekânın bellek ile ilişkisi üzerine. T. Erman & S. Özaloğlu (Ed.), *Bir varmış bir yokmuş: Toplumsal bellek, mekân ve kimlik üzerine araştırmalar*. (ss.13-19). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Pösteki, N. (2012). Sinema salonlarının dönüşümünde bellek ve mekân ilişkisi. 2nd Communication and Media Studies in Progress of Social and Cultural Interaction Symposium. Bishkek, Kyrgyzstan.
- Renov M. (1993). Toward a poetics of documentary. M. Renov, (Ed.), *Theorizing documentary*, (pp. 12-37). Routledge.
- Sancar, M. (2010). *Geçmişle hesaplaşma*. İletişim Yayınları.
- Sarlo, B. (2012). *Geçmiş zaman*. Metis Yayınları.
- Sontag, S. (1999). *Fotoğraf Üzerine*. R. Akçakaya (Çev.). Altıkkırkbeş Yayınları.
- Sönmez, S. (2012). *Toplumsal bellek ve sinema: Türk sinemasında travmatik temsiller* [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=0X5PMZNhqqDQ49qRsqpbcA&no=99m9UC5MPG-8QTJ9zzwgQw>
- Susam, A. (2015). *Toplumsal bellek ve belgesel sinema*. Ayrıntı Yayınları.
- Sütçü, Ö. Y. (2013). Ortak bir dünya deneyimi: Hikâye anlatıcısı. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 6(2), 76-92.

Toprak, A. (2013). *2000'li yıllarda Türkiye'de belgesel sinema: Üretim tarzı ve eğilimler*. [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi].

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Qs_E6ixUvmXunKpvOHg-xQ&no=bCThmoeu_qhz-m36JIsDTw

Ulusal, D. & M. C. Doğan, (2018). Sinemada protez belleğin oluşumu: "Border Cafe" filmi üzerinden bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (61), 1039-1054.

Waterson, R. (2007). Trajectories of memory: Documentary film and the transmission of testimony. *History and Anthropology*. 18 (1), 51-73.

Yüksel, C. (2006). Belgesel sinemanın doğruya ulaşma yolları. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4 (2), 199-211.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son hâlini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışması CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Aile Apartmanında Yaşayan Evli Kadınların Gündelik Hayat Deneyimleri ve Kimlik Algıları

The Daily Life Experiences and Identity Perceptions of Married Women Living in Family Apartment Buildings

Şeydanur Şimşek^{1*}
Nesrin Akıncı Çötök²

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar A.B.D Yüksek Lisans Mezunlu, Sakarya, Türkiye, seydanur.simsek@ogr.sakarya.edu.tr

² Sakarya Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Sakarya, Türkiye, nakinci@sakarya.edu.tr

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Öz: Bu araştırma, Türkiye'deki aile apartmanlarında yaşayan evli kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin kimlik algıları üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Aile apartmanında yaşamının kadınlar tarafından nasıl algılandığını ve eş, anne, gelin gibi toplumsal rollerin onların kimliklerini nasıl şekillendirdiğini anlamayı amaçlamaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemiyle İstanbul, Bursa ve Ankara'da yaşayan 28-55 yaş aralığındaki 20 evli kadın seçilmiş ve bu katılımcılarla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmada fenomenolojik desen kullanılmış; sosyo-demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla veri toplanmıştır. Toplanan veriler, yazıya geçirilmiş ve içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda belirlenen üç ana tema; "aile apartmanı deneyimi", "sosyal ilişkilerin gündelik hayata etkisi" ve "sosyal kimlikte baskın roller"dir. Bulgular, aile apartmanında yaşamının kadınların sosyal kimlik algısını güçlü bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Kadınların gündelik rollerinde anneliğin belirleyici olduğu, ancak bazı durumlarda gelin olma rolünün baskın hâle geldiği gözlemlenmiştir. Katılımcılar, aile apartmanında sosyal destek ve dayanışmadan faydalanmakla birlikte, bireysel özgürlük ve özerklik açısından zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgular, kadınların aile apartmanlarında toplumsal rollerini ve bireysel kimliklerini koruma çabalarını gözler ortaya koymakta; aynı zamanda aile apartmanı yaşamının çok katmanlı ve dinamik yapısını gözler önüne sermektedir. Araştırma, aile apartmanlarının kadınların sosyal kimlik oluşum süreçlerinde oynadığı rolü literatüre kazandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile Apartmanı, Sosyal Kimlik, Deneyimler, Fenomenoloji

Geliş Tarihi/Received: 06.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 17.12.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online: 21.12.2024

Abstract: This study comprehensively examines the impact of everyday life experiences on the identity perceptions of married women living in family apartment buildings in Türkiye. It aims to understand how living in a family apartment building shapes these women's self-perceptions and social roles as a wife, mother, and daughter-in-law. Using purposive sampling, 20 married women between the ages of 28 and 55 from İstanbul, Bursa, and Ankara were selected for in-depth interviews. Employing a phenomenological design, data were collected from participants using a socio-demographic information form and a semi-structured interview form. The collected data were transcribed and analyzed through content analysis. The analysis revealed three main themes: the family apartment experience, the impact of social relationships on daily life, and dominant roles within social identity. Findings indicate that living in a family apartment strongly influences women's social identity perceptions. For instance, the daily roles of mothers largely revolve around motherhood, although in some cases, the role of daughter-in-law becomes more prominent. While participants benefit from social support and solidarity in the family apartment building, they also face challenges regarding individual freedom and autonomy. These findings highlight how women in family apartment buildings strive to balance their societal roles and personal identities, revealing the multi-layered and dynamic nature of life in family apartments. The study aims to contribute to the literature by shedding light on how family apartment buildings play a role in shaping women's social identity formation processes.

Keywords: Family Apartment Building, Social Identity, Experiences, Phenomenology

Extended Abstract

Family apartment buildings have been described in sociological literature as unique living environments that encapsulate the close-knit dynamics characteristic of traditional extended family models. These settings bring together different generations and frequently multiple sibling families, creating a space where daily interactions are regular and relational continuity is maintained. This intergenerational and collective living arrangement is seen as a reflection of the extended family structure, which was common in previous decades but is increasingly rare in contemporary urban settings. Family apartment buildings, therefore, function as a modern continuation of extended family values, where kinship ties and responsibilities are closely observed, creating a social environment that shapes individuals' identity perceptions and daily interactions.

This study aims to explore how married women's identities are shaped within these complex social environments by examining the impact of living in family apartment buildings on their roles as wives, mothers, and sister in laws. The analysis focuses on how daily life practices and social interactions in family apartment buildings influence women's perceptions of social identity, particularly through the roles and responsibilities they assume.

The study employs a phenomenological approach within the qualitative research framework, aiming to capture the lived experiences of married women with children residing in family apartment buildings. Data were gathered using semi-structured interviews, with participants ranging from 28 to 55 years of age and residing in family apartment buildings located in Istanbul, Bursa, and Ankara. The interviews delved into participants' experiences, exploring themes such as social relations, personal identity, and daily routines in the context of family apartment buildings. Data were then subjected to content analysis, leading to the identification of three major themes: the family apartment building experience, the influence of social relations within the family apartment building on daily life, and the centrality of social roles in shaping identity. In alignment with previous findings in family and kinship studies, the results indicate that married women's roles in family apartment buildings are multifaceted, with their identity and social interactions being highly influenced by familial expectations and norms. Specifically, the study highlights the dominance of motherhood as a role that significantly shapes daily life routines. Mothers in family apartment buildings are observed to engage in numerous actions directed toward the care and upbringing of their children, establishing motherhood as a prominent aspect of their identity in these environments. A striking aspect of the study is the impact of the "sister-in law" role in the social identity of these women, which is rooted in their interactions with elder family members and the caregiving expectations placed upon them. Participants often perceived their social identity as defined by their role as sister-in laws, emphasizing the traditional responsibilities they fulfill for elderly family members, which reinforces their connection to family expectations and cultural values. This role is especially prominent in settings where the extended family resides together, as it underscores an expectation of service, loyalty, and respect toward older relatives, resonating with traditional cultural scripts surrounding the role of the sister-in law in Turkish society.

The study further sheds light on both positive and challenging aspects of living in a family apartment building. Participants noted the benefits of social support and solidarity, which were especially valued in childcare, shared responsibilities, and emotional backing within the family network. However, these benefits often came at a cost to personal autonomy and individual freedom. Many women expressed feelings of confinement and a limited ability to exercise personal choices, underscoring a tension between social obligations and individual agency. The shared environment of the family apartment building, while providing stability and support, also imposes restrictions on personal autonomy, as women navigate expectations tied to family roles, shared spaces, and collective values.

The findings of this study reveal that the family apartment experience plays a significant role in shaping married women's identities and daily practices, underscoring the ways in which traditional family

structures influence their roles and perceptions of self. Within the family apartment setting, the social fabric reinforces longstanding expectations, often placing motherhood and the role of the bride as central elements of women's social identities. This dual expectation requires women to balance responsibilities to their children and family elders, which often reinforces traditional norms associated with gender and generational hierarchies. As mothers, women primarily engage in caregiving roles, deeply embedding the expectations of motherhood within their daily routines. As brides, they also navigate obligations towards their in-laws and family elders, aligning with cultural expectations of service, respect, and support.

This study, therefore, contributes to the literature by illuminating the nuanced dynamics within family apartment buildings and their impact on social identity. By focusing on intergenerational living arrangements, this research sheds light on the complexities that arise when traditional roles intersect with modern life, revealing how women negotiate these roles within the context of proximity to extended family. Through their lived experiences, women in family apartments demonstrate how intergenerational co-residence can reinforce certain aspects of social identity, including collective responsibilities and the internalization of family-oriented roles. Consequently, the study provides valuable insights into how intergenerational living in family apartment buildings shapes not only daily practices but also the broader process of identity formation among married women, deepening our understanding of how familial structures continue to shape individual identities in contemporary society.

1. Giriş

Gündelik hayat, bireylerin toplumsal değerleri, normları ve davranış modellerini öğrendiği, kimliklerini şekillendirdiği bir yaşam biçimi olarak tanımlanabilir. İnsanların bütün eylemleriyle iç içe olan gündelik hayat, Lefebvre'ye göre, rutinler aracılığıyla kendini devamlı yeniden üreterek dinamizm kazanmaktadır (2013). Gündelik hayatın, insanların her gün yaptıkları, düşündükleri ve hissettikleri eylemlerle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu ifade edilebilir. Bu kavram, bireylerin yaşamının olağan ve tekrarlayan unsurlarıyla biçimlenen, insanlar tarafından inşa edilen bir gerçeklik olarak ifade edilmektedir (Çetin, 2013). Bu yönüyle insan, gündelik hayatı hem etkileyen bir özne hem de bu döngüden etkilenen bir nesne konumundadır.

İnsanların gündelik hayatlarını düzenleme süreci, ait oldukları sosyal çevre ve miras kalan kültürel birikim ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda sosyal gruplar ve topluluklar, yaşamlarını sürdürebilmek için kendi ihtiyaç ve algılarına uygun pratikler geliştirmişlerdir (Berger & Luckmann, 2008, s. 31). Sosyalleşme süreci boyunca aile, bireylerin dünyayı anlamlandırma ve toplumsal rolleri benimseme süreçlerinin temeli olarak karşımıza çıkar. Aile ortamında kazanılan değerler ve davranış kalıpları, bireylerin gündelik yaşam deneyimlerini ve toplumsal eğilimlerini şekillendirir. Ailenin bireyin sosyalleşmesinde ve yaşamını sürdürmesindeki birçok fonksiyonunun yanı sıra sosyal etkileşimlerin ana kaynağı olması, aileyi özgün kılan önemli bir dinamiktir.

Aile ve akrabalık ilişkileri, Türk toplumu açısından, bireylerin aidiyet duygusunu güçlendiren ve kimlik inşa süreçlerine doğrudan katkı sağlayan önemli bir toplumsal bağ işlevi görmektedir. Duben'in (2002) belirttiği gibi, akrabalık ilişkileri, bireylerin gündelik hayatlarında duygu, düşünce ve eylemlerini şekillendiren kültürel kurallar çerçevesinde örülü bir ilişki biçimidir. Günümüzde aile ve akrabalık ilişkilerinin, göç süreçleri ve fiziksel mesafeler nedeniyle değiştiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda ilişkilerin yapısını anlamak açısından mekân önemli bir dinamik olarak karşımıza çıkar. Gündelik hayatın temel unsurlarından biri olan mekân, insan eylemlerine zemin oluştururken etkileşim alanları da sağlar. Bu yönüyle aile apartmanları Türkiye'nin mekânsal gerçekliklerinden biridir. Aile apartmanları, aile üyelerinin etkileşim içinde daha süreklilik arz eden yapısıyla bir araya geldiği ve çeşitli ilişkilerin kurulduğu bir ortam sunar. Dolayısıyla aile apartmanında yaşayan bireylerin aile içindeki statüsü, ailenin diğer üyeleriyle olan ilişkisi, toplumsal rolleri gibi değişkenlerin bireyin

kimliğinin bir parçası olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, aile apartmanları gibi mekânlar, bireylerin gündelik etkileşimlerini ve toplumsal ilişkilerini düzenleyen bir çerçeve sunarak kimlik oluşum süreçlerine katkıda bulunur. Bireylerin duygu, düşünce ve eylemleri ile şekillenen kimliklerini açıklarken, ait olduğu kültürel değerlerin ve toplumsal yapının etkisi dikkate alınmalıdır (Ersoy, 2009, ss. 228-229).

Aile apartmanları, kentsel yaşamın temel dinamiklerinden biri olup geniş aile yapısına benzer bir etkileşim düzeni sunar. Aile apartmanları, aile üyeleri arasındaki etkileşimi sıklaştırmakla birlikte, üst soylar, kardeş aileler ve kuzenler arasında devam eden güçlü bağların korunmasına da hizmet eder. Bu yoğun etkileşim, özellikle evli kadınların toplumsal statülerini, güç ilişkilerini ve sosyal kimlik algılarını yeniden değerlendirmelerine zemin hazırlar. Bu çerçevede, aile apartmanında yaşayan evli kadınlar, kendilerini bir yandan eş, anne ve gelin olarak toplumsal beklentilere göre konumlandırırken, bir yandan da bireysel kimliklerini koruma çabası içindedirler.

Türk toplumunda akrabalık bağlarının güçlü olması, aile apartmanlarını sosyal bir laboratuvar niteliğine büründürmekte ve burada gerçekleşen etkileşimler, bireylerin sosyal kimliklerini inşa süreçlerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Evli kadınlar, bu sosyal yapının bir parçası olarak hem bireysel kimliklerini hem de toplumsal rollerini yeniden tanımlarken aile apartmanında oluşan sosyal ağlar içinde kendilerini sürekli yeniden konumlandırmak durumunda kalmaktadır. Bu nedenle, kadınların aile içindeki ve apartmandaki diğer bireylerle olan etkileşimleri, onların sosyal kimlik inşası açısından büyük önem taşımaktadır.

Aile apartmanları da evli kadınların eş, anne ve gelin gibi farklı sosyal rolleri ile farklılaşan etkileşimler, kadınların sosyal kimlik algılarını etkilemekte ve bu mekandaki deneyimlerin de önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede aile apartmanlarındaki etkileşimlere odaklanmanın bireyi ve toplumu anlamada kritik bir öneme sahip olduğu düşünülebilir. Evli kadınların aile apartmanlarındaki etkileşimleri, gündelik hayat içinde onların hem bireysel hem de kolektif kimliklerini inşa etmelerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Aile apartmanlarında yaşama deneyimi, kadınların toplumsal statülerini, güç ilişkilerini ve sosyal kimliklerini nasıl algıladıklarını ve bu algıların onların günlük yaşamlarındaki davranışlarını nasıl yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, kadınların aile içindeki ve apartmandaki diğer bireylerle olan etkileşimleri, onların toplumsal rollerinin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Aile apartmanlarında yaşayan kadınlar, kendilerini sürekli olarak bu sosyal ağlar içinde tanımlamakta ve yeniden konumlandırmaktadırlar. Bu önemden hareketle aile apartmanları ile ilgili çalışmalar son yıllarda artış göstermektedir. Bu araştırmanın ise, aile apartmanlarında yaşayan evli kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin, onların sosyal kimlik algıları üzerindeki etkilerini ve bu algıların onların kadın, eş, anne ve gelin olarak üstlendikleri rollerini nasıl şekillendirdiğini anlama amacını taşımaktadır.

2. Gündelik Hayat ve Aile

Gündelik hayat, bireylerin her gün gerçekleştirdikleri eylem, düşünce ve hislerle şekillenen bir alan olarak, sosyal bilimlerde önemli bir inceleme konusudur. Lefebvre'nin belirttiği gibi, gündelik hayat kendini rutinler aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretir ve böylece dinamik bir yapıya sahip olur (Lefebvre, 2013). Bu alan, insan yaşamının tüm yönleriyle derin bir bağ içinde olup, beslenme, giyinme, barınma ve çevre ile kurulan ilişkileri kapsar. İnsanların oluşturduğu ve anlamlandırdığı bir gerçeklik olarak gündelik hayat, her bireyin kendi deneyimleri üzerinden şekillenen bir dünya sunar (Çetin, 2013).

Gündelik hayat sosyolojisinin temel ilkesi, bireylerin toplumsal eylemlerini ve ilişkilerini şekillendiren rutinlerin, onların sosyal kimlik algılarını ve aidiyet duygularını nasıl etkilediğini anlamaktır. Wacquant'ın (2014) gündelik hayatı bireylerin rollerini icra ettikleri bir alan olarak tanımlaması, gündelik hayatın toplumsal yapıların sürekliliğini sağlamada oynadığı rolü ortaya koymaktadır. Bu

kavram yalnızca bireysel pratiklerle sınırlı olmayıp, bireylerin kimliklerini inşa ettiği bir alan olarak değerlendirilmelidir (Highmore, 2002).

Gündelik hayat, kişiler arası yaşama olanak tanıyan ve sürekli yeniden üretilen bir anlamlar ağıdır. Williams'a (2006) göre, hayatın her alanındaki tutum ve davranışlar her zaman bilinçli olarak planlanmaz; bu nedenle gündelik hayattaki birçok deneyim bilinçsizce yaşanabilir. Gündelik hayat insanların düşüncelerini, hislerini ve davranışlarını açıklayan durumsal etkenlere dayansa da bu rutinler, her zaman bilinçli farkındalık içermeyip, öznel anlamlar taşıyan bir gerçeklik oluşturur (Berger & Luckmann, 2008).

Birey ve gündelik hayat arasındaki ilişki, önceden belirlenmiş rol ve beklentilerin somutlaşmasına olanak sağlar. Goffman, toplumsal rollerin içselleştirilmesiyle bireylerin "sahne önü" ve "sahne arkası" benlikleri inşa ettiklerini öne sürer (Goffman, 2009). Böylece, gündelik hayat homojen ve tekdüze bir alan değil; tersine, çok yönlü ve denge gerektiren bir yapıdır. Bu sahne metaforunda Goffman, bireyi merkeze alarak insan davranışını şekillendiren durumları da analiz eder. Buna göre, sosyal bir durum etkinlik, gözlemci ve katılımcılardan oluşur; aktörler, rollerini oynayan bireylerdir. Performanslarını sergileyen kişiler, başkalarının bu performansı nasıl değerlendirdiğinin farkındadır (Poloma, 1993, s. 203). Bu yönüyle gündelik hayat, kendi hayatının aktörü olan bireylerin birbiriyle olan etkileşimlerini de içermektedir. Sosyal etkileşimlerin en yoğun yaşandığı toplumsal birimlerden biri ise ailedir.

Aile, sosyal bilimciler tarafından birçok farklı tanımla ele alınmış, her tanım ailenin farklı bir yönünü vurgulamıştır. Dirimeşe'ye göre aile, toplumdaki topluma değişen özelliklerle, ekonomik ve cinsel ihtiyaçların karşılanması ve neslin devamı amacıyla, evlilik veya kan bağıyla kurulan, aynı veya farklı hanelerde yaşayan akraba ilişkisi içindeki bireylerden oluşan bir kurumdur (Dirimeşe, 2016). Ailenin biyolojik, psikolojik, eğitim, ekonomik, toplumsal, siyasal ve dini işlevleri, üyelerinin toplumsal yaşamı normlara uygun şekilde sürdürmesine olanak tanır (Ozankaya, 1994). Bu çerçevede aile, toplumsal ve ekonomik yönleriyle küçük bir toplum modelidir ve ailenin temeli biyolojik boyutu aşan psikososyal bir gerçekliktir. Aile, biyolojik bağın ötesinde, ilişkiler düzeni içinde gelişen bir etkileşim biçimi sunar (Doğan, 2012). Bu ilişkiler ağı, bireyin topluma uyum sağlaması ve gündelik hayatı sürdürebilir kılması açısından akrabalık ve sosyal çevre ile iç içedir.

Aile bağları; ortak soy, evlilik veya evlat edinmeye dayanan sosyal bağlarla "akrabalık" olarak adlandırılır. Aile ve akrabalık tüm toplumlarda bulunur ve ailenin temel özellikleri tarih boyunca kültürden kültüre benzerlik gösterir (Macionis, 2012). Aile, yetişkinlerden ve çocuklardan duygusal destek ve bağlılık beklentisinin yanı sıra, cinsel faaliyetlerin ve üremenin düzenlendiği bir kurum olarak da işlev görür. Aynı zamanda, üyelerin hayatlarını sürdürebilmeleri için finansal destek sağlayan bir ekonomik merkezdir (Newman, 2013). Sosyalizasyon sürecinde bireylerin toplumsal olarak kazandıkları duygular, düşünceler, inançlar ve davranışların kökleri aileye dayanır. Günümüz aile yapısı ise çekirdek aile olarak tanımlanır; anne, baba ve çocuklardan oluşan bu aile yapısı, iki kuşaktan oluşması nedeniyle gelişim döngüsüne sahiptir. Çekirdek aile, çocukların büyüüp evden ayrılmasıyla küçülür, nihayetinde ebeveynlerin ölümüyle sona erip yeni çekirdek aileler oluşur (Gökçe, 1976). Sanayileşme, şehirleşme ve küreselleşme gibi süreçler de çekirdek ailenin baskın aile yapısı olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Gündelik hayatın temel özelliklerinin ailede gözlemlenmesi, aile içi pratiklerin gözlemiyle kısmen ortaya konabilir, ancak bu yeterli değildir. Kuşaklar arası ilişkiler (üst soy, alt soy) geniş bir zaman dilimine yayıldığından, bu ilişkiler ancak anlatılar veya performanslar yoluyla ifade edilebilir. Bu nedenle aile içi davranışsal pratikleri ortaya koymak için derinlemesine görüşme, anlatı ve dil aracılığıyla araştırmalar yapılmalıdır (Phoenix & Brannen, 2014). Gündelik yaşam ve aile çalışmaları, ailenin dünya sorunları karşısında zayıflayan yönlerini güçlendirmek, korunması ve sürekliliğini sağlamak için gündelik yaşamın değişen dinamiklerine odaklanmaktadır (Rönkä & Korvela, 2009).

3. Aile Apartmanları ve Etkileşim

Türkiye’de 19. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan sosyodemografik ve ekonomik değişimler, aile yapısında köklü dönüşümlere yol açmış ve farklı aile biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Geleneksel geniş aile yapılarının çözülmesiyle birlikte, modernleşmenin etkisi altında daha küçük ve çekirdek ailelerin ön plana çıktığı görülmüştür. Bu dönüşüm, özellikle şehirleşmenin hız kazanması ve kadınların toplumsal hayatta daha aktif roller üstlenmesiyle daha da pekişmiştir (Özbay, 1985; Duben, 1985; Duben & Behar, 1998).

Apartman yaşamının ortaya çıkışı, yeni aile yapılarını doğrudan etkilemiştir. Kentleşme ile birlikte nüfusun şehir merkezlerinde yoğunlaşması, konut ihtiyacını arttırmış ve büyük konut projeleri, özellikle apartman yaşamını yaygınlaştırmıştır. Çekirdek ailelerin yaşam biçimine uygun olan bu apartman daireleri, geniş ailelerin bir arada yaşadığı geleneksel evlerin yerine geçmiştir. Özellikle sosyal güvenlik sistemindeki gelişmeler ve kadının iş gücüne katılım oranının artması, ailelerin daha bağımsız yaşam alanlarına yönelmesini teşvik etmiştir.

Aile apartmanları, bu dönüşümün somut bir yansıması olarak belirlemiştir. Birden fazla çekirdek ailenin aynı binada yaşadığı aile apartmanları, geleneksel aile bağlarını koruma çabasını sürdürürken, modern yaşamın sunduğu daha küçük ve bağımsız alanları da sağlamıştır. Bu apartman düzeni, hem geleneksel aile bağlarını koruma gereksinimlerini karşılamakta hem de modern toplumun ihtiyaçlarına cevap veren bir yapı sunmaktadır.

Aile apartmanları; birkaç katlı, birden fazla daireyi bünyesinde bulunduran yapılarda, çekirdek aile ve akrabaların farklı dairelerde yaşaması olarak ifade edilmektedir (Acar, 2019). Geçmişten günümüze yerleşim biçimine göre evlilik türleri çerçevesinde evlendiğinde baba yanına yerleşme yani kadının erkeğin evine taşınması olarak ifade edilen “Patrilokal evlilik” (Yasa, 1962) özellikle aile apartmanlarında yaşayan aile modeline uygun bir nitelik taşımaktadır. Üst soy ile birlikte yaşanan bu mekân yapısında aile apartmanlarının ilk olarak ekonomik avantajlarının olduğunu belirtmek mümkündür. Aile apartmanları çoğunlukla ailedeki otorite figürü babanın, kardeşlerinin ve erkek çocuklarının maddi manevi ortak emeğiyle inşa edilmektedir. Bu durum aile üyeleri arasında mülk paylaşımının kardeşler arasında dağılmasını ya da mülkün tek bir kişide çoğunlukla ebeveynde toplanmasıyla sonuçlanmaktadır (Erman & Karaman, 2010).

Aile apartmanında yaşamının olumlu ve olumsuz yönlerinin yanı sıra, birlikte yaşayan üyelerin günlük deneyimlerine bağlı olarak sosyal kimlik gelişimleri de önemli bir boyut kazanmaktadır. Kağıtçıbaşı’na (1996) göre, gelişimsel perspektifte aile içi etkileşimler duygusal, ekonomik bağımlılık ve bağımsızlık temelli olmak üzere üç farklı biçimde değerlendirilir. İlk olarak, kuşaklar arası geleneksel aile modeli, karşılıklı bağımlılığa dayanan bir yapı sunar. İkinci olarak, kuşaklar arası bağımsızlık vurgusu öne çıkar. Üçüncü model ise ekonomik olarak bağımsız, ancak psikolojik olarak karşılıklı bağımlılığı içeren bir yapı sunar. Bu üç etkileşim biçimi, bireylerin benlik yapılarını şekillendirmede kritik rol oynar. Aile apartmanında bir arada yaşayan bireylerin hem kendi benlik algılarını hem de grup içindeki konumlarını oluşturma süreçlerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle ekonomik bağımsızlıkla birlikte psikolojik bağımlılık içeren üçüncü model, bireylerin kendi sınırlarını korurken aile bağlarını güçlü tutmalarına imkân tanır. Aile apartmanında yaşayan bireyler, günlük yaşamdaki etkileşimleri aracılığıyla ortak bir aidiyet duygusu geliştirirler; bu da onların sosyal kimliklerini, yani toplumsal rollerini ve grup içindeki statülerini belirginleştirir.

4. Yöntem

Evli kadınlar, aile apartmanlarında yalnızca bireysel kimlikleriyle değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda üstlendikleri rollerle de öne çıkmaktadır. Aile apartmanında evli bir kadın olarak yaşamının, kadınların kendilerini nasıl algıladıkları üzerindeki etkilerini ve bu algının onların eş, anne ve gelin rolleriyle nasıl şekillendiğini deneyimlerinden yola çıkarak incelemek, kadınların toplumsal rollerine

dair içsel ve dışsal beklentilerle nasıl başa çıktıklarını ortaya koymaya yardımcı olacaktır. Apartman yaşamının getirdiği akrabalık ilişkileri, toplumsal normlar ve apartman içi etkileşimlerin, kadınların kendilerini nasıl tanımladıkları ve başkaları tarafından nasıl algılandıkları üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede araştırma, aile apartmanlarında yaşayan evli kadınların sosyal kimlik algısını ve bu algının farklı sosyal roller üzerindeki etkisini kavramayı amaçlamaktadır. Özellikle, kadınların eş, anne ve gelin rolleri çerçevesindeki deneyimlerini, bu rollerin birbirleriyle etkileşimini ve sosyal kimliklerini nasıl biçimlendirdiğini anlamaya odaklanmaktadır.

Bu durum kapsamında araştırma sorularını oluşturan temel dinamikler aşağıdaki gibidir:

1. Aile apartmanında yaşayan kadınların günlük yaşamda aile apartmanı deneyimleri nelerdir?
2. Kadınların aile apartmanındaki yaşamları günlük sosyal yaşamlarını nasıl etkilemektedir?
3. Aile apartmanında yaşayan evli kadınların sosyal kimliklerinde öne çıkan roller ve bu rollerin genel özellikleri nelerdir?

İlgili sorular çevresinde yürütülen süreçte, nitel araştırma tercih edilerek katılımcıların deneyimlerini, algılarını ve bakış açılarını derinlemesine inceleyerek araştırmanın amacına yönelik kapsamlı ve ayrıntılı veriler sunmayı hedeflenmiştir. Nitekim nitel araştırmalar, katılımcıların kişisel deneyimlerini, hikâyelerini ve sosyal etkileşimlerini inceleyerek, olaylara ve olgulara daha kapsamlı bir bakış açısı kazandırmayı amaçlar (Merriam, 2009). Nitel araştırmaların temel özelliklerinden biri, betimleyici ve keşfedici bir yaklaşımı benimsemesidir. Araştırmacı, katılımcının perspektifini ve anlam dünyasını anlamaya çalışırken, araştırma sürecinde daha esnek ve uyum sağlayabilir bir yöntem benimser (Creswell, 2019). Bu bağlamda araştırmada ele alınan kadınlar konusunda odak noktası eş, anne ve gelin rolleri ile sınırlı tutularak kadınların diğer potansiyel sosyal rolleri (örneğin, iş kadını, öğrenci, arkadaş) kapsam dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla araştırma amacına uygun olarak kadınların üç rolü üzerine sahip oldukları deneyimlere ilişkin bireysel öyküleri incelenmiştir.

Çalışmada nitel araştırmanın temel desenlerinden biri olan ve katılımcıların deneyimlerini derinlemesine anlamak için fenomenoloji deseninden yararlanılmıştır. Nitel araştırmalar nicel araştırmalardan farklı olarak, katılımcıların deneyimlerini derinlemesine inceleme ve farklı faktörler arasındaki ilişkileri keşfetme olanağı sunar (Glaser, 1978). Fenomenoloji deseninde çoğunlukla veri toplama süreci olguyu deneyimleyen kişilerle yapılan görüşmeleri kapsamaktadır ancak fenomenoloji araştırmalarında gözlem, dokümanlar ve diğer yazılı metinler farklı veri kaynakları kullanılabilir (Creswell, 2019). Fenomenoloji, bireylerin belirli bir durumu veya olayı nasıl deneyimlediğine odaklanarak, onların yaşadıkları sürecin özünü anlamaya odaklanması yönüyle araştırmanın amacına uygun görülmüştür. Kadınların gündelik yaşamlarında karşılaştıkları toplumsal beklentiler, akrabalık ilişkileri ve apartman yaşamının getirdiği etkileşimler gibi olguların, onların kimlik algılarına nasıl yansıdığını araştırmak açısından derinlemesine bir bakış sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında örneklem belirlenirken çalışmanın amacına uygun olarak, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde araştırmacı örnekleme dahil edilecek birimleri, önceki bilgi, deneyim ve gözlemlerine dayanarak belirler. Bu bağlamda, araştırmacının, araştırma amacına uygun katılımcıları kendi yargı ve değerlendirmeleriyle seçmesi önemlidir. Bu yöntem, araştırmacının evren hakkında belirli bir fikir sahibi olmasını gerektirir; böylece, en zengin ve anlamlı verileri elde etmek mümkün olur (Ural & Kılıç, 2011, s. 45). Bu bağlamda mevcut araştırmada katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir; bu sayede, aile apartmanında yaşamının getirdiği deneyimleri en iyi yansıtabilecek bireylerle derinlemesine görüşmeler yapılması sağlanmıştır. Ayrıca, örneklem araştırma amacına uygun olarak ölçütler belirlenerek katılımcıların belirli kriterlere sahip olmaları sağlanmıştır. Araştırmaya katılacak kadınların en az bir yıldır aynı aile apartmanında yaşıyor olmaları ve evli olmaları gibi kriterler belirlenmiştir. Bu ölçütler, araştırmanın temel konusunu oluşturan gündelik yaşam deneyimlerini ve kimlik algılarını en etkili şekilde ortaya koyabilecek örneklem grubuna ulaşmak için tercih edilmiştir. Araştırma sürecinde katılımcıların en az bir senedir

aile apartmanında yaşamaları, evli ve en az bir çocuğa sahip olmaları ölçütleri belirlenmiştir. Bu ölçütleri sağlayan kadınlar ise araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Araştırma sürecinde veri toplama aşamasından önce çalışmanın yayın etiği ve bilimsel araştırma açısından uygun olduğuna ilişkin olarak Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 14.03.2024 tarihli 67 sayılı "36" nolu Toplantı ve Karar Tutanağı ile onay alınmıştır. Araştırma kapsamında katılımcıların haklarını korumak, gizlilik ve gönüllülük esaslarını güvence altına almak amacıyla tüm resmi prosedürler yerine getirilmiştir. Bu doğrultuda, katılımcılara araştırmanın amacı, görüşmelerin yalnızca araştırma için kullanılacağı ve kişisel bilgilerin gizli tutulacağı hakkında bilgi veren Bilgilendirilmiş Onam Formu hazırlanarak onayları alınmıştır. Araştırmada yaş aralıkları 28-55 yaş arasında değişen ve İstanbul, Bursa, Ankara illerinde aile apartmanlarında ikamet eden kadınlarla mülakat (Mart-Nisan 2024) yapılmıştır. Bu araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan sosyo-demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu, katılımcıların sosyal, ekonomik ve kültürel niteliklerini belirlemeyi ve araştırma bulgularının hangi gruplar için anlamlı olduğunu saptamayı hedeflemiştir. Sosyo-demografik form katılımcıların yaş, eğitim düzeyi, evlilik süresi gibi temel bilgilerini içererek, araştırmanın amaçlarına uygun katılımcı profillerini oluşturmada bir araç olarak kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ise, aile apartmanında yaşama süreci, günlük yaşam pratikleri ve sosyal kimlik algısı gibi üç temel boyut üzerine, katılımcıların deneyimlerini derinlemesine keşfetmek amacıyla geliştirilmiştir.

Mülakat sürecinde toplanan veriler not dökümü ile yazılı hâle getirildikten sonra içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde elde edilen verilerde doğrudan algılanan öğelerin veya mesajların yanı sıra üstü örtülü olan, gizli unsurlar elde edilmeye çalışılır. İçerik analizinde veriler kodlamalar, kategoriler ve birbirine benzer veriler bir araya getirilerek temalar oluşturulur. Elde edilen veriler bu yöntemlerle gruplandırıldıktan sonra gerekli düzenlemeler yapılarak bulgular tanımlanır ve yorumlanır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Elde edilen yazılı veriler kodlama yöntemiyle kategorize edilmiştir. "Aile Apartmanı Deneyimi", "Gündelik Yaşamda Sosyal İlişkiler," "Sosyal Kimlikte Öne Çıkan Rol" temaları kapsamında kategoriler ve kodlar oluşturulmuş ve bulgulara detaylı şekilde verilmiştir.

5. Bulgular

Aile içinde yaşam çocukların temel ihtiyaçları ve eğitimi, karı-koca ilişkileri, ev işlerinin yönetimi, sağlık ve beslenme konularının çözümü gibi konuları kapsayan pek çok gündelik eylemi barındırmaktadır. Bu eylemler, geçmişten günümüze aile yaşamının temel unsurları olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durumda evli kadınların ev içi görevlerinin ve anne olma rollerine ilişkin sorumluluklarının yanı sıra yaşadıkları aile apartmanlarında kurulan geleneksel akraba ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan sorumluluklarının da var olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, mevcut çalışmada aile apartmanlarında yaşayan evli kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin rollerine nasıl yansıdığı ve sosyal kimliklerini nasıl şekillendirdiği üzerinde araştırma yapılmıştır. Toplanan verilerin analizinde oluşturulan tema, kategori ve kodlar aşağıda Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1

Araştırmanın Tema, Kategori ve Kod Listesi

Tema	Kategori	Kod
Aile Apartmanı Deneyimi	Karar Süreci	Ortak Karar ve İstek
		Zorunlu Dışsal Nedenler
		Aile Büyükleri Tarafından Mecbur Bırakılma
		Maddi Nedenler
		Kısıtlılık ve Sosyal Baskı
	Aile Apartmanı Algısı	Kalabalık Yaşam
		Güvenli Yaşam
		Birlik-Berberlik

Tablo 1 (Devamı)

Gündelik Yaşamda Sosyal İlişkiler	Destekleyici İlişkiler	Dengeli İletişim Yardımlaşma
	Zorlayıcı İlişkiler	Özerk Davranamamak Özel Hayata Müdahale
Sosyal Kimlikte Öne Çıkan Rol	Eş Olmak	Birlikte Zaman Geçirme Duygusal Bağın Zarar Görmesi
	Gelin Olmak	Hizmet Beklentisi Yeni Sorumluluklar
	Anne Olmak	Çocuk Bakımına ve Kurallara Müdahale
		Çocuk Büyütürken Destek Çocukları Güvenle Emanet Edebilme

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Aile apartmanında yaşayan evli kadınların gündelik hayat deneyimleri ve kimlik algılarına odaklanan bu çalışmadan toplanan veriler üç genel temanın oluşumunu sağlamıştır. Bunlar; “Aile Apartmanı Deneyimi”, “Gündelik Yaşamda Sosyal İlişkiler”, “Sosyal Kimlikte Öne Çıkan Rol” dür. Aile apartmanı deneyimi, çiftlerin karar süreci ve aile apartmanı algısı kategorilerini oluştururken karar süreci kategorisinden çıkan kodlar ise ortak karar ve istek zorunlu dışsal nedenler, aile büyükleri tarafından mecbur bırakılma ve maddi nedenlerdir. Aile apartmanı algısı kategorisinden çıkan kodlar ise kısıtlılık ve sosyal baskı, kalabalık yaşam, güvenli yaşam, birlik-beraberliktir.

Gündelik yaşamda sosyal ilişkiler teması altında ise destekleyici ve zorlayıcı ilişkiler kategorileri oluşturulmuştur. Destekleyici İlişkiler kategorisinden çıkan kodlar dengeli iletişim ve yardımlaşmadır. Zorlayıcı İlişkiler kategorisinden çıkan kodlar ise özerk davranamamak ve özel hayata müdahale olarak belirlenmiştir.

Sosyal kimlikte öne çıkan rol teması altında ise eş, gelin ve anne olmak kategorileri yer almaktadır. Eş olmak kategorisinden çıkan kodlar duygusal bağın zarar görmesi ve birlikte zaman geçirme olarak kodlanmıştır. Gelin olmak kategorisinden çıkan kodlar hizmet beklentisi ve yeni sorumluluklardır. Anne olmak kategorisinden çıkan kodlar çocuk bakımına ve kurallara müdahale, çocuk büyütürken destek, çocukları güvenle emanet edebilme olarak kodlanmıştır. Çalışmadan toplanan demografik özellikler evlilik süreleri, aile apartmanında yaşam süresi, memnuniyete dayalı ifadeler ev aile apartmanı dışında yaşam isteği sorularına ait veriler Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2

Demografik ve Betimsel Bulgular

Ad	Yaş	Çalışma Durumu	Hane Gelir Düzeyi	Evlilik Süresi	Aile Apt. Yaşam Süresi	Memnuniyet Düzeyi	Aile Apt. Dışında Yaşam İsteği
K1	55	Hayır	Düşük	38	38	Memnun Değil	Evet
K2	33	Hayır	Orta	10	10	Memnun Değil	Evet
K3	45	Hayır	Orta	27	27	Memnun Değil	Evet
K4	30	Hayır	Orta	7	7	Memnun	Kararsız
K5	33	Evet	Yüksek	7	7	Memnun	Kararsız
K6	38	Evet	Yüksek	10	2	Memnun	Evet
K7	34	Evet	Orta	6	2	Memnun	Evet
K8	37	Hayır	Orta	12	5	Hiç Memnun Değil	Evet
K9	33	Hayır	Orta	5	5	Memnun	Kararsız
K10	35	Hayır	Orta	7	1	Orta	Kararsız
K11	31	Hayır	Orta	10	6	Orta	Evet
K12	39	Evet	Orta	12	4	Orta	Kararsız
K13	45	Hayır	Yüksek	25	16	Orta	Evet
K14	29	Hayır	Orta	7	7	Çok Memnun	Evet
K15	38	Evet	Orta	18	10	Memnun	Kararsız

Tablo 2 (Devamı)

K16	42	Hayır	Orta	21	21	Hiç Memnun Değil	Evet
K17	35	Hayır	Orta	8	4	Orta	Evet
K18	53	Hayır	Orta	23	14	Memnun	Kararsız
K19	28	Evet	Orta	3	3	Orta	Kararsız
K20	29	Evet	Orta	3	3	Orta	Evet

Tablo 2’de demografik özelliklerin yanı sıra evlilik süreleri, aile apartmanında yaşam süresi, memnuniyet düzeyleri, aile apartmanında yaşam süresi ve aile apartmanı dışında yaşam isteğine dair veriler de sunulmaktadır. Bu veriler belli başlı ilişkilendirmeleri tek bir görselde sunması bakımından ortak tabloda ifade edilmiştir. Katılımcılar 28 ile 55 yaş arasındadır. Katılımcıların 13’ü çalışmamaktadır. Evlilik süreleri 3 ila 38 yıla kadar devam etmektedir. Aile apartmanlarında yaşam süresi ise 1 yıldan 38 yıla kadar devam etmektedir. Memnuniyet düzeyine bakıldığında 5 katılımcı memnun değildir. Diğer katılımcılar ya orta düzeyde memnun olduklarını ya da memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Aile apartmanı dışında yaşam isteğine dair katılımcıların 12’si aile apartmanı dışında yaşamak istediklerini ifade etmeleri bakımından ilginç bir sonuç göstermektedir. Katılımcılar memnun olsalar da aile apartmanı dışında yaşamak istenen bir durum olarak görülmektedir. Memnun olan katılımcıların çoğu ayrılma durumu ile ilgili kararsızdır.

5.1. Aile apartmanı deneyimi

Bu tema çerçevesinde “karar süreci” ve “aile apartmanı algısı” kategorileri yer almaktadır. Araştırmanın örneklemi oluşturan katılımcılarla gerçekleşen görüşmede katılımcıların aile apartmanında yaşama kararını alma süreçleri ortaya konmuştur. Katılımcılardan gelen cevaplara göre aile apartmanında yaşama kararındaki temel nedenlerin birbirinden ayrıldığı görülmüştür. Ancak katılımcıların bireysel hikâyeleri farklılık gösterse de cevaplar temel olarak ortak karar ve istek, zorunlu dışsal nedenler, aile büyükleri tarafından mecbur bırakılma, maddi nedenler olmak üzere belirlenmiş kodlarda birleştirilebilir. Bazı katılımcıların verdiği cevaplar kapsamında aile apartmanında yaşamaya ilişkin karar süreçlerinde farklı sebeplerin birlikte etkili olduğu görülmüştür.

Ortak karar süreci ile ilgili olarak katılımcılar evlilik öncesi nişanlıları ile bu konuyu tartıştıklarını hatta ailelerinin de onayını aldıklarını ifade etmişlerdir.

Evlilik öncesinde yani genel olarak nişan kararı almadan evvel konuştuk. Evlilik öncesindeki arkadaşlık sürecinde aile apartmanında yaşadığını biliyordum zaten. Gelecek planında da bunu gündeme getireceğini hissetmişim. Dolayısıyla nişanlılık evresinde bunu değerlendirdik, belirli konuları konuştuktan sonra kabul ettim (K19).

Zorunlu dışsal nedenler kategorisinde ise genelde kadınların çocuk doğurma ve çalışmaya başlama süreçleri birinci sırada etkili olmuştur. Diğer faktörler ise üst soyun hastalanması ve göç olarak görülmektedir. Bu kod kapsamında da araştırmaya katılan katılımcılardan biri, eşinin babasının vefat ettiğini ve yaşlı annesinin yalnız yaşadığını belirterek, bu durumda ona destek sağlamak durumunda kaldıklarını belirtmiştir. “Eşimin annesi yaşlı ve tek başına yaşıyor. Bu yüzden yanında olmamız gerekiyor. Yazları da zaten memleketinde geçirmeyi tercih ettiği için süreçte bu bizim için bir handikap olmadı. Yani çok da fazla iç içe değiliz aslında.” (K4)

Aile büyükleri tarafından mecbur bırakılma durumu çerçevesinde aile apartmanında yaşama süreci ise evin evlenmeden önce aile büyükleri tarafından (erkeğin ailesi) hazırlanmış, planlanmış ve başka alternatifin sunulmamış olması şeklinde ifade edilmektedir. Bu noktada K1’in ifadeleri dikkat çekicidir: “Karar bize kalmadı ki. Biz evlenmeden önce karar vermişler. Yani aynı apartmandan ev almışlar iki tane. Dediler size de buradan ev açalım. Öyle olunca da kabul ettik, mecbur kaldık yani...” (K1). Bu ve benzer ifadeler katılımcıların büyük çoğunluğunun evlilik öncesinde aile apartmanındaki evlerinin hazırlanmış olduğu yönündedir. Maddi nedenler çerçevesinde ise şayet aile apartmanı varsa kiralık evde oturmak yerine kira vermemek adına aile apartmanının tercih edildiği görülmektedir. Birçok katılımcı

başlangıçta kiralık evde oturup maddi zorlanma ile aile apartmanındaki evlerine geçtiklerini ifade etmiştir. Son yıllarda görülen kira artışları nedeniyle bu kararı uygulamayı tercih eden katılımcılar da söz konusudur.

Aile apartmanında yaşamaya karar vermemiz kendiliğinden gelişti aslında. Biraz da mecburiyet işte. Başta böyle bir niyetimiz yoktu. Zaten evlenince ilkten başka bir evde oturduk 3 sene. Aynı bir mahallede ayrı bir evde yaşıyorduk. O ev kiraydı. Sonra ben hamile kaldım, o esnada ev sahibi de evi satacağım, çıkın dedi. Tam da kiralar, fiyatlar yükseliyor, her şey pahalılaştı. Biraz çaresiz kaldık, sonra kayınvalidemlerin binada bulunan kiracının tayini çıktı gitti. Biraz da şans işte. Kayınpeder de bu ev zaten sizin hakkınızdı, gelin dedi. Başta hiç istemedim ama mecbur kaldık. Taşındık (K17).

Kira ödememe motivasyonunun önemli bir belirleyici olduğunu ifade eden başka bir katılımcı:

Nişanlıyken işte. Yani zaman başta demişlerdi hani aynı binada ev var aynı binada farklı evde oturacağız diye. Kira vermeyeceğimiz için çok daha mantıklı geldi zaten o zamanlar. Ben seviyordum. Kalabalık aileyi bir de kayınpederim benim amcam oluyor zaten yabancılık çekmedim (K15).

Benzer bir bulgu olarak Fidan da kiradan kurtulmak ifadesinin -orta üst sınıfa mensup görüşmeciler hariç- mülakatların tümünde kendini tekrarlayan bir ifade olduğunu aktarmıştır (2022).

Aile apartmanı algısı temasında ise katılımcıların gündelik hayattaki deneyimleri çerçevesinde sorulara verilen yanıtlar “kısıtlılık ve sosyal baskı”, “kalabalık yaşam” “güvenli yaşam”, “birlik-beraberlik” olmak üzere belirlenmiş kodlarda birleştirilebilir.

Kısıtlılık ve sosyal baskı çerçevesinde katılımcıların bir kısmı aile apartmanında yaşamayı kısıtlılık ve sosyal baskı olarak gördüklerini ve tüm gündelik hayatın paylaşıyor olmasından rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca iç içe yaşıyor olmanın hesap verme, açıklama yapma, her şeyi paylaşma gibi zorunlulukları beraberinde getirdiğini vurgulamışlardır. Katılımcılardan biri, aile apartmanında yaşayan akrabalar arasında gizliliğin azaldığını ve bu durumun da sosyal baskıya neden olduğunu aktarmaktadır:

Ya çok zor. Özelimiz pek yok aslında. Nasıl desem? İyi bir şey değil yani. Örneğin, özel bir konuşma sesi geliyor gidiyor diye tedirgin oluyorsunuz, gidenlerinizi çağırmak zorunda kalıyorsunuz veya bir arkadaşınız geldiğinde kapıda karşılaştığınızda içeri davet etmek zorunda kalıyorsunuz. Ben böyle şeylerden pek hoşlanmam açıkçası. Sonra, bir üst kat komşunuzun bir problemi olduğunda onu duymak zorunda kalıyorsunuz. Bu da hoş olmayan bir durum. Müdahale ettiğinizde yanlış anlaşılıyor olabilirsiniz, müdahale etmeseniz ilgisiz oluyorsunuz (K3).

Aile apartmanı algısının sosyal baskı olarak yorumlayan bir diğer katılımcının ifadeleri de “...akrabalarla aynı binada oturmak zor. Evde ne konuşsanız duyulacak mı endişesi, bir yere gitseniz nerden geldin sorusu... Sürekli diken üstündesiniz işte. Aile olduğunuzu anlayamıyorsunuz” (K15) şeklindedir.

Kalabalık yaşam çerçevesinde de benzer şekilde ortak yaşamının ve özel zaman geçirememenin ve birçok etkinliğin birlikte yapmak zorunda kalmanın zorluğu “Kalabalık, özel zaman geçirememek. Çoğu etkinliği birlikte yapmak zorunda kalmak” (K1) olarak ifade edilmiştir. Bir katılımcı da bu durumun beraberlik getirirse de kalabalık yönünü “Birlik beraberlik ama daha çok kalabalık. Olumsuz olarak özel zamanlarda müdahale çok oluyor. Hani doğum günü falan baş başa kalmak zor” (K5) şeklinde ifade etmiştir.

Güvenli yaşam kodunda, katılımcılar aile büyüklerine çocuklarını güvenle emanet edebiliyor olmalarını öne çıkarmaktadırlar. Katılımcılar özellikle hastalandıklarında ve başları sıkıştığında büyüklerin yanı başlarında destek olmalarının verdiği güvenden dolayı memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. “Birlik

beraberlik, kalabalık bir o kadar da güvenlik. Aynı çatı altında yaşadığımız insanların kim olduğunu bilmek, en azından bir yere giderken aklımızın kalmaması büyük rahatlık aslında.” (K5).

Benzer şekilde birlik-beraberlik kodunda da K14’ün ifadeleri dikkat çekicidir. *“Aile apartmanı adı gibi samimi yakın ve güzel, bağlanmayı yakınlığı ve birçok şeyi ifade ediyor samimiyet, yakınlık... (K14).* Ayrıca bir diğer katılımcı ise şu ifadeleri kullanmıştır:

Birliktelik, kalabalık ve destek olmak. Yakınlık ve samimiyet kolaylık getiriyor daha iyi anlamaya ve anlaşmaya daha net ifade etmeye kabul ve reddetmeyi alan oluşturuyor bu sebeple iyi ancak bazen normalde olmayacak sorumluluklar getiriyor şu an avantajlarını dezavantajlarından daha fazla olduğunu düşünsem de ilk zamanlarda alışmak kolay olmadı. (K19)

Aile apartmanında kurulan sosyal etkileşimlerin niteliği gündelik deneyimler üzerinde etkiliyken, bu deneyimlerin aile apartmanı algısı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ifade etmek mümkündür.

5.2. Gündelik yaşamda sosyal ilişkiler

Kadınlar, aynı apartmanda yaşadıkları akrabalarıyla kurdukları ilişkilerde hem ev içi hem de apartman yaşamındaki ilişkileri düzenlemek durumunda kalmışlardır. Bu durum araştırmaya katılan katılımcılar için kimi zaman destekleyici bir etki yaratırken kimi zaman zorlayıcı bir durum oluşturmaktadır.

Destekleyici ilişkiler kategorisinde dengeli bir iletişimin varlığı ve yardımlaşma ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların çoğu aile apartmanında yaşarken sınır çizmenin ve iletişimde bir denge yakalamanın hemen mümkün olmadığını ve bu kazanımı zaman içinde elde ettiğini aktarmışlardır.

Tabii, kime ne kadar mesafe koyman gerektiğini, kiminle neyi ne kadar paylaşman gerektiğini anlıyorsun işte. Yani biz üç geliniz, iki elim bir görümcem var mesela. E her biriyle ilişkimiz farklı. Bu da tecrübe katıyor sosyal ilişki yürütmede. Ben de burada bu apartmanda bu dengeyi kurabildiğimi düşünüyorum, tabii zamanla oluyor bu (K7).

Yardımlaşma kodunun öne çıktığı araştırmada benzer şekilde katılımcılar gündelik yaşamın tüm süreçlerinde birbirlerine her hususta destek ve yardım içinde olduklarını ifade etmişlerdir.

Gündelik yaşamıma etkisi şu şekilde yani aslında kolaylık sağladığını söyleyebilirim. Mesela evde yemek yapacağım zaman bir malzemem eksikse markete değil hemen kayınvalideme iniyorum ondan alıyorum bu aşırı kolaylık oluyor benim için. Yaptığım yemeklerden bazen ona da götürüyorum. Bana yük olan bir durum hiç oluşmadı bu anlamda. Çoğunlukla hayatımı kolaylaştıran birisi. (K4)

Aynı katılımcı görüşmenin devamında bu yardımlaşma sürecinin özellikle çocuklar doğduktan sonra oluştuğunu belirtmiştir.

... Asıl durumun avantaja döndüğü kısımlar anne olduktan sonra yaşanıyor bence. Şu an bu durum için çok mutluyum aynı apartmanda oturmak iki küçük çocukla çok büyük kolaylık. Markete gitmek, çöp atmak vs bunlar çocuklar olduktan sonra kolayca yapılabilen işler olmuyor. O zaman hemen kayınvalidem imdadıma yetişiyor (K4).

Zorlayıcı ilişkiler kategorisinde ise katılımcıların çoğu karar alma süreçlerinde aile büyüklerinden alınacak onayın ailenin özerk olmasında sıkıntı yarattığını ifade etmişlerdir. *“Büyüklerimiz beni çok zorladı başından beri her şeye karıştılar.” (K2).* Benzer şekilde katılımcıların büyük çoğunluğu özel hayata müdahalenin varlığından da yakınmıştır. *“Ya bazen çok zor... Örneğin, özel bir konuşma sesi geliyor gidiyor diye tedirgin oluyorsunuz, gidenlerinizi çağırmak zorunda kalıyorsunuz veya bir arkadaşınız geldiğinde kapıda karşılaştığınızda içeri davet etmek zorunda kalıyorsunuz” (K3).* Benzer olarak bir başka katılımcı da özerk olamamanın gündelik hayatta zorlayıcı bir unsur olduğunu ifade etmiştir. *“Aile apartmanında yaşamasaydık kesinlikle daha iyi olurdu her şey, daha özgür olurduk.*

Bağımsız olurduk...buradayken aslında bir çekirdek aile olamamamın özleminde yaşıyorsun, işte senin yerine başkaları karar veriyor. Her şey her olayda önce onların görüşü alınıyor.” (K1).

5.3. Sosyal kimlikte öne çıkan rol

Katılımcılara gündelik eylemlerini dikkate aldıklarında sosyal kimlikleri üzerinden en çok hangi rolün baskın geldiğine dair soru sorulmuştur. Buna göre kadınların aile apartmanı gündelik yaşam deneyimlerinin eş, gelin ve anne olmak üzere üç ayrı rol üzerinden kategorize edilebileceği görülmüştür.

Eş olmak kategorisinde katılımcıların çoğunun verdikleri cevaplar duygusal bağın zarar görmesi ve birlikte zaman geçirme kodlarında birleşmektedir. Buna göre katılımcılar aile apartmanında çoğu zaman aile büyükleriyle gereğinden fazla zaman geçirmek durumunda kaldıklarının bunun sonucunda ise eşiyile olan duygusal bağının zarar gördüğünü ifade etmişlerdir. Özellikle ebeveynlik süreçlerinde aile büyüklerinin yanlarında olması ve her süreçte sorumlulukları üstlenmeleri sebebiyle babaların çocuk bakımından, büyütme süreçlerinden uzak durduklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu durum eşler arası ilişkiyi de olumsuz etkilemektedir.

Evliliğimizin ilk yıllarında eşimi işe uğurladıktan sonra ben onun ailesin yanına çıkıyordum. Gün boyu kayınvalidem ile vakit geçiriyordum. Akşam da yemeklerimizi beraber yiyorduk ve yatmaya evimize geçiyorduk. Tabi bu şekilde bir yaşam tarzı beni fazlası ile rahatsız ediyor ve geriliyordum ve sonuç olarak eşime yansıyor bu durum. Bizim kavgalarımız hep bu sebeplerden ötürü çıkıyordu (K16).

Birlikte zaman geçirme kodunda ise eşler arasındaki iletişim ve bağlılık, ev içi sorumluluklarda destek alabilme sayesinde kimi zaman güçlenmektedir.

Yani eş olarak illaki etkiliyor. Hani ben ilk zamanlar ayrı evde yaşadığım için farkı anlıyorum tabii. Şimdi eşimin ailesini düzenli olarak görmek ya da onlar istemese bile iki güne bir de olsa ziyaret etmek zorundayız gibi hissediyorum. İster istemez baş başa zaman geçirme durumu azalıyor yani. Hani buna olumsuz derim ama bazı akşamlar kızımız babaannesinde kalır. İşte o zaman da yalnız başımıza yemek yeme şansımız olur. Hani küçük bir şey ama bizim için anlamlı (K10).

Araştırma bağlamında aile apartmanlarında yaşayan evli kadınların bu deneyimine ilişkin süreçler farklı dinamiklerden etkilenmektedir. Aile büyükleri ile yakın olmanın hayatına yeni sorumluluklar getirdiği için eşiyile birlikte zaman geçirme süreçlerinin olumsuz etkilendiğini aktaran bir katılımcı da bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Günlük yaşamda sorumluluklar arttığı için birbirimize zaman ayırmakta zorlanıyoruz. Daha çok kalabalık aile olarak yapılıyor çoğu şey, baş başa pek bir zaman geçirdiğimiz yok” (K13). Kimi katılımcılar tarafından bazı durumlarda çocuk bakımının aile büyükleri tarafından üstlenilmesi eşlerin birbirlerine zaman ayırabilmelerini sağlayan bir fırsat olarak da görülmektedir.

Gelin olmak rolü, evlilik bağlamında kadınların üstlendiği rolleri ve bu rollerin toplum içindeki konumlarını ifade etmektedir. Gelin olma rolüne ilişkin katılımcıların verdiği cevaplardan oluşturulan kodlar hizmet beklentisi ve yeni sorumluluklar olarak birleştirilmiştir. Katılımcıların çok büyük bir çoğunluğu gündelik eylemlerinin çoğunlukla kayınvalidesinin beklentileri ve talepleri doğrultusunda hizmet vererek gelişen bir döngü olduğunu belirtmişlerdir. Özerk davranmamak koduyla da ilişkilendirilebilecek durum katılımcıların yemek yapma, kayınvalidenin misafirlerini ağırlama, temizlik vb. beklentilerde yoğunlaşmaktadır.

Benim kaynanam kayınpederim iyi insanlardır işte yardım ederler falan. Ama tabii gelin olmak zor yani. Dedim ya gelenleri gidenleri çoktur. Hele bir de her gelene çeşit çeşit yemek yaparlar, saatlerce uğraşsın mutfakta. E ben de yakın olunca benden de yardım ister. Az yemek yapacakken birden kendimi saatlerce mutfakta bulurum, yorulurum. Yani çocuklar bebekken istemezdi tabi hatta dedim epey yardımı oldu. Ama işte çocuklar büyüdü, e kreşe de

başladı. Ben de evde olunca hayır diyemem yaparım, e bi de akşam gelince git misafire hizmet et falan, yoruluyoruz. Apartmanda bir de elim var ama o zaten hemşire, çalışıyor falan diye ona çok ses etmezler işte (K17).

Bir başka katılımcının ise aile büyüklerinden gelen hizmet beklentisinin kendi fiziksel ihtiyaçlarından da öne geçtiği ifade edilmiştir. Katılımcılar aynı zamanda aile apartmanında yaşamının yeni sorumluluklar (kod) getirdiğini de ifade etmişlerdir. K11'in ifadeleri dikkat çekicidir. *"Bazen apartmanın annesi, işleri organize eden ve fazla sorumluluk alan biri oluyorum"* (K11). K13 ise: *"Buraya taşınınca daha çok sorumluluklarım oldu. Yani önceden tek bir ev ile ilgili sorumluluklarım ve çocuklarım varken şimdi ister istemez kayınvalidemlerle ilgili de işlerim arttı."* (K13) ifadesinde bulunmuştur.

Anne olmak kategorisinde ise aile apartmanlarının en belirleyici özelliklerinden biri ortaya çıkmaktadır. Bu kategori altında verilen yanıtlar çocuk bakımına ve kurallara müdahale, çocuk büyütürken destek, çocukları güvenle emanet edebilme, kodlarında birleştirilmiştir. Katılımcılar, aile apartmanında geçirdikleri annelik sürecinde çok fazla müdahaleye maruz kaldıklarını aktarmışlardır. Çocuk bakımına müdahalenin yanı sıra katılımcıların çoğu, anne ve baba olarak çocukları için koyduğu birtakım kuralların aile büyükleri tarafından ihlal edildiğini ve belirli bir düzeni sürdürmede zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. *"...yani abur cubur mesela ben vermem kızıma onun yerine meyve yediririm ya da mesela kek isterse evde kendim yaparım ama babaannesi dedesi markette ne bulursa alır. E çocuk da beni dinlemiyor"* (K9). Özellikle beslenme ve ekran süresi ile ilgili kural ihlallerin vurgulandığı görülmektedir. Şüphesiz bu şekildeki müdahaleler ilişki ve etkileşimlere zarar vermektedir. Bir başka katılımcı da çocuk yetiştirirken temel bakım konusunda müdahaleye maruz kaldığını ifade etmiştir: *"...Mesela ben bir gün bebeğin altını değiştireceğim zaman eşimden temiz bez ve çamaşır istedim. E hani çocuğun babası, benim eşim mesela. Ama bu büyük olay oldu."* (K15).

Aile apartmanlarından en çok olumlu olarak ifade edilen ve üzerinde fazlaca durulan "çocuk büyütürken destek" ve "çocukları güvenle emanet edebilme" kodlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Aile apartmanına yerleşme süreçlerinin de ilk sebebi çocuk büyütmede destek ve güven olarak görülmektedir. Katılımcılar hamilelik süreci, çocuğun gelişimi, okul süreçleri gibi her aşamada aile apartmanında yaşamının avantajından yararlandıklarını ifade etmişlerdir. *"Çocuklarımın bakımında yakın aileden destek görmek benim için çok kıymetliydi. Hâlâ bir genç kız ve delikanlı olan çocuklarımın aile apartmanında olmalarından dolayı daha güvende hissetmekteyim"* (K18).

Aile apartmanında çocukların kontrol altında büyümeleri anneleri rahatlatmaktadır. Özellikle çalışan anneler çocuklarını güvenle emanet edebiliyor olmaları üzerinde durmaktadır. Katılımcı 7'nin bu konudaki ifadeleri şöyledir:

Çocuğumun bakımı ve yetiştirilmesinde ailelerin desteği büyüktür yani. Hani oğlum bu sene kreşe başladı mesela sabah ben bırakıyorum ama akşam almaya ben yetişemiyorum işten dolayı. Kayınpedirim alıyor onu her gün babaannesi ilgilenir. Hani ben gelene kadar gözüm arkada kalmaz o iki saatte (K7).

Aile apartmanında anne olma deneyimine ilişkin yapılan bir başka çalışmada ise Tanlası (2023), aile apartmanlarında yaşayan annelerin kadın, gelin, eş ve anne olarak üstlendikleri rollerin ve bu rollerle birlikte gelen sorumlulukların kendilerini yorgun düşürdüğünü belirtmiştir. Mevcut araştırma annelik üzerine yapılan diğer çalışmalarla birlikte ele alındığında, kadınların ebeveynlik süreçlerinde dış müdahaleler karşısında benzer sonuçlarla karşılaştıklarını göstermektedir. Yine araştırmadan elde edilen bulgular, aile apartmanlarında yaşayan kadınların sosyal kimlik algılarının, gündelik yaşam pratikleri ve üstlendikleri roller tarafından şekillendiğini göstermektedir. Katılımcılar, aile apartmanında yaşamının getirdiği akrabalık ve komşuluk ilişkileri nedeniyle sosyal destekten faydalandıklarını ifade etmekle birlikte, bu ortamın bireysel özerklikleri üzerinde baskı yarattığını da belirtmişlerdir. Kadınların gündelik yaşamlarında annelik ve gelinlik rollerinin ön plana çıktığı, ancak

bireysel kimliklerini koruma çabası içinde oldukları görülmektedir. Ayrıca, geleneksel cinsiyet rolleri ve toplumsal beklentiler, kadınların davranışlarını ve aile içindeki ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Bu sonuçlar, aile apartmanı yaşamının kadınlar üzerinde çok boyutlu bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

6. Sonuç

Yaşanılan mekânların, bireylerin kendi iç dünyalarıyla, aileleriyle ve toplumla olan ilişkileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Gündelik yaşam, yaşanılan mekândan bağımsız olamayacağı gibi bu mekâna dayalı ilişkilerin üretilmesinde de önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede, aile apartmanları hem fiziksel hem de sosyal anlamda çoklu etkileşim içeren doğasıyla gerek bu süreci yaşayanlar gerekse aile ve dinamiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, aile apartmanları toplumun dinamik sosyal yapısının bir yansıması olarak da yorumlanabilir. Araştırmadan elde edilen verilerin, aile çalışmaları literatürüne altyapı oluşturması beklenmektedir. Bu bağlamda, katılımcıların aile apartmanında yaşama deneyimlerinin sosyo-ekonomik ve kültürel etkenlerle nasıl şekillendiği, araştırmanın sunduğu önemli bulgulardan biridir.

Araştırmadan elde edilen bulgular, aile apartmanında yaşamının bireylerin sosyal ilişkileri ve kimlik algıları üzerindeki etkilerini ele alırken, çalışmanın kuramsal temelini oluşturan "gündelik hayat" ve "sosyal kimlik" kavramlarının toplumsal yaşam dinamiklerindeki yerini de ortaya koymuştur. Gündelik yaşam pratiklerinin sosyal kimlik inşasındaki rolü ve bireylerin aile apartmanlarında toplumsal rollerini nasıl inşa ettikleri üzerine yapılan bu araştırmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Aile apartmanında yaşamak, bireylerin sosyal kimlik algıları, gündelik hayat pratikleri ve toplumsal roller üzerindeki etkilerini geniş bir çerçevede ele almaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler, aile çalışmaları literatürüne altyapı oluşturacak nitelikte olup, aile apartmanlarının bireylerin kimlik algıları ve toplumsal ilişkileri üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun, aile apartmanında yaşama kararlarını sosyo-ekonomik zorunluluklar nedeniyle aldıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra, aile büyükleri tarafından zorunlu bırakılma durumu da söz konusudur. Bu durum, aile apartmanında yaşamın bireylerin bağımsızlık arayışlarını sınırlayıcı bir yapıya dönüştüğünü ve bireylerin kendilerini özgür hissetmelerini engellediğini göstermektedir. Bu bulgu, Tanlası'nın (2023) çalışmasında da desteklenmektedir. Tanlası, aile apartmanında yaşayan annelerin ebeveynlik deneyimlerinin çevresel destekler ve müdahalelerle nasıl karmaşıklaştığını ve bu durumun öz yeterlik algılarını etkilediğini belirtmiştir. Aynı şekilde, Adlı İşleyen (2020), aile apartmanlarının çiftlerin evlilik ve ebeveynlik ilişkilerini toplumsal cinsiyet rollerine göre şekillendirdiğini, kadınların eş, anne ve gelin olarak üstlendikleri çoklu rollerin bireysel kimliklerini koruma çabalarıyla iç içe geçtiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmada da kadınların toplumsal cinsiyet rollerini dengelemeye çalışırken aile apartmanında yaşamın getirdiği zorunluluklar ve toplumsal beklentilerle mücadele ettikleri görülmektedir.

Aile apartmanında yaşamak, bireylere güçlü bir güven duygusu sağlarken, dayanışma ve sosyal destek mekanizmaları da oluşturmaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı, aile apartmanında yaşamının sağladığı güvenli ortamın çocuklarını güvenle büyütebilecekleri bir çevre sunduğunu ifade etmiştir. Acar'ın (2019) çalışmasında da bu durum dikkat çekmekte olup, aile apartmanlarının mahalle kültürüne ve aidiyet duygusuna katkı sağladığı, bireyler arasında güvenli sosyal ağlar oluşturduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada aile apartmanında yaşayan bireylerin komşuluk ve akrabalık ilişkileriyle kendilerini güvende hissetmeleri ve bu ilişkilerin onlara duygusal bir destek ağı sunması da dikkat çekici bir bulgu olarak öne çıkmıştır.

Aile apartmanı gibi çoklu etkileşim ortamlarında bireylerin bireysel sınırlarını koruyabilmeleri ve aile içi iletişimin güçlendirilmesi, sağlıklı ilişkiler açısından büyük önem taşımaktadır. Medyanın toplumsal farkındalık yaratma işlevi, kamu politikaları ve düzenleyici mekanizmalarla desteklenmelidir. Bu

konuda, özellikle dizi, film ve gündüz kuşığı programlarında, aileyi yıkıcı, baskıcı ve kısıtlayıcı bir sistem olarak göstermek yerine; destek ve güven, birlik ve beraberlik, aidiyet ve sosyal bağlar gibi yönlerini görünür kılmanın, toplumsal hayattaki aile algısına ve aile ilişkilerine olumlu yansıtacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, kamu hizmeti yayıncılığı yapan kuruluşlar kadar özel medya organlarının da belirli bir sorumluluk üstlenmesi toplumsal gelişimi destekleyecektir. Bunun yanı sıra, çalışmayan kadınlar için ev dışında sosyal destek sağlayacak dayanışma ve üretim alanlarının oluşturulması, refahlarını artıracak ve bireysel gelişimlerine katkıda bulunabilecek bir önlem olarak önerilmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, aile apartmanlarında yaşayan diğer bireylerin deneyimlerine odaklanmak, örneğin evlat, koca ve baba rollerine dair incelemeler yapmak, aile içi dinamikleri daha bütüncül bir şekilde ortaya koyabilir. Fidan'ın (2022) belirttiği gibi, aile apartmanlarında dayanışma ve sınırların korunması arasındaki dengenin sağlanması, aile içi ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle, aile apartmanlarında sadece kadınların değil, erkeklerin de toplumsal roller çerçevesindeki ihtiyaçlarının araştırılması, bu yaşam biçiminin etkilerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Acar, S. (2019). *Şehir dokusunda mahalle: İstanbul Esenler'de aile apartmanı olgusunun incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi].
- Adlı İşleyen, M. (2020). *Marital functioning and parenting in extended family living arrangements: A qualitative study in family buildings* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi].
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası: Bir bilgi sosyolojisi incelemesi* (V. S. Öğütle, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Buluş, M., & Bağcı, B. (2016). Evlilik doyumu: Aile yılmazlığı ve etkili iletişim becerilerinin rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(40), 136-152. <https://doi.org/10.21764/efd.00737>
- Creswell, J. W. (2019). *Eğitim araştırmaları: Nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi*. Edam Yayın.
- Çetin, E. (2013). *Gündelik hayat sosyolojisi: Türkiye'de modernleşme ve gündelik hayat*. Rağbet Yayınları.
- Duben, A. (1985). Turkish families and households in historical perspective. *Journal of Family History*, 10(1), 75-97.
- Duben, A. & Behar C. (1998), *İstanbul haneleri: Evlilik aile ve doğurganlık 1880-1940*. İletişim Yayınları
- Duben, A. (2002). *Kent, aile, tarih*, (L. Şimşek, Çev.). İletişim Yayınları.
- Dirimeşe, E. (2016). Aile tanımı ve türleri: Tarihsel süreç içerisinde aile (Tarihsel aile sınıflaması). N, Avcı & E. Aksoy (Ed.). *Aile sosyolojisi* (ss. 13-28). Lisans Yayıncılık.
- Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji, kavramlar ve sorunlar*. Pegem Akademi.
- Erman, O., & Karaman, F. (2010). Aile apartmanları: 1950-60'larda Adana örneklemeleri. H. Turgut Yılmaz & A. Eyüce (Der.). *Kent kültür konut bildiri kitabı*. (ss. 107- 114). Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları
- Fidan, R. Z. (2022). *Aile apartmanı üzerine sosyolojik bir değerlendirme* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Glaser, B. G. (1978). *Theoretical sensitivity: Advances in the methodology of grounded theory*. Sociology Press.
- Gökçe, B. (1976). Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 8(1-2), 46-67.
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*, (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları.
- Highmore, B. (2002). *Everyday life and cultural theory: An introduction*. Psychology Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(37), 36-43.
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik hayatın eleştirisi II: Gündelik hayat sosyolojisinin temelleri*. Sel Yayınları.
- Macionis, J. J. (2012). *Sosyoloji*, (V. Akan, Çev.). Nobel Yayınları.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation: Revised and expanded from qualitative research and case study applications in education*. Jossey-Bass
- Newman, W. D. (2013). *Sosyoloji*. Nobel Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (1994). *Toplumbilim*, (8. bs), Cem Kültür Yayınları

- Özbay, F. (1985). Transformation of the socio-economic structure and changing family functions in rural Turkey. In T. Erder (Ed.), *Family in Turkish society: Sociological and legal studies* (pp. 44-78). Turkish Social Science Association Press.
- Phoenix, A., & Brannen, J. (2014). Researching family practices in everyday life: Methodological reflections from two studies. *International Journal of Social Research Methodology*, 17(1), 11-26. <https://doi.org/10.1080/13645579.2014.854001>
- Poloma, M. M. (1993). *Çağdaş sosyoloji kuramları* (H. Erbaş, Çev.). Gündoğan Yayınları.
- Rönkä, A., & Korvela, P. (2009). Everyday family life: Dimensions, approaches, and current challenges. *Journal of Family Theory & Review*, 1(2), 87-102.
- Tanlası, B. (2023). *Aile apartmanında yaşayan annelerin ebeveyn öz yeterliklerinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi].
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Detay Yayıncılık.
- Wacquant, L. (2014). Pierre Bourdieu: Hayatı, eserleri ve entelektüel gelişimi. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan (Ed.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (ss. 53-77). İletişim Yayınları
- Williams, R. (2006). *Everyday culture: Approaches to cultural theory*. Routledge.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Yasa, İ. (1962). Ayrı cinsten çocuklu dulların evlenmeleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 17(02), 305-349. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000735.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Notları: Makale, Doç. Dr. Nesrin Akıncı Çötök danışmanlığında Sakarya Üniversitesi SBE Kültürel Çalışmalar ABD'de yürütülen "Günlük Hayat Sosyolojisi Bağlamında Aile Apartmanında Yaşayan Evli Kadınların Sosyal Kimliği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına birinci yazar %60, ikinci yazar %40 katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın yayın etiği ve bilimsel araştırma açısından uygun olduğuna Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 14.03.2024 tarihli 67 sayılı "36" nolu Toplantı ve Karar Tutanağı ile karar verilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Ulusal Gazetelerde Semih Çelik Cinayeti: Kadına Yönelik Şiddetin Medyada Temsili ve Çerçevesi

The Semih Çelik Murder in National Newspapers: Representation and Framing of Gender-Based Violence in the Media

Dursun Yılmaz

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Tokat Sağlık Hizmetleri Meslek
Yüksekokulu, Tokat, Türkiye,
dursun.yilmaz@gop.edu.tr

Öz: Bu çalışma, Türkiye’de kadına yönelik şiddet vakalarının medyada nasıl temsil edildiğini analiz etmektedir. Araştırmada, Semih Çelik cinayetinin ulusal gazetelerdeki sunumu, Entman’ın Çerçeveleme Teorisi temel alınarak içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. 5-10 Ekim 2024 tarihleri arasında yayımlanan haberler; ana akım, seküler, hükûmete yakın, dindar ve milliyetçi basın bağlamında değerlendirilmiş ve ulusal çapta yayın yapan 15 gazeteden seçilen toplam 69 haber başlığı örneklem olarak incelenmiştir. Bulgular, ana akım ve hükûmete yakın gazetelerin olayları sansasyonel ve bireysel suç eksenli çerçevelerle ele alırken, toplumsal eşitsizlikleri göz ardı ettiğini göstermektedir. Seküler basın, olayları toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele almış, ancak çözüm odaklı bir yaklaşım geliştirememiştir. Dindar ve milliyetçi basın ise genellikle ahlaki ve dinî temalar üzerinden çerçeveleme yapmış, ancak nadiren şiddeti toplumsal bir tehdit olarak ele almıştır. Tüm medya organlarında şiddeti önlemeye yönelik kapsamlı çözüm önerilerinin eksik olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, çalışma, medyanın kadına yönelik şiddeti ele alış biçiminde etik ve toplumsal sorumluluğa dayalı bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Şiddeti normalleştiren veya dramatize eden haberlerin yerine, yapısal çözümleri teşvik eden bir habercilik anlayışının benimsenmesi gerektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Şiddet, Medyada Kadın Temsili, Çerçeveleme, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Kamuoyu Algısı

Geliş Tarihi/Received: 05.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 21.12.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online:
21.12.2024

Abstract: This study analyzes how cases of violence against women are represented in the media in Türkiye. The research examines the coverage of the Semih Çelik murder in national newspapers through content analysis based on Entman’s Framing Theory. News articles published between October 5 and 10, 2024, were evaluated within the context of mainstream, secular, pro-government, religious, and nationalist media. A total of 69 news headlines from 15 nationally circulated newspapers were selected as the sample. The findings reveal that mainstream and pro-government newspapers framed the incident with a sensationalist tone and focused on individual culpability, disregarding discussions of social inequalities. Secular media addressed the incident in the context of gender inequality but failed to adopt a solution-oriented approach. Religious and nationalist media often framed the event through moral and religious themes, emphasizing individual and familial contexts. However, some exceptions within these groups framed the violence as a broader social threat. Across all media outlets, a lack of comprehensive proposals to prevent violence was noted. In conclusion, the study highlights the necessity of an ethical and socially responsible approach to reporting violence against women. Instead of normalizing or dramatizing violence, the findings underscore the importance of adopting a journalism approach that aims to raise public awareness and promote structural solutions.

Keywords: Violence Against Women, Representation of Women in the Media, Framing, Gender Inequality, Public Perception

Extended Abstract

The representation of gender-based violence, particularly femicide, in the media remains a critical area of study due to its impact on public perception and societal attitudes. The study examines how the Semih Çelik murder, a case of extreme violence against women, was framed in national newspapers in Türkiye. This research investigates the media's role in perpetuating or challenging gender inequalities through the language, visuals, and framing methods used in news reports. Employing Entman's Framing Theory as a theoretical foundation, the analysis utilizes content analysis to explore the structural and individual-level representations of violence, focusing on differences among newspapers with varying political orientations.

Data were collected from newspapers published between October 5-10, 2024, and included mainstream, pro-government, and leftist media outlets. The findings highlight substantial variations in the framing of the case. Mainstream and pro-government newspapers frequently depicted the incident as an isolated event, emphasizing sensational and dramatic elements. This framing approach often obscured the societal roots of violence and failed to provide structural critiques of gender inequality. Conversely, secular and left-wing newspapers attempted to contextualize the violence within broader issues of gender inequality and societal structures. However, across all newspapers, there was a noticeable absence of detailed and actionable solutions to address the root causes of violence.

The mainstream media's coverage predominantly framed femicides as individual acts, often focusing on the psychological characteristics of the perpetrators. Headlines and visuals tended to dramatize events, with narratives constructed around the deviant behavior of the individual rather than examining societal contributors to such crimes. This framing strategy aligns with broader trends in global media, as described by researchers like Gilliam and Iyengar (2000), who argue that isolating violence from its structural context can hinder critical discussions about societal inequalities. The mainstream newspapers' use of sensational headlines and emotionally charged language drew attention to the crime but often perpetuated a culture of fear and normalization of violence.

Pro-government newspapers reflected a distinct pattern in their framing. While also relying on sensational language, these outlets frequently employed moral and religious undertones, attributing violence to individual moral failings or familial dysfunctions. The lack of critical engagement with systemic issues such as patriarchal norms and policy failures was evident. For instance, narratives centered on the perpetrator's psychological state or familial relationships served to individualize the crime further. While some articles hinted at the necessity for legal reforms, these discussions remained surface-level and disconnected from the broader societal context.

Secular and leftist newspapers provided a counter-narrative by explicitly linking the incident to systemic issues of gender inequality. Their coverage emphasized the societal implications of femicide, portraying it as a consequence of entrenched patriarchal structures. Headlines often carried strong political critiques, targeting government inaction and the perceived culture of impunity surrounding gender-based violence. These newspapers highlighted the voices of women's rights activists and underscored the need for comprehensive policy changes. Despite this more progressive framing, the absence of detailed, solution-oriented reporting indicated a gap in fully addressing the problem.

The study further illustrates the implications of framing choices for public perception and policy discourse. According to Entman (1993), framing determines which aspects of an issue are emphasized, shaping how audiences understand and prioritize problems. In this context, the predominance of individualistic and sensational frames risks reinforcing societal desensitization to violence and undermines efforts to address its structural causes. The dramatization of violence, while garnering immediate public attention, often fails to sustain meaningful discourse on long-term solutions.

The analysis revealed a marked inconsistency in how different political and ideological leanings of newspapers influenced their reporting. Leftist outlets were more likely to contextualize violence within gender inequality, whereas pro-government and conservative papers emphasized moral and religious dimensions. Mainstream outlets largely adopted a neutral yet dramatized tone, prioritizing readability and emotional impact over critical analysis. This fragmentation in media narratives reflects broader societal divisions in addressing gender-based violence.

Methodologically, the research employed a dual approach combining quantitative and qualitative content analysis. Quantitative analysis examined the frequency of specific framing elements such as language, imagery, and thematic focus, while qualitative analysis provided deeper insights into the narratives and ideological biases underpinning the coverage. This methodological framework allowed for a comprehensive examination of how media representations influence societal understanding of femicide.

The implications of this study extend beyond media analysis, highlighting the media's ethical responsibility in shaping public discourse on gender-based violence. Ethical journalism demands a shift away from sensationalism toward narratives that promote societal awareness and structural change. By failing to address the systemic roots of femicide, media outlets risk perpetuating a culture of inequality and inaction. The findings call for a more critical and solution-focused media approach that prioritizes the voices of marginalized communities and advocates for substantive societal reforms.

In conclusion, this study underscores the critical role of media in framing gender-based violence. The differences in how Turkish newspapers portrayed the Semih Çelik murder reveal the influence of political and ideological biases on media narratives. While some outlets attempted to situate the issue within broader discussions of gender inequality, the overall lack of structural critique and actionable solutions highlights a significant gap in media responsibility. To foster societal change, media must move beyond sensationalism and embrace a framework that emphasizes ethical reporting and systemic analysis.

1. Giriş

Türkiye'de kadın cinayetleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden kaynaklanan ve derinleşen sosyal sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Münevver Karabulut, Özgecan Aslan, Pınar Gültekin, Emine Bulut ve Ceren Özdemir gibi kamuoyunu sarsan vakalar bu sorunun yalnızca bireysel olaylar olmadığını, yapısal bir mesele olduğunu gözler önüne sermektedir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (2024) raporuna göre, yalnızca 2023 yılında 594 kadın cinayeti işlenmiştir. Bu durum, kadınların yaşadığı şiddetin ciddiyetini ve sürekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri, yalnızca fiziksel bir saldırı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin derinleştiği bir alanı temsil etmektedir. Medyanın bu olayları ele alış biçimi, şiddetin toplumsal algısını şekillendirme gücüne sahiptir. Ancak, medya bu tür cinayetleri kimi zaman sansasyonel bir çerçevede ele almakta, olayları toplumsal bir sorun olarak sunmak yerine magazinsel bir yaklaşımla dramatize etmektedir. Araştırmalar, medyanın kullandığı dilin ve görsellerin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirebileceğini ve şiddeti meşrulaştırabileceğini göstermektedir (Yılmaz & Ören, 2021). Örneğin, "namus cinayeti" veya "aile içi şiddet" gibi ifadelerle failin sorumluluğu hafifletilirken, mağdurun suçlanabildiği bir dil kullanıldığı görülmektedir (İnci, 2013; Taşlıçukur, 2009). Bu tür haberlerin toplumda duyarsızlaşmaya yol açtığı ve toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettiği ifade edilmektedir. Adak (2017), basın bir taraftan namus adına işlenen cinayetlerin sosyal bir sorun olarak tanımlanmasına katkı sağlarken, diğer taraftan kullandığı dil ve söylem aracılığıyla bu cinayetlerin yeniden üretimini sağlayabildiğini belirtmiştir.

Medya, toplumun algı dünyasını şekillendirme gücüne sahiptir ve bu etki özellikle tekrarlanan mesajlarla pekişir. Gerbner'in (1976) yetiştirme teorisine göre, medyanın sürekli olarak aynı içerikleri

sunması, bireylerin gerçeklik algısını medyanın çerçevesine uygun bir şekilde yeniden inşa etmelerine yol açar. Bu bağlamda, şiddet içerikli haberlerin sıkça gündeme getirilmesi, bireylerde şiddetin sıradanlaşmasına, duyarsızlaşmaya ve empati kaybına neden olabilir.

Öte yandan, Tuchman'ın (1978) çerçeveleme yaklaşımı, medyanın olayları nasıl sunduğunun, kamuoyunun algısı üzerinde belirleyici bir rol oynadığını vurgular. Kadın cinayetlerinin medyada sansasyonel bir dille ve dramatik unsurlarla ele alınması, bu olayların trajik doğasını gölgede bırakabilir ve toplumsal düzeyde normalleşmesine yol açabilir. Yılmaz ve Ören'in (2021) belirttiği gibi, medya temsilleri, şiddet olaylarının meşruiyet kazanmasına ve toplumun bu durumları olağan karşılamasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, medya içeriklerinin seçimi ve sunum biçimi, hem bireysel algıları hem de toplumsal normları yeniden inşa etme potansiyeline sahiptir (Gerbner, 1976; Tuchman, 1978; Yılmaz & Ören, 2021).

Entman'ın Çerçeveleme Teorisi doğrultusunda, kadına yönelik şiddet vakalarının medyada ele alınış biçimleri, gazetelerin birinci sayfalarındaki haberlerin başlıkları üzerinden içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Haber başlıkları, okuyucunun dikkatini çekmek, haberin ana temasını vurgulamak ve özünü hızlıca anlamalarını sağlamak amacıyla özenle seçilen önemli unsurlar arasında yer alır (Yılmaz, 2024). Bu bağlamda, analizde haber başlıklarında kullanılan dil, seçilen kelimelerin anlam derinlikleri ve sıklıkları ile haberlerin ve olayların hangi açılardan vurgulandığı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, başlıkların toplumsal algı oluşturmadaki rolü ve bu algının kadına yönelik şiddet konusundaki farkındalığa etkisi ele alınmıştır.

Haber başlıklarının gazetelerdeki konumlandırılması da analiz kapsamında değerlendirilmiştir. Tanrıöver (2007) ve Taşlıçukur (2009), kadınların medyadaki temsillerinin sadece medyanın kadınlara nasıl baktığını değil, aynı zamanda dünyayı algılama biçimini de ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bu temsiller, kadınlara yönelik bakışı meşru kılmakta ve toplumun kadınları bu doğrultuda algılamasına hizmet eden bir biçimlendirme işlevi görmektedir. Gazetelerdeki genel eğilim incelendiğinde, 'namus' bahanesiyle ve her türlü işlenen kadına yönelik şiddet vakalarının genellikle üçüncü sayfa haberleri olarak sunulduğu görülmektedir. Üçüncü sayfalar, cinayet, kaza, fuhuş, tecavüz, dayak ve çete gibi adli olaylara ilişkin haberlerin yer aldığı bölümlerdir. Kadına yönelik şiddet vakalarının bu tür haberlerle aynı bağlamda sunulması, olayların toplumsal boyutunun tartışılmasını engellemekte ve şiddet vakalarının bireysel ya da adli bir mesele olarak algılanmasına yol açmaktadır.

Kadına yönelik şiddet olaylarının medyada nasıl çerçvelendiği, bu tür olayların kamuoyunda nasıl tartışıldığını ve ele alındığını şekillendirme açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de geniş yankı uyandıran Semih Çelik cinayeti örneği üzerinden ulusal gazetelerin habercilik yaklaşımlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, ulusal gazetelerde bu cinayetin nasıl çerçvelendiğini, kullanılan dilin sansasyonel olup olmadığını ve gazeteler arasında haber sunum farklılıklarını tespit etmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda, bu çerçeveleme stratejilerinin kadına yönelik şiddet vakalarının medya temsillerini nasıl şekillendirdiği ve toplumsal farkındalık yaratma potansiyelini tartışmayı da amaçlamaktadır.

2. Çerçeveleme Teorisi (Framing Theory)

Çerçeveleme teorisi, medyanın belirli bir olayı veya konuyu nasıl sunduğunu ve bu sunumun kamuoyu algısını nasıl şekillendirdiğini açıklayan önemli bir iletişim teorisidir. İlk olarak Goffman (1974) tarafından geliştirilen bu teori, medyanın gerçekliği seçici bir şekilde oluşturduğunu ve aktardığını öne sürer. Medya, olayları çerçeveleyip bazı yönleri vurgu yaparken, diğer unsurları arka planda bırakır. Bu süreç, izleyicilerin bir olayı nasıl anlamlandıracağını ve o olay hakkında ne düşüneceğini etkiler. Entman (1993), çerçevelemenin dört temel işlevi olduğunu belirtir: i) Olayın ne olduğunu ve neden önemli olduğunu belirlemesi, ii) neden-sonuç ilişkilerinin açıklanması, iii) ahlaki değerlendirmeler yapılması

ve iv) çözüm önerilerinin sunulması. Bu unsurlar, medyanın bir olayı nasıl çerçevelediği konusunda temel bir çerçeve sunmaktadır.

Medyanın çerçeveleme süreçleri genellikle iki temel unsur üzerinde şekillenir. İlk olarak, haber içeriklerinde hangi olayların öne çıkarılacağı ve bu olayların hangi yönlerinin vurgulanacağı seçilir. İkinci olarak, bu olayların nasıl temsil edileceği, kullanılan dilsel ve görsel unsurlar aracılığıyla şekillendirilir. Bu süreçler, kadına yönelik şiddet gibi toplumsal sorunların medyada nasıl algılandığını derinlemesine anlamak için güçlü bir analitik araç sunmaktadır (Entman, 1993; Scheufele, 1999; de Vreese, 2005).

Kadına yönelik şiddetin medyada çerçevesi, özellikle failerin ve mağdurların temsil biçimleriyle yakından ilişkilidir. Araştırmalar, medyanın genellikle şiddet olaylarını bireysel suçlar olarak ele aldığını ve failin kişisel özelliklerine odaklandığını göstermektedir. Örneğin, Gilliam ve Iyengar (2000), medyanın kadına yönelik şiddeti genellikle bireysel sapkınlıklar ya da psikolojik sorunlar bağlamında çerçevelediğini, böylece olayın yapısal boyutlarını geri planda bıraktığını belirtmiştir. Bu tür çerçeveleme, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi derin köklü sorunların görünmez hâle gelmesine yol açmaktadır. Cohen (1972) ise medyanın, şiddeti dramatik bir dille sunarak “ahlaki panik” yarattığını ve bu yaklaşımın şiddeti bireysel istisnalar gibi göstermeye eğilimli olduğunu ifade eder.

Gilliam ve Iyengar (2000), ABD bağlamında medyanın kadın cinayetlerini bireysel vakalar olarak sunarak, failerin kişisel özelliklerine odaklandığını ve şiddetin toplumsal kökenlerini tartışmayı engellediğini ifade etmektedir. Benzer şekilde, Latin Amerika’da Waisbord (2000), medyanın şiddet haberlerini dramatize ederek toplumsal bağlamı geri plana attığını ve şiddeti bireysel hikâyelere indirgediğini ortaya koymuştur. Bu çalışmalar, medyanın, kadına yönelik şiddet gibi toplumsal sorunları bireysel çerçevede ele alma eğiliminin küresel bir medya pratiği olduğunu göstermektedir.

Çerçeveleme teorisi, medyanın toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında farkındalık yaratma potansiyeline de dikkat çeker. Ancak bu potansiyel, medyanın şiddeti bireyselleştirme ve sansasyonel başlıklarla dramatize etme eğilimleri nedeniyle sınırlanmaktadır. Özellikle Türkiye gibi toplumlarda, kadına yönelik şiddetin yapısal nedenlerini görünür kılabacak bir habercilik anlayışı geliştirilmediği sürece, bu olayların toplumsal algıda yeterince dönüşüm yaratması mümkün değildir. Bu çalışma, Semih Çelik cinayeti örneği üzerinden ulusal gazetelerde şiddetin nasıl çerçvelendiğini analiz ederek, medyanın bu süreçlerdeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çerçeveleme teorisi, şiddetin bireysel mi yoksa yapısal bir sorun mu olarak ele alındığını değerlendirmek için bu araştırmaya güçlü bir teorik temel sağlamaktadır.

Sonuç olarak, çerçeveleme teorisi, kadına yönelik şiddet gibi toplumsal sorunların medyada nasıl temsil edildiğini anlamada kritik bir analitik araç sunmaktadır. Medyanın bu olayları bireysel vakalar olarak ele alması, şiddetin toplumsal bağlamını görünmez hâle getirirken, farkındalık yaratma işlevini de zayıflatmaktadır.

3. Kadına Yönelik Şiddetin Dünya ve Türkiye Perspektifleri: Medyada Temsili ve Çerçeveleme Yaklaşımları

Kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en görünür biçimlerinden biridir. Medyanın bu olguyu nasıl temsil ettiği, toplumda farkındalık yaratma veya toplumsal duyarsızlık oluşturma açısından kritik bir rol oynar. Dünya literatüründe, kadına yönelik şiddetin medyada temsili, çerçeveleme teorisi ve eleştirel medya analizleri bağlamında kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

ABD’de yapılan çalışmalar, kadın cinayetlerinin genellikle bireysel vakalar olarak sunulduğunu ve bu yaklaşımın şiddetin toplumsal kökenlerini görünmez kıldığını göstermektedir. Gilliam ve Iyengar (2000), medyanın şiddeti bireysel sapkınlıklarla ilişkilendirdiğini belirtirken, Cohen (1972) şiddet haberlerinin sansasyonel bir dille çerçvelendiğini vurgulamaktadır. Bu tür temsiller, toplumsal eşitsizlikleri tartışmaya kapatırken, mağdurları suçlama eğilimini güçlendirmektedir.

Latin Amerika'da yapılan çalışmalar, kadın cinayetlerinin dramatik ve bireysel bir bağlamda ele alındığını ortaya koymaktadır. Waisbord (2000), Güney Amerika'da medyanın toplumsal sorunları sansasyonel unsurlara indirgediğini, Russell (2001), kadın cinayetlerinin 'feminizid' olarak adlandırılmasına rağmen, bu cinayetlerde kurbanların suçlanıp şiddetin yapısal nedenlerinin göz ardı edildiğini ifade etmektedir.

Meyers (1997), kadın cinayetlerinin medyada mağdur suçlayıcı bir dil ile ele alındığını ve bu dilin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan nedenleri görünmez kıldığını belirtir. Benzer şekilde, Sutherland ve arkadaşları (2016), dramatik anlatıların okuyucuların dikkatini duygusal bir boyuta çekerek toplumsal çözüm tartışmalarını gölgelediğini vurgular. Medyanın şiddeti bireyselleştiren temsilleri, sorunun toplumsal boyutlarına dikkat çekmeyi engellemekte ve çözüm önerilerini sınırlamaktadır.

Diğer yandan, UN Women'ın (2019) yayımladığı raporda, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden bir medya söyleminin, şiddetin önlenmesinde etkili olabileceği vurgulanmaktadır. Medyanın yapısal eşitsizlikleri görünür kılma çabası, farkındalık yaratma ve toplumsal dönüşüm potansiyelini artırabilir. Macharia ve arkadaşlarının (2010) çalışmaları, medya çalışanlarının toplumsal cinsiyet eşitliği ve etik habercilik konularında eğitilmesinin, daha duyarlı bir dil kullanılmasını ve sorunların yapısal boyutlarının görünür kılınmasını sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Boyle (2005) ve Fairclough (1995), medyanın dilsel stratejilerinin toplumsal normların yeniden üretilmesindeki rolünü tartışmaktadır. Bu stratejiler, şiddet haberlerinde toplumsal eşitsizlikleri pekiştirmek yerine, bu eşitsizliklere dikkat çekme amacıyla kullanılabilir. Örneğin, dramatik görseller yerine toplumsal bağlamı vurgulayan temsiller, farkındalık yaratma açısından daha etkili olacaktır.

Türkiye'de yapılan çalışmalar, kadına yönelik şiddetin medyada genellikle sansasyonel bir dille, bireysel hikâyeler üzerinden ele alındığını göstermektedir. Tahincioğlu, namus cinayetlerinin köşe yazılarında cinsiyetçi ve milliyetçi söylemlerle ele alınarak kadın cinselliğini toplumsal denetim altına almayı amaçladığını belirtmiştir (Tahincioğlu, 2010). Öngün ve Özer ise kadın cinayetlerinin bireysel olaylar olarak çerçevelenmesinin, şiddetin yapısal boyutlarını görünmez hâle getirdiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede, medya hem sansasyonel dil hem de bireyselleştirme stratejileriyle toplumsal eşitsizliklerin sistematik boyutlarını göz ardı etmektedir (Öngün & Özer 2023).

Özer (2024), medyada şiddet temsillerinin yalnızca fiziksel şiddetle sınırlı olmadığını, aynı zamanda sözlü, siyasal, ekonomik ve ideolojik şiddet unsurlarını da içerdiğini vurgulamaktadır. Bu tür temsiller, şiddeti dramatize ederek sıradanlaştırmakta ve toplumsal eşitsizlikleri göz ardı etmektedir. Sallan Gül ve Altındal (2015), medyanın failin psikolojik sorunlarına odaklanarak şiddeti mazur gösterdiğini ve mağdurları toplumsal cinsiyet rollerine uygun olmayan davranışlarla ilişkilendirerek suçladığını belirtmiştir. Aynı şekilde, Cebecioğlu (2023), sosyal medya platformlarında kadın faillerin ve mağdurların temsillerinin çoğunlukla toplumsal cinsiyet kalıplarını yeniden üreten bir söylemle kurgulandığını ifade etmektedir. Bu durum, şiddeti bireysel bir mesele olarak çerçeveyerek, yapısal toplumsal eşitsizlikleri görünmez kılmaktadır.

Sallan Gül ve Altındal (2015), kadın cinayetlerinin medyada nasıl temsil edildiğini analiz etmiş ve bu tür haberlerin ataerkil normları yeniden ürettiğini vurgulamıştır. Araştırma, haberlerin sıklıkla sansasyonel ve cinsiyetçi bir dil kullanılarak aktarıldığını ve bu durumun şiddeti toplumsal bir sorun olarak algılamayı engellediğini ortaya koymaktadır. Güneş ve Yıldırım (2019) ise erkek faillerin genellikle bireysel psikolojik sorunlarıyla ilişkilendirildiğini, kadın mağdurların ise geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine aykırı davranışlarla suçlandığını belirtmiştir. Bu çerçevede, medya, şiddeti bireysel vakalar üzerinden çerçeveyerek toplumsal eşitsizliklerin sistematik boyutlarını göz ardı etmektedir.

Tekeli (2016), şiddet olaylarının medyada "şiddet pornografisi" şeklinde temsil edilerek sıradanlaştırıldığını vurgulamaktadır. Yılmaz ve Ören (2021) ise kullanılan dilin ve görsellerin kadın

cinayetlerini sistematik bir sorun olarak algılamayı engellediğini belirtmektedir. Bu tür magazinsel dil ve dramatik anlatımlar, toplumsal farkındalık yaratmak yerine, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmektedir.

Sosyal medya, kadına yönelik şiddetle ilgili yeni bir temsil alanı sunmaktadır. Çağlayan (2024), “#KadınaŞiddeteHayır” gibi kampanyaların geniş bir kitleye ulaştığını ancak yüzeysel bir duyarlılık oluşturduğunu ifade etmektedir. Sarıçam ve Sinsoysal (2024), bu kampanyaların yapısal eşitsizliklere odaklanmadığını, kadınlara yönelik şiddetin dijital platformlarda artışını ve bu durumun eşitsizlik üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Dijital okuryazarlığın artırılması, sosyal medyanın daha bilinçli bir şekilde kullanılmasını mümkün kılabilir. Balta Peltekoğlu ve Tozlu (2017), medyada kadına yönelik şiddetle ilgili halkla ilişkiler stratejilerinin genellikle fiziksel şiddeti ön plana çıkardığını ancak toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini ihmal ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, şiddetin yapısal nedenlerini vurgulayan ve çözüm odaklı kampanyalar, farkındalık yaratmada daha etkili olabilir.

Dünya ve Türkiye bağlamında yapılan literatür analizleri, kadına yönelik şiddetin medyada temsillerinin sıklıkla bireyselleştirme ve dramatik anlatılar üzerine kurulduğunu ortaya koymaktadır. Bu temsiller, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tartışma zemininden uzaklaştırmakta ve şiddetin toplumsal kökenlerini görünmez kılmaktadır. Güneş ve Yıldırım'ın (2019) belirttiği gibi, medyada yer alan cinsiyetçi temsiller, toplumsal algıyı biçimlendirirken ataerkil yapıların yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Etik ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyici bir medya yaklaşımı, farkındalık yaratma ve şiddetle mücadelede kritik öneme sahiptir. Medyanın hem geleneksel hem de dijital platformlarda kadına yönelik şiddeti toplumsal bir sorun olarak ele alması, daha eşitlikçi bir toplum inşası açısından hayati önem taşımaktadır.

4. Metodoloji

Bu çalışma, medyada kadına yönelik şiddetin temsillerini anlamak amacıyla nitel ve nicel içerik analizin bir arada olduğu karma yöntem kullanmıştır. İçerik analizi, medya metinlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sansasyonel dil kullanımı ve çerçeveleme biçimleri açısından nasıl şekillendiğini analiz etmek için ideal bir yaklaşımdır (Krippendorff, 2018). Nitel içerik analizi, haber metinlerindeki dilsel ve söylemsel yapıların, özellikle de fail ve mağdurun nasıl temsil edildiği gibi unsurların derinlemesine incelenmesini sağlar (Fairclough, 1995). Nicel içerik analizi ise haberlerdeki belirli kelime veya kavramların sıklığını, başlıkların uzunluğunu ve kullanılan görsellerin sayısal dağılımını inceleyerek nesnel veriler elde etmeyi amaçlar. Bu iki yöntemin bir arada kullanılması hem dilsel hem de istatistiksel düzeyde kapsamlı bir analiz yapılmasına olanak tanımıştır.

4.1. Araştırma tasarımı

Bu çalışmada, Semih Çelik cinayeti gibi dikkat çeken bir kadın cinayeti vakası üzerinden, Türkiye'deki ulusal gazetelerin kadına yönelik şiddeti nasıl çerçevelediği incelenmiştir. Araştırmada aşağıdaki sorular rehber alınmıştır:

1. Dil kullanımı: Haberlerde kullanılan dil, fail ve mağdurları toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında nasıl betimlemiştir?
2. Sansasyonel unsurlar: Haberlerde sansasyonel dil ve dramatik unsurlar ne ölçüde kullanılmıştır?
3. Toplumsal çerçeveleme: Cinayet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği veya bireysel bir olay olarak mı ele alınmıştır?
4. Gazeteler arası farklılıklar: Farklı politik eğilimlere sahip gazeteler arasında haberleştirme biçiminde ne tür farklılıklar bulunmaktadır?

5. Toplumsal etki: Bu temsil biçimleri, toplumun kadına yönelik şiddet algısını nasıl şekillendirmiştir?

Araştırma, literatürde yer alan benzer çalışmalara dayalı olarak bu sorular çerçevesinde yapılandırılmıştır (Meyers, 1997; Boyle, 2005).

4.2. Veri seti ve örneklem seçimi

Veri seti oluşturulurken Türkiye’de yaygın olarak dağıtılan, farklı politik ve toplumsal görüşleri temsil eden ulusal gazeteler tercih edilmiştir. Seçilen gazeteler, *Medya Radar* sitesinin 20 Eylül-26 Eylül haftası tiraj raporuna dayalı olarak belirlenmiştir. Bu rapora göre spor gazeteleri hariç Türkiye’de toplamda 31 ulusal gazete bulunmaktadır ve tüm gazetelerin toplam tirajı 1.735.861’dir. Araştırmamızda ele alınan gazetelerin toplam tirajı 1.153.286 olup, bu da Türkiye’de satılan ulusal gazetelerin yaklaşık %66’sına denk gelmektedir.

Her bir gazetenin Semih Çelik cinayetiyle ilgili haberleri, olayın işlendiği tarihten itibaren altı günlük bir süre boyunca, özellikle birinci sayfalarda yer alan haberler üzerinden incelenmiştir. Bu seçimin amacı, cinayetin medyada nasıl önceliklendirildiğini ve çerçevlendiğini daha açık bir şekilde gözlemlemektir. Çalışmada analiz edilen gazetelerin sahiplik yapısı, politik eğilimleri ve tiraj bilgileri Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1

*Türkiye’de Yaygın Dağıtım Ağına Sahip Ulusal Gazeteler: Medya Grupları, Politik Görüşler ve Tirajlar**

Medya Kategorileri	Gazete Adı	Medya Grubu/Sahiplik**	Politik Görüş**	Günlük Tiraj	Toplam Tiraj (Grup)
Ana Akım Gazeteler	<i>Hürriyet</i>	Demirören Medya Grubu	Popülizm, merkez sağ	186,061	400,006
	<i>Milliyet</i>	Demirören Medya Grubu	Popülizm, merkez sağ	118,172	
	<i>Posta</i>	Demirören Medya Grubu	Popülizm	113,773	
Hükûmete Yakın Gazeteler	<i>Sabah</i>	Turkuvaz Medya Grubu	Liberal muhafazakârlık, merkez sağ	187,939	374,887
	<i>Takvim</i>	Turkuvaz Medya Grubu	Popülizm, sağ	86,529	
	<i>Akşam</i>	TürkMedya	Merkez sağ	100,419	
Muhafazakâr ve Dindar Gazeteler	<i>Yeni Şafak</i>	Albayrak Medya Grubu	İslamcılık, liberal muhafazakârlık, sağ	101,107	208,516
	<i>Yeni Akit</i>	Uğurlu Gazetecilik	İslami köktendincilik, aşırı sağ	56,026	
	<i>Karar</i>	Karar Yayıncılık	Muhafazakârlık	51,383	
Milliyetçi Gazeteler	<i>Yeni Birlik</i>	Birlik Medya Grubu	Milliyetçi-muhafazakâr	50,241	137,223
	<i>Yeniçağ</i>	Yeniçağ Gazetecilik	Atatürkçülük, Türk milliyetçiliği	50,113	
	<i>Türkgün</i>	MHP	Milliyetçilik, Ülkücülük	36,869	
Seküler ve Solcu Gazeteler	<i>Cumhuriyet</i>	Cumhuriyet Vakfı	Sosyal demokrasi, merkez sol	23,766	32,654
	<i>Birgün</i>	Birgün Yayıncılık	Sosyalizm, sol	5,380	
	<i>Evrensel</i>	Bülten Basın Yayın	Sosyalizm, Hocaizm	3,508	
Genel Toplam					1,153,286

NOT: * "Tirajlar," Medyaradar, <https://www.medyaradar.net/tirajlar> (Erişim: 17 Ekim 2024).

** "Türkiye’de Yayımlanan Gazeteler Listesi," *Wikipedi*, son değişiklik 7 Ekim 2023, https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27de_yay%C4%B1mlanan_gazeteler_listesi (Erişim: 17 Ekim 2024).

Türkiye'nin mevcut medya yapısı "hükûmete yakın" ve "ana akım" medya kavramları birbirinden tefrik edilemeyecek kadar tartışmalı bir hâle gelmiştir. Türkiye'nin medya tarihi, gazete dönemi, medya endüstrisi dönemi ve 2002 sonrası "medya endüstrili kompleksler" dönemi olarak üç aşamada ele alınabilir. Bu son dönemde, ekonomik kriz sonrası TMSF aracılığıyla medya satışları artmış ve medya dışı sermaye grupları sektöre yatırım yapmıştır. AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesiyle, neoliberal ekonomi politikaları ve muhafazakâr siyasi yapının etkisiyle medya, iktidar ilişkileri temelinde yeniden yapılandırılmıştır. 2002 öncesinde iktidarlar, medya üzerinde "havuç ve sopa" yöntemini uygulayarak, kredi vererek susturma veya dava açarak sindirme yoluna gitmiştir. Ancak 2002'den sonra güçlü iktidar, bu yöntemlerin ötesine geçip medyayı yapısal olarak yeniden düzenleyerek yeni bir hegemonya inşa etmiştir. Bu süreçte eski hegemonya tasfiye edilirken, medyanın ve dolayısıyla toplumun iktidar tarafından kontrol edilmesi amaçlanmıştır; medyanın siyasi ve ekonomik güç odakları tarafından daha güçlü bir şekilde şekillendirildiği ve iktidar ilişkilerinin derinleştiği görülmüştür (Kılınç & Şeker, 2024; Yılmaz & Sezgin, 2020; Yılmaz, 2016; Sönmez, 2014; Sözeri & Güney, 2011; Şahin, 2011).

4.3. Kodlama süreci ve analiz

Kodlama süreci, medya metinlerini sistematik olarak belirli kategoriler altında sınıflandırmaya odaklanmıştır. Bu sınıflandırmada, haber başlıklarının şiddet ve fail üzerindeki vurgu derecesi, failin toplumsal veya bireysel özelliklerine yapılan atıflar ve mağdurun toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında betimlenmesi gibi unsurlar dikkate alınmıştır. Ayrıca, sansasyonel dil kullanımı incelenmiştir; haberlerde olayların dramatize edilip edilmediği ve kullanılan şiddet dilinin sunum şekilleri değerlendirilmiştir. Çerçeveleme biçimi açısından ise, olayların toplumsal bir sorun olarak mı yoksa bireysel bir vaka olarak mı ele alındığı analiz edilmiştir.

Kodlama ve kategorileştirme sürecinin güvenilirliği, sistematik olarak gözden geçirilmiş ve tekrarlı kontrollerle sağlanmıştır. Kodlama sırasında tutarlılığı artırmak adına belirlenen kriterlere bağlı kalınmış, analiz süreçleri boyunca karşılaştırmalar yapılarak verilerin doğruluğu desteklenmiştir.

Araştırma sürecinin diğer adımları arasında veri toplama ve analiz yer almaktadır. İlk aşamada, Semih Çelik cinayeti ile ilgili haberler belirlenen gazetelerden taranarak dijital ortama aktarılmıştır. Daha sonra, toplanan bu veriler, dil kullanımı, fail ve mağdur betimlemeleri, sansasyonel unsurlar ve çerçeveleme biçimleri açısından kodlanmış ve kategorilere ayrılmıştır. Bu kodlama sonuçları, nitel ve nicel analiz yöntemleri ile değerlendirilmiştir; nicel analiz belirli kalıpların sayısal dökümünü çıkarırken, nitel analiz bu kalıpların toplumsal anlamlarını derinlemesine incelemiştir.

4.5. Bulguların değerlendirilmesi

Kodlama ve analiz süreci tamamlandıktan sonra, toplanan veriler doğrultusunda sonuçlar değerlendirilmiştir. Hangi gazetelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve şiddetin toplumsal boyutlarına yer verdiği, hangilerinin olayları bireysel ve sansasyonel olarak çerçevelediği ortaya konulmuştur. Ayrıca, medyanın kadın cinayetlerine yaklaşımının toplumsal etkileri değerlendirilmiştir. Tablo 2, bulguların organize edilmesinde kullanılan yapıyı göstermektedir.

Tablo 2*Kadın Cinayetlerinin Medyada Sunum Biçimlerinin Genel Değerlendirilmesi*

Kategori	Tema	Alt Temalar
Kadın Şiddetin Sunumu	Bireyselleştirme	Faillerin kişisel özelliklerine vurgu Olayların münferit bir vaka olarak sunulması
	Toplumsal Çerçeveleme	Kadın cinayetlerinin toplumsal bir sorun olarak ele alınması Yasalar ve hukuki süreçler
	Dramatizasyon	Dramatik başlıklar ve görsel kullanım Cinayetlerin sansasyonel şekilde ele alınması
	Çözüm Önerileri ve Farkındalık	Toplumsal çözüm önerilerine yer verilmesi Farkındalık kampanyalarının haberlere yansması

Tablo 2’de kadın cinayetlerinin ulusal gazetelerdeki sunum biçimlerinin üç ana kategoride (bireyselleştirme, dramatizasyon ve toplumsal çerçeveleme) analizi gösterilmektedir. Haberlerin büyük bir kısmı, faillerin kişisel özelliklerine ve olayların bireysel bir vaka olarak sunulmasına odaklanırken, bazı haberler toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve farkındalık oluşturma çabalarına yer vermektedir.

Tablo 3*Medya Türlerine Göre Çerçeveleme*

Medya Türü	Tema	Alt Temalar
Ana Akım Gazeteler	Bireyselleştirme	Olayların toplumsal boyutlarının göz ardı edilmesi Dramatik ve sansasyonel başlıklara vurgu
Hükûmete Yakın Gazeteler	Toplumsal ve Politik Çerçeveleme	Olayların toplumsal bağlamda ele alınması Şiddetin bireysel değil, toplumsal bir sorun olarak ele alınması
Muhafazakâr ve Dindar Gazeteler	Aile ve Namus Kavramlarına Vurgu	Kadın cinayetlerinin geleneksel değerler çerçevesinde ele alınması
Milliyetçi Gazeteler	Güvenlik ve Toplumsal Düzen	Cinayetlerin ulusal güvenlik ekseninde ele alınması
Seküler ve Solcu Gazeteler	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Vurgusu	Yasalar ve devlet politikalarının eleştirilmesi

Tablo 3’te farklı medya türlerinin Semih Çelik cinayeti gibi olayları nasıl çerçevelediği gösterilmektedir. Ana akım gazeteler bireyselleştirme ve dramatizasyon unsurlarına odaklanırken; hükûmete yakın gazeteler olayları daha çok toplumsal çerçevede ele almaktadır. Muhafazakâr ve milliyetçi gazeteler, aile değerlerine vurgu yaparken; seküler ve solcu gazeteler toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanmıştır.

5. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, ana akım, hükûmete yakın, muhafazakâr ve dindar, milliyetçi ve solcu-seküler gazetelerin, Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ve kadına yönelik şiddetle ilgili haberleri nasıl çerçevelediğine dair nitel bulgular analiz edilmiştir. Gazetelerin şiddet haberlerini sunarken kullandıkları dil, çerçeveleme türleri ve haberlerin gazetedeki konumları değerlendirilmiş, her kategorinin olaya yaklaşımındaki farklılıklar ortaya konulmuştur.

5.1. Ana akım gazetelerde kadına şiddetin temsili

Ana akım gazeteler, geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmeleri nedeniyle şiddet haberlerini genellikle sansasyonel başlıklar ve bireysel suç odaklı çerçevelerle sunmaktadır. Tablo 4, *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Posta* gazetelerinde 5-10 Ekim 2024 tarihleri arasında Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ve kadına yönelik şiddetle

ilgili haberlerin tarih, başlık, gazetede ki yerleşimi ve çerçeveleme türü bakımından nasıl sunulduğunu göstermektedir. Bu tablo, ana akım medyanın şiddet haberlerini ele alış biçimine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Tablo 4

Ana Akım Gazetelerde Kadına Şiddetin Temsili

Gazeteler	Tarih	Haber Başlıkları	Konu (SÇC)	Haberin Yeri	Çerçeveleme Türü
Hürriyet	05.10.2024	Haber yok (Kadına şiddet haberi [KŞ])	-	-	-
	06.10.2024	Caninin son günü	SÇC	Manşet	Bireysel suç
	07.10.2024	Bu vahşete dur deyin / İnfaz sistemi değişmeli	Diğer / SÇC	Sürmanşet/Manşet	Çözüm önerisi
	08.10.2024	Taciz varsa KADES'e bas / Psikopat ve çok zeki	Diğer / SÇC	Manşet	Bireyselleştirme
	09.10.2024	Sıla bebek gözyaşlarıyla uğurlandı	Diğer	Alt kuşak	Duygusal çerçeve
	10.10.2024	Haber yok (Kadına şiddet haberi [KŞ])	-	-	-
Milliyet	05.10.2024	19 yaşında dehşet saçtı, İkbâl ve Ayşegül'ü canice katletti	SÇC	Alt kuşak	Sansasyonel başlık
	06.10.2024	Geçen yıl öldürmek istemiş	SÇC	Alt kuşak	Bireyselleştirme
	07.10.2024	İNCEL alarmı	SÇC	Alt kuşak	Toplumsal tehdit
	08.10.2024	Yaşam mücadelesini kaybetti	Diğer	Alt kuşak	Mağdur odaklı çerçeve
	09.10.2024	En ağır tabut (Sıla bebek)	Diğer	Manşet	Duygusal çerçeve
10.10.2024	Ruh sağlığı yasası çağrısı	SÇC	Manşet	Çözüm önerisi	
Posta	05.10.2024	Az daha sokağa döneceklerdi	Diğer	Manşet	Dramatize
	06.10.2024	Vahşetin sinyalini geçen yıl vermiş	SÇC	Manşet	Bireyselleştirme
	07.10.2024	Odasındaki semboller	SÇC	Alt kuşak	Profil analizi/ Gizem odaklı
	08.10.2024	Vahşete giden yol kasaplıkla başlamış	SÇC	Manşet	Profil analizi/ Duygusal çerçeve
	09.10.2024	Türkiye ağladı (Sıla bebek)	Diğer	Manşet	Duygusal çerçeve
	10.10.2024	O terbiyesize 7 yıl 7 ay hapis istemi	Diğer	Alt kuşak	Çözüm önerisi

Tablo 4'te Hürriyet, Milliyet ve Posta gazetelerinin şiddet haberlerini gazetenin hangi bölümünde (örneğin, manşet veya alt kuşak) yayımladığına ve hangi çerçeveleme türlerini tercih ettiğine dair veriler ortaya koyulmaktadır. Bu tablo, ana akım medyanın şiddet olaylarını nasıl sunduğunu anlamak ve analiz etmek için önemli ipuçları sunmaktadır.

Hürriyet gazetesi, şiddet haberlerini genellikle manşet düzeyinde sunmuş, ancak bu haberleri bireysel bağlamda ele almayı tercih etmiştir. "Caninin son günü" başlıklı haber (Hürriyet, 2024a), failin bireysel özelliklerine odaklanmış ve şiddetin toplumsal nedenlerini göz ardı etmiştir. Bununla birlikte, "Bu vahşete dur deyin / İnfaz sistemi değişmeli" başlıklı sürmanşet (Hürriyet, 2024b), yasal düzenleme çağrılarını bir çözüm önerisi sunmaya çalışmıştır. Ancak bu öneriler, şiddetin yapısal nedenlerine dair bir tartışma içermemektedir.

Milliyet gazetesi, şiddet haberlerini çoğunlukla alt kuşakta yayımlamış, bu da gazetenin şiddet olaylarını okuyucunun gündemine sınırlı ölçüde taşıdığını göstermektedir. Bununla birlikte, “Ruh sağlığı yasası çağrısı” başlıklı manşet haberi (Milliyet, 2024a), çözüm odaklı bir yaklaşım sergilemiştir. Gazetenin alt kuşakta yayımladığı “İNCEL alarmı” başlıklı haber (Milliyet, 2024b), şiddeti çevrimiçi ideolojilerle ilişkilendirmiş, böylece şiddeti bireysel bağlamdan çıkararak toplumsal bir tehdit olarak sunmuştur.

Posta gazetesi ise şiddet haberlerine manşetlerde geniş yer vermiş ve mağdur odaklı bir çerçeveleme benimsemiştir. Örneğin, “Türkiye ağladı (Sıla bebek)” başlıklı haber (Posta, 2024a) ve “Vahşete giden yol kasaplıkla başlamış” başlıklı haber (Posta, 2024b), okuyucunun empati duygusunu harekete geçiren bir dil kullanmıştır. Ancak bu duygusal çerçeveleme yöntemi, şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi yapısal sorunlarını ele almaktan uzak bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bunun yanı sıra, “O terbiyesize 7 yıl 7 ay hapis istemi” başlıklı haber (Posta, 2024c), alt kuşakta yayımlanmış olup çözüm odaklı bir dil kullanılmıştır.

Ana akım gazeteler (Hürriyet, Milliyet ve Posta), kadına yönelik şiddet haberlerinde bireyselleştirme ve dramatisasyon çerçevelerine ağırlık vermiştir. Bu gazetelerde, şiddet olaylarının çoğunlukla bireysel suçlar olarak sunulması ve sansasyonel bir dilin tercih edilmesi dikkat çekmektedir. Örneğin, “Cinayeti bir yıl önce planladı” gibi başlıklar, failin bireysel özelliklerine odaklanarak şiddetin toplumsal bağlamını göz ardı etmektedir.

Ekonomik bağlamda, bu çerçeveleme türleri, tiraj artırma ve okuyucunun dikkatini çekme amacıyla şekillenmiştir. Politik bağlamda ise, ana akım medya, toplumsal sorunları eleştirmekten kaçınarak daha güvenli ve dikkat çekici içeriklere yönelmiştir. Bu durum, Entman’ın Çerçeveleme Teorisi bağlamında, bireysel suçları öne çıkararak yapısal sorunları görünmez hâle getiren bir “problem tanımlama” stratejisiyle örtüşmektedir.

Sonuç olarak, ana akım gazetelerde kadına yönelik şiddet büyük ölçüde bireyselleştirilmiş, failin psikolojik sorunlarına odaklanılmış ve olaylar dramatize edilmiştir. Bu çerçeveleme türleri, okuyucunun dikkatini çekmeyi amaçlasa da şiddetin yapısal nedenlerini tartışmaktan kaçınmaktadır. Sansasyonel başlıkların, toplumsal farkındalık yaratma üzerindeki sınırlı etkileri göz önüne alındığında, medya sorumluluğunun bu noktada daha eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

5.2. Hükûmete yakın gazetelerde kadına şiddetin temsili

Hükûmete yakın gazeteler, Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ve kadına yönelik şiddetle ilgili haberleri genellikle ahlaki ve bireysel suç bağlamında ele almış, yapısal sorunlara sınırlı yer vermiştir. Tablo 5, bu kategorideki gazetelerde şiddet haberlerinin tarih, başlık, haberin gazetede yer aldığı bölüm ve çerçeveleme türü bakımından nasıl sunulduğunu göstermektedir. Bu tablo, gazetelerin şiddet olaylarına ilişkin çerçeveleme yaklaşımlarını ve konuyu okuyuculara nasıl aktardıklarını detaylandırmak amacıyla oluşturulmuştur.

Tablo 5*Hükûmete Yakın Gazetelerde Kadına Şiddetin Temsili*

Gazeteler	Tarih	Haber Başlıkları	Konu (SÇC)	Haberin Yeri	Çerçeveleme Türü
Sabah	05.10.2024	İki genç kızı katletti canına kıydı	SÇC	Alt kuşak	Bireyselleştirme
	06.10.2024	Cinayeti bir yıl önce planladı	SÇC	Orta kuşak	Bireyselleştirme
	07.10.2024	Sevgilisini öldürüp canına kıydı	Diğer	Alt kuşak	Aile içi dinamikler
		Odasında şeytani figürler vardı	SÇC	Alt kuşak	Dinî/ahlaki çerçeve
	08.10.2024	Çocuklara tuzak ve şantaj	SÇC	Orta kuşak	Mağdur odaklı çerçeve
		Cinayet surları	SÇC	Alt kuşak	Mekân odaklı çerçeve
		Oğlum 3 yıl önce kaybettim	SÇC	Alt kuşak	Empati yaratma
	09.10.2024	Magandalara en az bir ay hapis	Diğer	Manşet	Çözüm odaklı çerçeve
	10.10.2024	Pelin'in katili eski komşusu çıktı	Diğer	Alt kuşak	Bireyselleştirme
		Anne babaların hiç mi suçu yok	SÇC	Sürmanşet	Aile içi dinamikler
Akşam	05.10.2024	Surda vahşet	SÇC	Alt kuşak	Mekân odaklı çerçeve
	06.10.2024	Beyoğlu'nda sapık kâbusu	Diğer	Alt kuşak	Sansasyonel başlık
		Vahşetin işaretini bir önce verdi	SÇC	Alt kuşak	Bireyselleştirme
	07.10.2024	Tacize pişkin savunma	Diğer	Alt kuşak	Fail odaklı çerçeve
		Ölüme böyle gitmiş	SÇC	Alt kuşak	Empati yaratma
	08.10.2024	Cinayet saatinde hepsi aynı evde	Diğer	Alt kuşak	Aile içi dinamikler
	09.10.2024	KŞH yok	-	-	-
	10.10.2024	Muavinden avukata taciz	Diğer	Alt kuşak	Fail odaklı çerçeve
		Narin'in kemikleri mezarında	Diğer	Alt kuşak	Duygusal çerçeve
	Takvim	05.10.2024	Kanımız dondu	SÇC	Orta kuşak
06.10.2024		Büyük kusur	SÇC	Alt kuşak	Bireyselleştirme
07.10.2024		Şifre kukla	SÇC	Üst kuşak	Gizem odaklı çerçeve
08.10.2024		Oğlun kızımın beynini yıkıyor	SÇC	Manşet	Aile içi dinamikler
		Elde var DNA	Diğer	Alt kuşak	Sansasyonel başlık
09.10.2024		Katili uşak değilmiş	Diğer	Alt kuşak	Fail odaklı çerçeve
10.10.2024		Sözün bittiği yer	SÇC	Manşet	Dramatik çerçeve

Tablo 5'te hükûmete yakın gazeteler olan Sabah, Akşam ve Takvim'in 5-10 Ekim 2024 tarihleri arasında Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ve kadına yönelik şiddetle ilgili haberleri nasıl çerçevelediği gösterilmektedir.

Sabah gazetesi, kadına yönelik şiddet haberlerini çoğunlukla alt ve orta kuşakta vererek şiddeti bireysel suçlar ve aile içi dinamikler bağlamında ele almıştır. Örneğin, "Odasında şeytani figürler vardı" başlıklı haber (Sabah, 2024a), cinayeti dinî sapkınlıklarla ilişkilendirirken, "Anne babaların hiç mi suçu yok" başlıklı sürmanşet (Sabah, 2024b) ise failin ailesine sorumluluk yüklemiştir. Bu haberler, şiddeti bireysel ve ahlaki bir perspektiften ele alırken, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi yapısal nedenleri göz ardı etmiştir. Toplumsal sorunlara yönelik çözüm önerileri ise arka planda kalmıştır.

Akşam gazetesi ise genellikle alt kuşak haberlerle fail odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. "Surda vahşet" başlıklı haber (Akşam, 2024a), şiddeti mekânsal bir bağlamda çerçeveleyen, "Tacize pişkin savunma" başlıklı haber (Akşam, 2024b), failin psikolojik durumuna vurgu yapmıştır. Akşam gazetesi, şiddeti

dramatik bir dille sunma eğilimindedir; ancak bu dramatik dil, şiddetin yapısal boyutlarını görünür kılmak yerine olayları bireysel trajediye indirgemektedir.

Takvim gazetesi de şiddeti sansasyonel ve dramatik çerçeveler üzerinden ele almayı tercih etmiştir. “Kanımız dondu” (Takvim, 2024a) ve “Sözün bittiği yer” (Takvim, 2024b) gibi başlıklar, şiddeti duygusal bir tonda sunarak okuyucunun dikkatini çekmeyi hedeflemiştir. “Şifre kukla” başlıklı haber (Takvim, 2024c) ise şiddeti gizemli ve merak uyandırıcı bir bağlamda çerçevelenmiştir. Bu yaklaşım, şiddeti bireysel trajedi ve suçun çözülmesi gereken bir bulmaca olarak sunarken, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi yapısal boyutları göz ardı etmiştir.

Genel olarak, hükûmete yakın bu gazeteler, kadına yönelik şiddeti bireysel suçlar, psikolojik sorunlar ve aile içi dinamikler üzerinden ele almıştır. Bu yaklaşım, şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi yapısal nedenlerini görünmez kılarken, çözüm önerileri tartışmalarını da sınırlamıştır. Sansasyonel ve dramatik dil kullanımı, mağdura yönelik empati yaratmayı hedeflemiş gibi görünse de toplumsal sorunların kökenlerine dair yapısal tartışmalar geri planda kalmıştır.

Hükûmete yakın gazetelerde kadına yönelik şiddet haberlerinin büyük ölçüde bireyselleştirme, dinî/ahlaki çerçeveleme ve aile içi dinamikler üzerinden ele alındığı gözlemlenmiştir. “Anne babaların hiç mi suçu yok” ve “Odasında şeytani figürler vardı” gibi başlıklar, olayları toplumsal yapıdan koparıp bireysel veya ahlaki bir perspektiften ele almıştır. Bu başlıkların yanında, sansasyonel başlıklar ve duygusal çerçevelenmeler, okuyucunun dikkatini çekmek ve haberin etkisini artırmak amacıyla sıklıkla tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, ekonomik olarak tiraj artırma ve okuyucuya dramatik içerik sunma amacı taşımaktadır.

Politik bağlamda ise, hükûmete yakın medya, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi yapısal sorunlara değinmekten kaçınmış ve kadına yönelik şiddeti ahlaki bir sapkınlık ya da bireysel trajedi olarak çerçevelemiştir. Bu çerçeveleme biçimi, medyanın hükûmet politikalarıyla uyumlu bir şekilde, toplumsal sorunları sistemik düzeyde tartışmaktan kaçınarak, bireysel faileri ve aile içi sorunları ön plana çıkarmasıyla uyumludur. Örneğin, “Magandalara en az bir ay hapis” gibi çözüm odaklı çerçevelenmeler, bireysel failerin cezalandırılmasına yönelik politikaları desteklerken, bu sorunların derin toplumsal dinamiklerini tartışmaya açmamaktadır.

Entman’ın Çerçeveleme Teorisi’ne göre, medyanın “problem tanımlama” ve “neden atfetme” süreçleri, kamuoyunun algısını yönlendirmekte kritik bir rol oynar. Hükûmete yakın medyanın bu çerçeveleme stratejileri, şiddeti bireyselleştirerek, sistemik eleştirilerden uzak bir söylem oluşturmuş ve mevcut toplumsal yapıyı sorgulamaktan kaçınmıştır. Aynı zamanda, sansasyonel ve dramatik çerçeveleme türlerinin, okuyucuda duygusal bir tepki yaratırken, şiddetin yapısal nedenlerine dair farkındalık yaratma çabalarını sınırladığı söylenebilir.

Sonuç olarak, hükûmete yakın gazetelerde kadına yönelik şiddet haberlerinin ekonomik olarak sansasyonel içerik üretimi ve politik olarak toplumsal sorunları bireyselleştiren çerçeveleme stratejileriyle şekillendiği görülmektedir. Bu yaklaşım, haberlerin toplumsal farkındalık yaratma potansiyelini zayıflatırken, medyanın ideolojik ve ticari hedeflerine hizmet eden bir temsil biçimi sunmaktadır.

5.3. Muhafazakâr ve dindar gazetelerde kadına şiddetin temsili

Muhafazakâr ve dindar gazetelerde Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ve kadına yönelik şiddetle ilgili haberlerin nasıl çerçvelendiğini analiz etmek amacıyla 5-10 Ekim 2024 tarihleri arasında yayımlanan haberler değerlendirilmiştir. Tablo 6, bu gazetelerin şiddet olaylarına ilişkin haberlerin tarih, başlık, konum ve çerçeveleme türüne göre nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Gazetelerin haberlere hangi bölümde (manşet, alt kuşak vb.) yer verdiği ve hangi çerçeveleme türlerini kullandığı, bu olaylara dair yaklaşımlarını anlamak açısından önem taşımaktadır.

Tablo 6*Muhafazakâr ve Dindar Gazetelerde Kadına Şiddetin Temsili*

Gazeteler	Tarih	Haber Başlıkları	Konu (SÇC)	Haberin Yeri	Çerçeveleme Türü
Yeni Şafak	05.10.2024	KŞH yok	-	-	
	06.10.2024	Odanın her köşesi satanizm	SÇC	Orta kuşak	Dinî tehdit ve ahlaki çöküş
	07.10.2024	KŞH yok	-	-	
	08.10.2024	KŞH yok	-	-	
	09.10.2024	Baba seni nasıl öldüreyim	SÇC	Alt kuşak	Aile içi ilişkiler ve psikoloji
	10.10.2024	Kötülüğü seven çocuklar (Yorum)	SÇC	Alt kuşak	Gençlikte ahlaki yozlaşma
Yeni Akit	05.10.2024	KŞH yok	-	-	
	06.10.2024	KŞH yok	-	-	
	07.10.2024	KŞH yok	-	-	
	08.10.2024	KŞH yok	-	-	
	09.10.2024	KŞH yok	-	-	
	10.10.2024	KŞH yok	-	-	
Karar	05.10.2024	KŞH yok	-	-	
	06.10.2024	Türkiye'yi sarsan vahşet	SÇC	Üst kuşak	Toplumsal sorun
	07.10.2024	Daha kaç can gitmesi gerek	SÇC	Sürmanşet	Eleştirel ve çözüm odaklı
	08.10.2024	Cinayet sırasında anne, amca ve yenge evdeymiş	Diğer	Alt kuşak	Olay aktarımı
	09.10.2024	Şiddet artıyor kadınlar korkuyor	Diğer	Sürmanşet	Toplumsal sorun ve farkındalık
	10.10.2024	12 gün sonra cesedi Uşak'ta bulundu	Diğer	Sürmanşet	
	10.10.2024	KŞH yok	-	-	

Tablo 6'da Yeni Şafak, Yeni Akit ve Karar gibi muhafazakâr ve dindar gazetelerin 5-10 Ekim 2024 tarihleri arasında Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ve diğer kadına yönelik şiddet olaylarını nasıl çerçevelediği gösterilmektedir. Bu gazeteler, genellikle toplumsal sorunları dinî ve ahlaki değerler üzerinden yorumlama eğilimindedir ve kadın cinayetlerini belirli temalarla ele almaktadır.

Yeni Şafak, 5-10 Ekim 2024 tarihleri arasında Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ile ilgili haberlerinde belirgin bir dalgalanma göstermektedir. Gazete, cinayeti yalnızca birkaç haberle ele alırken, dinî ve ahlaki çerçeveleme ile odaklanmıştır. Örneğin, "Odanın her köşesi satanizm" başlıklı haber (Yeni Şafak, 2024a), cinayeti dinî sapkınlık ve ahlaki çöküş bağlamında ele almış; "Kötülüğü seven çocuklar" başlığı ise (Yeni Şafak, 2024b) gençlerdeki ahlaki yozlaşmayı vurgulamıştır. Bu haberler, şiddeti bireysel ve ahlaki bağlamda yorumlamış, toplumsal cinsiyet eşitsizliği veya yapısal nedenlere dair tartışmaları dışlamıştır. Bu yaklaşım, şiddetin kökenlerini bireysel ahlaki eksen üzerinden inceleyerek toplumsal eşitsizlikleri görmezden gelmiştir.

Yeni Akit gazetesi, 5-10 Ekim 2024 tarihleri arasında Semih Çelik Cinayeti ile ilgili hiçbir haber yayımlamamış, dolayısıyla olaya dair toplumsal farkındalık yaratma konusunda sessiz kalmıştır. Bu durum, gazetenin kadına yönelik şiddet gibi toplumsal sorunlara ilişkin farkındalık yaratma amacından uzak durduğunu ve olayı gündemde tutmamaya çalıştığını göstermektedir.

Karar gazetesi ise, SÇC'yi ve diğer şiddetle ilgili haberleri manşet ve sürmanşet düzeyinde sunarak daha geniş bir toplumsal soruna dikkat çekmiştir. "Türkiye'yi sarsan vahşet" (Karar, 2024a) ve "Daha kaç can gitmesi gerek" (Karar, 2024b) gibi başlıklarla, şiddeti toplumsal bir sorun olarak çerçevelemiş ve toplumu bu sorunun çözümü için harekete geçmeye çağırmıştır. Ayrıca, "Şiddet artıyor, kadınlar

korkuyor” başlıklı haber (Karar, 2024c), şiddetin toplumsal boyutunu vurgulamış ve kadınların yaşadığı korkuyu ön plana çıkarmıştır. Karar gazetesi, şiddeti bireysel suçlar ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele alarak daha derinlemesine bir analiz sunmuş ve çözüm odaklı tartışmalar başlatmıştır.

Bu gazetelerin şiddet haberlerini çerçeveleme biçimleri, her bir gazetenin politik duruşuna ve toplumsal bakış açısına göre farklılık göstermektedir. Yeni Şafak, dinî ve ahlaki değerler üzerinden şiddeti bireysel ve ahlaki çöküş ekseninde ele alırken, Yeni Akit bu konuda sessiz kalmış ve şiddete dair farkındalık yaratmamıştır. Karar gazetesi ise, şiddeti geniş bir toplumsal sorun olarak çerçeveleyerek, hem bireysel hem de yapısal boyutları ön plana çıkarmış ve çözüm odaklı tartışmalara yer vermiştir.

Ancak tüm bu gazeteler, genel olarak şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında derinlemesine bir tartışma yürütmekten kaçınmış ve şiddeti daha çok bireysel ve ahlaki eksen üzerinde sınırlı bir şekilde ele almışlardır. Karar gazetesi ise toplumsal farkındalık yaratma amacıyla şiddeti geniş bir toplumsal sorun olarak sunmuştur. Ekonomik bağlamda, Karar’ın haberleri muhafazakâr okur kitlesine yönelik bilinçlendirme çabası taşırken; politik bağlamda hükümet politikalarına doğrudan eleştiri yöneltmek yerine genel anlamda toplumsal sorunlara vurgu yapmayı tercih etmiştir. Bu durum, literatürde çözüm odaklı çerçeveleme olarak tanımlanan bir yaklaşımı desteklemektedir.

5.4. Milliyetçi gazetelerde kadına şiddetin temsili

Milliyetçi gazetelerin 5-10 Ekim 2024 tarihleri arasında Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ve diğer kadına yönelik şiddet olaylarını nasıl çerçevelediğine dair önemli veriler Tablo 7’de sunulmaktadır. Bu dönem içinde, milliyetçi gazeteler, cinayetleri ve kadına yönelik şiddeti ele alırken belirli temalar etrafında yoğunlaşmışlardır.

Tablo 7

Milliyetçi Gazetelerde Kadına Şiddetin Temsili

Gazeteler	Tarih	Haber Başlıkları	Konu (SÇC)	Haberin Yeri	Çerçeveleme Türü
Yeni Birlik	05.10.2024	KŞH yok	-	-	
	06.10.2024	KŞH yok	-	-	
	07.10.2024	KŞH yok]]	-	-	
	09.10.2024	Cezasızlık algısına izin vermeyeceğiz	SÇC	Üst kuşak	Hukuki çözüm önerisi
		Narin’in 14 kuzenine inceleme	Diğer	Alt kuşak	Sosyal bağlam analizi
	10.10.2024	KŞH yok	-	-	
Yeniçağ	05.10.2024	KŞH yok	-	-	
	06.10.2024	KŞH yok	-	-	
	07.10.2024	Öldürülürüz korkusuyla nefes alamıyoruz	SÇC	Manşet	Toplumsal güvenlik tehdidi
	08.10.2024	Sıla bebekten kahreden haber	Diğer	Alt kuşak	Duygusal çerçeve
	09.10.2024	Her yer kadınlar için suç mahalli	Diğer	Üst kuşak	Toplumsal güvenlik
		Tabutu küçük acısı büyük	Diğer	Alt kuşak	Duygusal çerçeve
Türkgün	10.10.2024	KŞH yok	-	-	
	05.10.2024	KŞH yok	-	-	
	06.10.2024	KŞH yok	-	-	
	07.10.2024	KŞH yok	-	-	
	08.10.2024	Çifte cinayette “incel” dehşeti	SÇC	Sürmanşet	Sosyokültürel eleştiri
	09.10.2024	Suç işleyenler gereken cezayı almalı	SÇC	Alt kuşak	Hukuki çözüm önerisi
	Son yürek acımız Sıla oldu (Yorum)	Diğer	Orta kuşak	Duygusal çerçeve	
10.10.2024	KŞH yok	-	-		

Tablo 7’de görüldüğü gibi; milliyetçi gazeteler, kadına yönelik şiddet olgusunu genellikle hukuki sorumluluk, cezasızlık ve toplumsal güvenlik temaları üzerinden ele almaktadır. Bu gazetelerin Semih Çelik Cinayeti (SÇC) gibi olayları nasıl çerçevelediği, gazetelerin haber yerleşiminden ve çerçeveleme türlerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Yeni Birlik, Yeniçağ ve Türkgün gazetelerinde yer alan haberlerde, kadına yönelik şiddet bazen bireysel suç, bazen ise toplumsal bir tehdit olarak ele alınmaktadır.

Yeni Birlik gazetesi, kadına yönelik şiddetle ilgili haberlerinde genellikle hukuki sorumluluk ve cezasızlık temalarına odaklanmaktadır. Örneğin, “Cezasızlık algısına izin vermeyeceğiz” (Yeni Birlik, 2024a) başlıklı haber, şiddeti hukuki bir mesele olarak çerçeveleyerek, cezasızlık algısının toplumsal adaletin zedelenmesine yol açabileceğine dikkat çekmiştir. Bu haber, şiddetin suç boyutunu vurgularken, toplumsal adaletin sağlanması gerektiği mesajını vermektedir. Aynı gazetede yayımlanan “Narin’in 14 kuzenine inceleme” (Yeni Birlik, 2024b) başlıklı haber ise, şiddetin sadece bireysel suç olmadığını, toplumsal bir sorun hâline gelebileceğini ima etmektedir.

Yeniçağ gazetesi, kadına yönelik şiddeti toplumsal bir tehdit olarak ele almıştır. “Öldürülürüz korkusuyla nefes alamıyoruz” (Yeniçağ, 2024a) başlıklı manşet haberinde, kadınların toplumda karşılaştığı güvensizlik ve korku vurgulanmış, şiddetin sadece bireysel bir suç olmaktan çıkarak toplumsal tehditlere dönüşebileceği anlatılmıştır. Ayrıca, “Her yer kadınlar için suç mahalli” (Yeniçağ, 2024b) başlıklı haber, kadınların yaşam alanlarının güvensizliğine ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dikkat çekmiştir. Bu yaklaşım, şiddeti toplumsal bir bağlamda ele alarak, kadınların karşılaştığı tehditleri vurgulamaktadır.

Türkgün gazetesi de şiddeti toplumsal bir tehdit olarak çerçevelemektedir. “Çifte cinayette ‘incel’ dehşeti” (Türkgün, 2024a) başlıklı sürmanşet haberinde, şiddeti sosyokültürel faktörler ile ilişkilendirerek, şiddetin sadece bireysel bir suç olmadığını, kültürel ve sosyolojik bağlamda bir toplumsal tehlike olduğunu öne çıkarmaktadır. “Suç işleyenler gereken cezayı almalı” (Türkgün, 2024b) başlıklı haber ise, şiddetin hukuki bir mesele olduğunu ve adaletin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, milliyetçi gazetelerde kadına yönelik şiddet, farklı çerçevelemelerle ele alınmıştır. Yeni Birlik, şiddeti çoğunlukla hukuki bir mesele olarak çerçeveleyen, Yeniçağ şiddeti toplumsal tehdit olarak değerlendirmiştir. Türkgün ise, şiddeti hem bireysel suç hem de toplumsal tehlike olarak ele almış ve şiddetin sosyokültürel boyutlarına dikkat çekmiştir. Gazetelerin haber yerleşimi (manşet, alt kuşak, üst kuşak) ve çerçeveleme türü, şiddetin hangi boyutlarda ele alındığını ve nasıl bir toplumsal algı yaratılmak istendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yeniçağ gazetesi, kadına yönelik şiddeti toplumsal bir sorun olarak ele almış ve hem bireysel vakaların hem de bu olayların toplumsal etkilerinin üzerinde durmuştur. Bu yaklaşım, gazetenin eleştirel bir bakış açısı benimsemesini ve toplumsal eşitsizliklerin neden olduğu sorunları vurgulamasını göstermektedir. Politik bağlamda, Yeniçağ, mevcut hükûmet politikaları ve toplumsal yapıdaki eksiklikleri eleştirme eğilimindedir. Bu, milliyetçi bir gazetede alışılmadık bir şekilde toplumsal sorunlara farkındalık yaratma çabasını yansıtmaktadır.

5.5. Seküler ve solcu gazetelerde kadına şiddetin temsili

Seküler ve solcu gazetelerin Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ve kadına yönelik şiddetle ilgili haberleri nasıl çerçevelediğini analiz etmek amacıyla 5-10 Ekim 2024 tarihleri arasında yayımlanan haberler değerlendirilmiştir. Tablo 8, bu gazetelerde yer alan haberlerin tarih, başlık, konum ve çerçeveleme türüne göre dağılımını göstermektedir. Gazetelerin haberleri hangi bölümde (manşet, alt kuşak vb.) bulunduğu ve kullandığı çerçeveleme türleri, olaylara verdikleri önemi ve yaklaşımı anlamak açısından kritik ipuçları sağlamaktadır.

Tablo 8*Seküler ve Solcu Gazetelerde Kadına Şiddetin Temsili*

Gazeteler	Tarih	Haber Başlıkları	Konu (SÇC)	Haberin Yeri	Çerçeveleme Türü
Cumhuriyet	05.10.2024	KŞH yok	-	-	-
	06.10.2024	Cins kırımı var	Diğer	Manşet	Toplumsal eşitsizlik
	07.10.2024	Kadınlardan iktidara: Cezasızlığa son verin	SÇC	Alt kuşak	Eleştirel çerçeve
	08.10.2024	Ayşegül ve İkbal anısına siyah çelenk	SÇC	Üst kuşak	Mağdur odaklı çerçeve
		Koruyamadık (Sıla bebek)	Diğer	Alt kuşak	Empati yaratma
	09.10.2024	Gençler ayakta	SÇC	Üst kuşak	Toplumsal tepki
Birgün	10.10.2024	İktidar yine suçlu buldu	Diğer	Manşet	Eleştirel çerçeve
	05.10.2024	KŞH yok	-	-	-
	06.10.2024	Katiller belli suçlu sizsiniz	Diğer	Manşet	Eleştirel çerçeve
	07.10.2024	Cins kırımı isyan	SÇC	Üst kuşak	Toplumsal eşitsizlik
	08.10.2024	Katili kimse durdurmadı	SÇC	Üst kuşak	Eleştirel çerçeve
	09.10.2024	İsyan büyüyor	Diğer	Orta kuşak	Toplumsal tepki
Evrensel	10.10.2024	Dalgalar yükseliyor	SÇC	Orta kuşak	Toplumsal tepki
	05.10.2024	Öldüren yasanın bilançosu ağır	Diğer	Alt kuşak	Eleştirel çerçeve
		Bir kadın evli olduğu erkek, bir kadın nişanlısı tarafından vuruldu	Diğer	Alt kuşak	Fail odaklı çerçeve
	06.10.2024	Cezasızlık vahşi cinayetlere sebep oluyor	Diğer	Üst kuşak	Eleştirel çerçeve
	07.10.2024	Kadınlara istismar ve şiddet cenderesi	SÇC	Üst kuşak	Toplumsal eşitsizlik
	08.10.2024	Kadınlar şiddete, baskıya, cezasızlığa karşı isyanda 'YETER!'	Diğer	Manşet	Toplumsal tepki
Evrensel		2 yaşındaki bebek öldü, kadına şiddet devam etti	Diğer	Orta kuşak	Empati yaratma
		İktidar "fitrat" diyor	SÇC	Orta kuşak	Eleştirel çerçeve
	09.10.2024	Şiddete karşı kadınların isyanı sürüyor	Diğer	Alt kuşak	Toplumsal tepki
		Cezasızlık algı değil gerçek!	Diğer	Alt kuşak	Eleştirel çerçeve
	10.10.2024	KŞH yok	-	-	-

Tablo 8'de seküler ve solcu gazeteler olan Cumhuriyet, Birgün ve Evrensel'in, Semih Çelik Cinayeti (SÇC) ve kadına yönelik şiddetle ilgili diğer haberlere nasıl yer verdiği gösterilmektedir. Bu gazetelerin haber yerleşimleri (manşet, alt kuşak vb.) ve çerçeveleme türleri, olaylara yaklaşımlarını ve gündem oluşturma gayretlerini anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır.

Cumhuriyet gazetesi, SÇC ve kadına yönelik şiddet haberlerini sıklıkla manşet ve üst kuşak kategorilerinde sunarak, konunun önemine vurgu yapmıştır. "Cins kırımı var" (Cumhuriyet, 2024a) başlıklı manşet haber, kadın cinayetlerini toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele almış ve bu olayları sistematik bir sorun olarak çerçevelemiştir. "Kadınlardan iktidara: Cezasızlığa son verin" (Cumhuriyet, 2024b) başlıklı alt kuşak haber ise, politik eleştirilerle kadın hareketlerinin taleplerini bir araya getirmiştir. Bunun yanı sıra, "Koruyamadık (Sıla bebek)" (Cumhuriyet, 2024c) gibi alt kuşak haberlerde, empati yaratma amacı öne çıkmıştır. Bu yaklaşım, Cumhuriyet'in kadına yönelik şiddeti hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla ele aldığını göstermektedir.

Birgün, haberlerini ağırlıklı olarak üst kuşak ve orta kuşakta sunmuş, bu yerleşimlerle şiddet olaylarına verdiği önemi yansıtmıştır. "Katiller belli suçlu sizsiniz" (Birgün, 2024a) başlıklı manşet haber,

hükümeti doğrudan eleştirerek, şiddeti cezasızlık ve politik sorumluluk eksikliği bağlamında değerlendirmiştir. “Cins kırıma isyan” (Birgün, 2024b) ve “Katili kimse durdurmadı” (Birgün, 2024c) gibi üst kuşak haberler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve cezasızlık meselelerine odaklanmıştır. Ayrıca, “Dalgalar yükseliyor” (Birgün, 2024e) ve “İsyan büyüyor” (Birgün, 2024d) gibi orta kuşak haberler, toplumsal direnişi ve kadın hareketlerinin mücadelelerini vurgulamıştır.

Evrensel, haberlerini alt ve üst kuşaklarda sunarak dikkat çekici bir anlatım sergilemiştir. “Kadınlar şiddete, baskıya, cezasızlığa karşı isyanda ‘YETER!’” (Evrensel, 2024a) başlıklı manşet haber, kadınların toplumsal direnişini güçlü bir şekilde yansıtmış ve cezasızlık meselesine doğrudan dikkat çekmiştir. “Cezasızlık vahşi cinayetlere sebep oluyor” (Evrensel, 2024b) başlıklı üst kuşak haber ise, cezasızlık algısının sistematik sorunlara neden olduğunu belirtmiştir. Alt kuşakta yer alan “Cezasızlık algı değil gerçek!” (Evrensel, 2024c) başlıklı haber ise, politik eleştiriye öne çıkararak bir perspektifle sunulmuştur. Evrensel, şiddeti sadece bireysel bir sorun olarak değil, politik yetersizliklerin bir sonucu olarak ele almıştır.

Seküler ve solcu gazeteler, kadına yönelik şiddet haberlerini genellikle manşet, üst kuşak ve orta kuşak kategorilerinde yayımlamış, bu yerleşimlerle konuyu gündemin ön sıralarına taşımayı amaçlamışlardır. Çerçeveleme türleri, çoğunlukla toplumsal eşitsizlik, cezasızlık ve eleştirel çerçeveleme üzerine odaklanmıştır. Bunun yanı sıra, bazı haberlerde empati yaratma ve mağdur odaklı çerçevelenmeler de dikkat çekmektedir. Bu gazeteler, kadın hareketlerini ve toplumsal direnişi destekleyen bir dil kullanmış, kadın cinayetlerini toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve politik sorumluluk bağlamında ele almıştır.

Ekonomik bağlamda, seküler ve solcu gazeteler, eleştirel okur kitlesine hitap etmeyi ve toplumsal farkındalık yaratmayı hedeflemiştir. Politik bağlamda, hükümet politikalarını doğrudan eleştirerek, şiddetin yapısal nedenlerine ve çözüm yollarına vurgu yapmışlardır. Bu yaklaşım, literatürde tanımlanan çözüm odaklı habercilik anlayışıyla uyum göstermektedir.

Bulgular, seküler ve solcu gazetelerin kadın cinayetlerini toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve cezasızlık gibi yapısal sorunlar üzerinden ele aldığını göstermektedir. Bu gazeteler, şiddeti bireysel olayların ötesinde sistematik bir sorun olarak çerçeveleyerek farkındalık yaratma çabasını öne çıkarmaktadır. Ancak bu durum, diğer gazetelerin tutumlarını tartışma dışı bırakmayı gerektirmez.

Ana akım ve milliyetçi gazeteler, kadın cinayetlerini genellikle bireysel suçlar, aile içi meseleler veya failin psikolojik özellikleri üzerinden ele almıştır. Altıntaş (2017), yüksek lisans tezinde ana akım medya kuruluşlarının yüksek tirajlarını korumak amacıyla topluma yayılmış cinsiyetçi söylemleri tekrar ettiklerini belirtmektedir. Bu gazetelerin sansasyonel başlıkları ve duygusal çerçeveleri, okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik olsa da şiddetin kökenindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görmezden gelmektedir. Gerbner’in (1976) yetiştirme teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, medyanın şiddet olaylarını bireysel trajediler olarak sunması, toplumun algısını bu yönde şekillendirerek, toplumsal eşitsizliklerin görünür olmasını engellemektedir.

Buna karşılık, seküler ve solcu gazeteler, kadın hareketlerinin taleplerini görünür kılmakta ve çözüm odaklı habercilik anlayışını benimsemektedir. Literatürde çözüm odaklı çerçeveleme olarak tanımlanan bu yaklaşım (Flood & Pease, 2009), toplumsal dönüşüm yaratma potansiyeline sahiptir. Bu noktada, kadına yönelik şiddet haberlerinin manşetlerde ve üst kuşaklarda daha fazla yer almasının, konunun toplumsal önemini vurgulamak açısından kritik bir adım olduğu görülmektedir.

Fairclough’un (1995) söylem analizi ve Entman’ın (1993) çerçeveleme teorisi, medyanın “problem tanımlama” ve “neden atfetme” süreçlerinde toplumsal algıyı yeniden şekillendirme gücünü ortaya koymaktadır. Seküler ve solcu gazetelerin yapısal eşitsizliklere odaklanarak farkındalık yaratma potansiyelini güçlendirdiği; buna karşılık, Ana akım ve milliyetçi gazetelerin bireysel suç ve dramatik çerçevelenmeleriyle şiddetin kökenindeki yapısal sorunları görünmez hâle getirdiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan, Flood ve Pease (2009) ile McDonald ve Charlesworth'un (2013) çalışmaları, şiddet haberlerinin görünürlüğünün kamuoyunda farkındalık yaratma ve toplumsal dönüşüm sağlama potansiyelini desteklediğini göstermektedir. UNESCO'nun (2019) ve Ross ve Carter'ın (2011) çalışmaları ise, gazetecilere toplumsal cinsiyet eşitliği ve şiddetle mücadele konusunda eğitim verilmesinin, habercilik süreçlerinde daha duyarlı ve çözüm odaklı bir yaklaşım benimsenmesine katkı sağlayacağını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, kadın cinayetlerinin medyada ele alınış biçimi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair farkındalık yaratma açısından hayati bir öneme sahiptir. Gazetelerin toplumsal sorunları yapısal bağlamda ele alması ve çözüm odaklı bir habercilik anlayışı benimsemesi, şiddetin nedenlerine dair kamusal tartışmaların güçlenmesine katkı sunacaktır.

5.6. Nicel bulgular

Nicel içerik analizinin bulguları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. Bu tablo, haber başlıklarının çerçeveleme türleri, kullanılan kelimeler, haberlerin gazete içindeki konumları ve görsel dağılımını içermektedir.

Tablo 9

Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8'de Yer Alan Verilerin Nicel Analiz

Konu	Alt Başlıklar	Frekans (n)	Açıklamalar
Haber Başlıklarında Kullanılan Kelimeler	Cinayet	5	Cinayet, şiddetle ilgili haberlerde en çok kullanılan kelimelerden biri olarak şiddetin trajik ve korkutucu boyutunu vurgular.
	Vahşet	4	Şiddetin korkutucu ve insanlık dışı doğasını öne çıkaran bir dil kullanımıdır.
	Kadın	5	Kadına yönelik şiddet haberlerinde, genellikle mağdurun vurgulandığı bir dil kullanılır.
	Katil/Canice	3	Fail odaklı dil kullanımı, şiddeti bireysel suçlar ve trajik vakalar olarak sunar.
	Şiddet	5	Şiddet, başlıkların ana konusu olmakla birlikte, daha çok olayın fiziksel boyutuna odaklanır.
Çerçeveleme Türleri	Bireyselleştirme	8	Şiddet olayları, genellikle bireysel suçlar ve tekil vakalar olarak çerçevelebilir. Örnek: "Cinayeti bir yıl önce planladı"
	Dramatizasyon	3	Olayın korkunçluğuna ve şiddetinin vurgulanmasına odaklanılır. Örnek: "Kanımız dondu", "Surda vahşet"
	Toplumsal Sorun ve Farkındalık	7	Şiddetin toplumsal kökenleri ve kadınların toplumdaki durumu vurgulanan nadir başlıklardır.
Haber Konumları	Manşet/Sürmanşet	23	Bu başlıklar genellikle sansasyonel ve dramatik çerçevelerle duygu odaklıdır.
	Alt Kuşak/Orta Kuşak	46	Şiddetle ilgili haberler, genellikle daha az öncelikli alanlarda yer alır ve derinlemesine analizlerden yoksundur.
Görsel Dağılımı	Görseller Kullanılmış mı?	Yok	Çalışmada görsellerle ilgili veri bulunmamaktadır.

Tablo 9'da kadına yönelik şiddet haberlerinde kullanılan dil ve çerçeveleme türleriyle ilgili önemli çıkarımlar sunulmaktadır. Bulgular, medyanın olayları nasıl sunduğuna dair toplumsal algının şekillendirilmesinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Verilere göre, "şiddet" kelimesi haberlerde yalnızca 5 kez kullanılmıştır. Bu, şiddetin olayın merkezine yerleştirilmediğini ve genellikle fiziksel boyutuna odaklanıldığını göstermektedir. "Cinayet" kelimesi ise 5 kez başlıklarda yer almış ve şiddetin nihai sonucu olarak trajik bir şekilde vurgulanmıştır. Bu dil, şiddetin korkutucu doğasını ve

olayların dramatik boyutunu öne çıkaran bir yaklaşımı yansıtır. “Vahşet” kelimesi ise 4 kez kullanılarak olayların insanlık dışı ve korkunç yönleri vurgulanmıştır. Bu tür ifadeler, şiddetin toplumsal bağlamından uzaklaşıp yalnızca duygusal tepkilere odaklanmasına neden olabilmektedir.

“Kadın” kelimesi de 5 kez haber başlıklarında yer almış ve kadına yönelik şiddetin mağdurunu tanımlayan bir unsur olarak kullanılmıştır. Ancak bu kullanım, daha çok olayların fail ve mağdur ilişkisi çerçevesinde sunulduğunu ve şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi yapısal nedenlerine yönelik bir tartışmanın genellikle eksik bırakıldığını göstermektedir. “Katil” ve “canice” gibi kelimeler ise toplamda 3 kez geçmiştir ve failin psikolojik durumuna veya ahlaki çöküşüne odaklanan bir dilin haberlere hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, şiddetin yapısal boyutlarının göz ardı edilerek olayların bireysel suçlar ve trajik vakalar olarak çerçevesini işaret eder.

Bir diğer bulgu, haberlerin çoğunlukla (%61, 46 haber) alt kuşakta yer almasıdır. Bu durum, şiddetle ilgili haberlerin genellikle daha az öncelikli alanlarda sunulduğunu, derinlemesine analizlerden ve toplumsal çözüm önerilerinden uzaklaşıldığını göstermektedir. Manşet ve sürmanşet haberler ise toplamda 23 kez kullanılmıştır ve çoğunlukla sansasyonel veya dramatik başlıklarla okuyucunun dikkatini çekmeyi amaçlamıştır. Ancak, toplumsal sorun çerçevesine bu haberlerde nadiren yer verilmiştir.

Haber başlıklarının %11’i bireyselleştirme çerçevesine (8 haber) ve %4’ü dramatisasyon çerçevesine (3 haber) sahiptir. Bireyselleştirme çerçevesi, şiddeti bireysel sapkınlıklar veya münferit vakalar olarak ele alarak olayları toplumsal bağlamından soyutlamaktadır. Dramatisasyon çerçevesi ise şiddetin korkutucu ve duygusal boyutlarına vurgu yaparak okuyucunun tepkisini artırmayı hedeflemektedir. “Cinayeti bir yıl önce planladı” gibi başlıklar bireyselleştirme çerçevesinin, “Kanımız dondu” gibi başlıklar ise dramatisasyon çerçevesinin örnekleridir. Bu çerçeveler, Entman’ın Çerçeveleme Teorisi’nin “problem tanımlama” boyutuyla uyumludur: Medya, şiddeti toplumsal bir sorun olarak değil, bireysel suçlar ve münferit trajediler olarak sunduğunda okuyucunun bu olayların yaygınlığına ve kökenine dair farkındalığını sınırlandırabilir.

Toplumsal sorun çerçevesi, yalnızca 7 haberde yer almıştır. Bu tür başlıklar, kadına yönelik şiddeti yapısal bir sorun olarak ele almasına rağmen, diğer çerçeveleme türlerine kıyasla oldukça azdır. Örneğin, “Şiddet artıyor kadınlar korkuyor” başlığı toplumda kadınların yaşadığı güvensizlik hissini vurgulasa da bu tür haberlerin sınırlı kalması medyanın toplumsal farkındalık yaratma sorumluluğunu yeterince yerine getiremediğini ortaya koymaktadır.

Görsellerle ilgili bilgi, tablolarda yer almamaktadır. Görsellerin eksikliği, yalnızca haberlerin duygusal etkisini değil, aynı zamanda okuyucunun zihinsel olarak olaya bağlanmasını da sınırlandırabilir. Bu durum, haberlerin toplumsal farkındalık yaratma potansiyelini daha da zayıflatmaktadır.

Entman’ın Çerçeveleme Teorisi (1993), haberlerin belirli yönlerini öne çıkarıp diğerlerini arka planda bırakarak kamuoyunun algısını nasıl şekillendirdiğini vurgular. Bu bağlamda, Tablo 9’un analizi, şiddetin çoğunlukla bireysel bir “sapkınlık” olarak sunulduğunu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi yapısal nedenlerin arka planda kaldığını göstermektedir. Medyanın kullandığı dramatisasyon çerçevesi, okuyucunun duygusal tepkisini artırırken, toplumsal çözüm önerilerinden uzaklaşılmasına yol açmaktadır. Ayrıca, toplumsal sorun çerçevesinin oldukça sınırlı bir şekilde temsil edilmesi, yapısal farkındalık yaratmaya yönelik haberlerin eksikliğine işaret etmektedir. Medya, şiddeti bireysel suçlar olarak çerçeveleyerek kamuoyunun bu olayların altında yatan toplumsal dinamiklere dair farkındalığını sınırlandırmaktadır. Daha etkili bir farkındalık yaratılması için medyanın, bireyselleştirme ve dramatisasyon yerine toplumsal sorun ve çözüm odaklı çerçeveleme türlerine ağırlık vermesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Tablo 9, Entman’ın Çerçeveleme Teorisi’nin dört boyutunu desteklemektedir. Medyanın, kadına yönelik şiddeti toplumsal sorun ve çözüm odaklı bir çerçeveye taşımadığı sürece, bu olayların yapısal nedenlerini kamuoyuna anlatması mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, daha geniş bir farkındalık yaratılması için medyanın haber dilini ve çerçeveleme tercihini yeniden değerlendirmesi gerekmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Semih Çelik Cinayeti'nin (SÇC) ulusal gazetelerdeki sunumunu incelemiş ve medyanın kadına yönelik şiddeti nasıl çerçevelediğini ortaya koymuştur. Araştırma, bu çerçevelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamındaki etkilerini de analiz etmiştir. Bulgular, medyanın kadına yönelik şiddeti genellikle bireysel suç, sansasyonel anlatım ve dramatik çerçevelerle ele aldığını göstermektedir. Özellikle ana akım ve hükûmete yakın gazetelerin, şiddet olaylarını failin psikolojik özellikleri ve aile içi sorunlara indirgediği görölmüştür. Buna karşılık, seküler ve sol görüşlü gazeteler, olayları toplumsal cinsiyet eşitsizliği, cezasızlık ve yapısal sorunlar üzerinden ele alarak daha çözüm odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. Milliyetçi ve muhafazakâr gazetelerde ise farklı eğilimler dikkati çekmiş; Yeni Akit kadına yönelik şiddet konusuna hiç yer vermezken, Yeni Şafak şiddeti dinî ve ahlaki bir çerçevede bireyselleştirmiş, Karar gazetesi ise toplumsal ve yapısal sorunlara vurgu yapmıştır. Yeniçağ gazetesi şiddeti toplumsal bir sorun olarak ele alırken, Türkğün gazetesi hukuki, sosyo-kùltürel ve güvenlik temelli bir perspektif benimsemiştir. Ancak tüm medya kategorilerinde şiddeti önlemeye yönelik somut çözüm önerilerinin eksikliği dikkat çekmektedir.

Medyanın kadına yönelik şiddetle ilgili daha sorumlu bir habercilik anlayışı benimsemesi gerekmektedir. Şiddet haberlerinde bireyselleştirici anlatımlar yerine, şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yapısal sorunlardan kaynaklanan bir mesele olduğu vurgulanmalıdır. Şiddet olaylarının manşetlerde ve görünlüğü yüksek üst kuşaklarda yer alması, bu konunun toplumsal önemini vurgulayarak kamuoyunda farkındalık yaratma potansiyelini artıracaktır. Sansasyonel ve dramatik başlıkların yerine, çözüm odaklı ve bilgilendirici bir dil kullanılması; kadın hareketlerinin taleplerine, hukuki düzenlemelere ve toplumsal farkındalık kampanyalarına daha fazla yer verilmesi gereklidir. Gazetecilere toplumsal cinsiyet eşitliği ve şiddetle mücadele konusunda eğitim verilmesi, habercilik süreçlerinde daha duyarlı bir yaklaşımın benimsenmesine katkı sağlayacaktır.

Ayrıca medyanın devlet, sivil toplum örgütleri ve akademik kurumlarla iş birliği yaparak toplumsal farkındalık kampanyaları düzenlemesi büyük önem taşımaktadır. Bu kampanyalar, kadına yönelik şiddetin sistematik boyutlarını görünür kılarken, şiddetin önlenmesine yönelik mekanizmalar olan mağdur destek hatları, kadın sığınma evleri ve hukuki danışmanlık gibi çözümleri kamuoyuna tanıtma işlevi görebilir. Bunun yanı sıra, medyanın ele aldığını şiddet haberlerinde olayların kökenindeki toplumsal dinamiklere dikkat çekilmesi, kamuoyunda yüzeysel farkındalığın ötesine geçilmesini sağlayacaktır. Bağımsız izleme raporlarının oluşturulması ve medyanın haber dili konusunda hesap verebilirliğinin sağlanması, kadın cinayetlerinin ele alınış biçimindeki dönüşümü hızlandıracaktır.

Sonuç olarak, medyanın kadına yönelik şiddeti ele alış biçimi, toplumsal farkındalık yaratma ve cinsiyet eşitliğini sağlama potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin hayata geçirilmesi, medyanın sansasyonel ve bireyselleştirici yaklaşımlardan vazgeçerek, şiddeti toplumsal bağlamda ele alan ve çözüm odaklı bir habercilik anlayışını benimsemesiyle mümkün olacaktır. Medyanın sorumlu ve duyarlı bir dil kullanması, kamuoyunda derin bir farkındalık yaratacak; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasına ve kadın cinayetlerinin önlenmesine yönelik etkili bir adım olacaktır.

Kaynakça

- Adak, N. (2017). Medyada namus adına işlenen cinayetler: Erkek kurbanlar üzerine bir çalışma. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 7(2), 15-25. <https://doi.org/10.13114/MJH.2017.345>
- Akşam. (2024a, 6 Ekim). *Surda vahşet. Akşam*.
- Akşam. (2024b, 6 Ekim). *Tacize pişkin savunma. Akşam*.
- Altıntaş, M. (2017). *Haberlerde cinsiyetçilik ve kadın odaklı habercilik: Ana akım medya ile alternatif medya haberlerinin toplumsal cinsiyet açısından karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi.
- Birgün. (2024a, 6 Ekim). *Katiller belli suçlu sizsiniz. Birgün*.
- Birgün. (2024b, 7 Ekim). *Cins kırımına isyan. Birgün*.
- Birgün. (2024c, 8 Ekim). *Katili kimse durdurmadı. Birgün*.
- Birgün. (2024d, 9 Ekim). *İsyan büyüyor. Birgün*.
- Birgün. (2024e, 10 Ekim). *Dalgalar yükseliyor. Birgün*.
- Balta Peltekoğlu, F., & Tozlu, N. (2017). Medya yansımaları ekseninde kadına şiddet sorunsalı ve halkla ilişkiler. *Halkla İlişkiler ve Reklam Dergisi*, 7(1), 45-68.
- Boyle, K. (2005). *Media and violence: Gendering the debates*. Sage.
- Cebecioğlu, G. (2023). Sosyal medyada kadın fail ve mağdurun temsili üzerine eleştirel bir değerlendirme. İçinde M. Çelik Dirsehan, (Ed.), *Yeniden Sosyoloji: I. Ulusal Sosyoloji Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı*. (ss. 37-55). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Cohen, S. (1972). *Folk devils and moral panics: The creation of the mods and rockers*. Routledge.
- Cumhuriyet. (2024a, 6 Ekim). *Cins kırımı var. Cumhuriyet*.
- Cumhuriyet. (2024b, 7 Ekim). *Kadınlardan iktidara: Cezasızlığa son verin. Cumhuriyet*.
- Cumhuriyet. (2024c, 8 Ekim). *Koruyamadık (Sıla bebek). Cumhuriyet*.
- Çağlayan, S. (2024). Kadına yönelik şiddet olaylarında gösterişçi duyarlılık: Eleştirel perspektiften sosyal medya üzerine bir analiz. *TRT Akademi*, 9(20), 172-203. <https://doi.org/10.37679/trta.1408109>
- de Vreese, C. H. (2005). News framing: Theory and typology. *Information Design Journal*, 13(1), 51-62. <https://doi.org/10.1075/idjdd.13.1.06vre>
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Evrensel. (2024b, 6 Ekim). *Cezasızlık vahşi cinayetlere sebep oluyor. Evrensel*.
- Evrensel. (2024a, 8 Ekim). *Kadınlar şiddete, baskıya, cezasızlığa karşı isyanda 'YETER!'. Evrensel*.
- Evrensel. (2024, 9 Ekim). *Cezasızlık algı değil gerçek!. Evrensel*.
- Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. Edward Arnold.
- Flood, M., & Pease, B. (2009). Factors influencing attitudes to violence against women. *Trauma, Violence, & Abuse*, 10(2), 125-142. <https://doi.org/10.1177/15248380093341>
- Gerbner, G. (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of Communication*, 26(2), 172-199. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1976.tb01397.x>

- Gilliam, F. D., & Iyengar, S. (2000). Prime suspects: The influence of local television news on the viewing public. *American Journal of Political Science*, 44(3), 560-573. <https://doi.org/10.2307/2669264>
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harper and Row.
- Gül, S. S., & Altındal, Y. (2015). Medyada kadın cinayeti haberlerindeki cinsiyetçi izler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (24), 168-188. <https://doi.org/10.31123/akil.437465>
- Güneş, G., & Yıldırım, B. (2019). Cinsiyet temelli bir savaş: Kadın cinayetlerinin medyada temsili üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 936-964. <https://doi.org/10.33417/tsh.622587>
- Hürriyet. (2024a, 6 Ekim). *Caninin son günü. Hürriyet*.
- Hürriyet. (2024b, 7 Ekim). *Bu vahşete dur deyin / İnfaz sistemi değişmeli. Hürriyet*.
- İnci, Ü. H. (2013). Basında yer alan namus cinayetlerinin sosyolojik analizi. *Journal of History, Culture & Art Research/Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 282-296. <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v2i3.273>
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2024). *2023 Yıllık Veri Raporu*. <https://kadincinayetleriniDurduracagiz.net/veriler/3088/2023-yillik-veri-raporu>
- Karar. (2024a, 6 Ekim). *Türkiye'yi sarsan vahşet. Karar*.
- Karar. (2024b, 7 Ekim). *Daha kaç can gitmesi gerek. Karar*.
- Karar. (2024c, 9 Ekim). *Şiddet artıyor, kadınlar korkuyor. Karar*.
- Kılınç, E. P., & Şeker, M. (2024). Eleştirel ekonomi politik bağlamında Türkiye'de medya işletmeciliğinin yapısal dönüşümü üzerine bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (44), 181-202. <https://doi.org/10.31123/akil.1428206>
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage.
- Macharia, S., Morinière, P., & Singh, R. (2010). *Who makes the news? Global media monitoring project 2010 report*. World Association for Christian Communication (WACC). <https://whomakesthenews.org/>
- McDonald, P., & Charlesworth, S. (2013). Framing sexual harassment through media representations. *Women S Studies International Forum*, 37, 95-103. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2012.11.003>
- Medyaradar. (n.d.). Tirajlar. <https://www.medyaradar.net/tirajlar> (Erişim tarihi: 17 Ekim 2024)
- Meyers, M. (1997). *News coverage of violence against women: Engendering blame*. Sage Publications.
- Milliyet. (2024a, 10 Ekim). *Ruh sağlığı yasası çağrısı. Milliyet*.
- Milliyet. (2024b, 7 Ekim). *İNCEL alarmı. Milliyet*.
- Öngün, Y., & Özer, Ö. (2023). Kadın cinayetleri haberlerinin sunumunda ideolojik üretim: Eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımı. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 13(26), 1-24.
- Özer, Ö. (2024). Medyada şiddetin temsili. *TRT Akademi*, 9(20), 5-33. <https://doi.org/10.37679/trta.1428964>
- Posta. (2024a, 9 Ekim). *Türkiye ağladı (Sıla bebek). Posta*.
- Posta. (2024b, 8 Ekim). *Vahşete giden yol kasaplıkla başlamış. Posta*.
- Posta. (2024, 10 Ekim). *O terbiyesize 7 yıl 7 ay hapis istemi. Posta*.

- Ross, K., & Carter, C. (2011). Women and news: A long and winding road. *Media, Culture & Society*, 33(8), 1148-1165. <https://doi.org/10.1177/0163443711418272>
- Russell, D. E. H. (2001). *Femicide in global perspective*. Teachers College Press.
- Sabah. (2024a, 7 Ekim). *Odasında şeytani figürler vardı. Sabah.*
- Sabah. (2024b, 10 Ekim). *Anne babaların hiç mi suçu yok. Sabah.*
- Sarıçam, E., & Sinsoysal, B. (2024). Dijital şiddetin kadınların kariyer gelişimleri üzerine etkisi. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 12(32), 7-32. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.1406482>
- Scheufele, D. A. (1999). Framing as a theory of media effects. *Journal of Communication*, 49(1), 103-122. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1999.tb02784.x>
- Sönmez, M. (2014). Dünden bugüne Türkiye’de medyanın ekonomi politiği. İçinde E. Arsan & B. Çoban (Ed.), *Medya ve iktidar* (ss. 86-102). Evrensel Basım ve Yayın.
- Sözeri, C., & Güney, Z. (2011). *Türkiye’de medyanın ekonomi politiği: Sektör analizi*. TESEV Yayınları.
- Sutherland, G., McCormack, A., Pirkis, J., Vaughan, C. M., Dunne-Breen, M., Easteal, P., & Holland, K. E. (n.d.). Media representations of violence against women and their children: Final report. *Australian National Research Organisation for Women’s Safety (ANROWS)*. Erişim tarihi: 18 Aralık 2024, <https://d2bb010tdzqaq7.cloudfront.net/wp-content/uploads/sites/2/2019/07/22035818/Media-representations-of-violence-against-women-and-their-children-Final-report.pdf>
- Şahin, H. (2011, Aralık 6). ‘Hayır’ dedik, *Radikal*’den atıldık. Birgün Gazetesi.
- Takvim. (2024a, 5 Ekim). *Kanımız dondu. Takvim.*
- Takvim. (2024b, 10 Ekim). *Sözün bittiği yer. Takvim.*
- Takvim. (2024c, 7 Ekim). *Şifre kukla. Takvim.*
- Tahincioğlu, A. N. (2010). Namus cinayetleri üzerinden yapılan cinsiyetçilik ve milliyetçiliğin köşe yazılarına yansımaları. *Mülkiye Dergisi*, 34(269), 225-253.
- Tanrıöver, U. H. (2007). Medyada kadınların temsil edilme biçimleri ve kadın hakları ihlalleri. S. Alankuş (Der.). *Kadın odaklı habercilik*. IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Taşlıçukur, Ç. (2009). *Namus bahaneli cinayetlerin Türkiye’deki basında haber olarak yapılandırılışının analizi* [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tekeli, E. S. (2016). Kadın cinayetlerinin haberleştirilmesi bağlamında medya etiğini yeniden tartışmak. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 129-142.
- Tuchman, G. (1978). *Making news: A study in the construction of reality*. Free Press.
- Türkgün. (2024, 8 Ekim). *Çifte cinayette ‘incel’ dehşeti. Türkgün.*
- Türkgün. (2024, 9 Ekim). *Suç işleyenler gereken cezayı almalı. Türkgün.*
- UN Women. (2019). *Media and gender equality in reporting violence against women*. UN Women Publications.
- UNESCO. (2019). *Gender-sensitive indicators for media: Framework of indicators to gauge gender sensitivity in media operations and content*. UNESCO.
- Vikipedi. (2023, 7 Ekim). Türkiye’de yayımlanan gazeteler listesi. https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27de_yay%C4%B1mlanan_gazeteler_listesi (Erişim tarihi: 17 Ekim 2024)

Waisbord, S. (2000). *Watchdog journalism in South America: News, accountability, and democracy*. Columbia University Press.

Yeni Birlik. (2024a, 9 Ekim). *Cezasızlık algısına izin vermeyeceğiz*. *Yeni Birlik*.

Yeni Birlik. (2024b, 9 Ekim). *Narin'in 14 kuzenine inceleme*. *Yeni Birlik*.

Yeniçağ. (2024a, 7 Ekim). *Öldürülürüz korkusuyla nefes alamıyoruz*. *Yeniçağ*.

Yeniçağ. (2024b, 9 Ekim). *Her yer kadınlar için suç mahalli*. *Yeniçağ*.

Yeni Şafak. (2024a, 6 Ekim). *Odanın her köşesi satanizm*. *Yeni Şafak*.

Yeni Şafak. (2024b, 10 Ekim). *Kötülüğü seven çocuklar*. *Yeni Şafak*.

Yılmaz, D. (2024). Türk medyasında Hamas-İsrail çatışması: Analiz ve değerlendirme. *TRT Akademi*, 9(20), 80-123. <https://doi.org/10.37679/trta.1388643>

Yılmaz, E., & Ören, B. (2021). Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetlerinin medyada yansıması. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 46-53. <https://doi.org/10.51621/atakad.817828>

Yılmaz, D. (2016). *Siyasal iletişim açısından 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimleri: Yazılı basın analizi* [Yüksek lisans tezi, Yaşar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Yılmaz, D., & Sezgin, M. (2020). Siyasal ve sosyal bağlamda mankurt kavramının Türk yazılı basınında metaforik kullanımı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 1010-1030. <https://doi.org/10.33206/mjss.492326>

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Makale tek yazarlıdır. Yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Walter Ong'un Düşünce Dünyası ve Medya Ekolojisi Geleneğine Etkileri

Walter Ong's World of Thought and Its Influence on the Media Ecology Tradition

Ali Hasan Hamut

Bağımsız Araştırmacı, İstanbul, Türkiye,
alihasanhamut@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 26.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 11.12.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
21.12.2024

Öz: Walter Jackson Ong, medya, iletişim, kültür ve eğitim ile alakalı konuları felsefe ve teolojiyle ilişkilendirerek çalışmalar ortaya koymuş bir iletişim bilimcidir. Akademik çalışmalarının en başından ölümüne kadar ele aldığı tüm çalışmalar birbirleriyle bağlantılı olan Ong, özellikle sözlü ve yazılı kültür konusundaki fikirleriyle öne çıkmıştır. Ong, iletişim ve medya çalışmalarıyla öne çıkan Toronto Okulu geleneğinin önemli bir temsilcisi olmasının yanında iletişim ve medya çalışmalarına yeni bir bakış açısı sunan medya ekolojisi geleneği için de önemli bir isimdir. İnanç alanı ile çalışma sahası iç içe geçmiş bir akademisyen olarak Ong; iletişim, retorik, edebiyat ve sistem teorisi tartışmalarını bir araya getirmiştir. Marshall McLuhan, Neil Postman ve Eric Havelock gibi isimlerle eş zamanlı olarak iletişim süreçleri üzerine çalışmıştır ve bu isimlerin çalışmalarından da etkilenmiştir. Bu çalışmanın ele aldığı temel keşif Walter Ong'un medya ekolojisinin ortaya çıkmasına ve bir geleneğe dönüşmesine yapmış olduğu katkıları incelemektir. Bundan dolayı ilk olarak medya ekolojisi ve Walter Ong'un düşünce dünyasının gelişimi onun bulunduğu akademik çevreler üzerinden başlayarak incelenecektir. Medya ekolojisinin kavram olarak ortaya çıkması ve bir geleneğe dönüşmesinden bugüne kadar ortaya koymuş olduğu çalışmalarda Walter Ong'un süreçteki rolü detaylandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Walter Ong, Medya Ekolojisi, İletişim Felsefesi, Sözlü Kültür, Yazılı Kültür

Abstract: Walter Jackson Ong is a communication scientist who has worked on issues related to media, communication, culture and education by associating them with philosophy and theology. Ong, whose academic studies were interconnected from the beginning until his death, has come to the forefront especially with his ideas on oral and written culture. In addition to being an important representative of the Toronto School tradition, which stands out with its communication and media studies, he is also an important name for the media ecology tradition, which offers a new perspective on communication and media studies. As an academic whose field of study is intertwined with his field of belief, he has brought together discussions on communication, rhetoric, literature and system theory. He has worked on communication processes simultaneously with names such as Marshall McLuhan, Neil Postman and Eric Havelock and has been influenced by the works of these researchers. The fundamental discovery addressed in this study addresses is a through examination of Walter Ong's contributions to the emergence of media ecology and its transformation into a tradition. Therefore, firstly, media ecology and the development of Walter Ong's world of thought will be analysed starting from the academic circles in which he was involved. Walter Ong's role in the process from the emergence of media ecology as a concept and its transformation into a tradition to the present day will be detailed in his studies.

Keywords: Walter Ong, Media Ecology, Philosophy of Communication, Orality, Literacy

Extended Abstract

Ong is an academic who, through his multidisciplinary education and lifestyle, has influenced numerous academic fields and studies, ranging from communication to philosophy and philology to literature. His Jesuit education is the background of all his academic studies. Ong's master's thesis on Jesuit poet Gerard Manley Hopkins and his doctoral thesis on Ramus have made him important both for cultural history and the media ecology tradition that offers a new approach to communication studies. Published as a book in 1958, Ong's Ramus study, *Ramus, Method, and the Decay of Dialogue*, explores the impact of

written media on thought, knowledge, and education. While emphasizing the importance of oral culture, Ong also examined the transition from handwriting to typography, from written media to electronic media. Later, with his books *Rhetoric, Romance, and Technology*, published in 1971, and *Interfaces of the Word*, published in 1977, he brought together discussions of communication, rhetoric, literature, and systems theory. Translators have translated the book *Oral Culture and Written Culture* into 11 different languages. This book is the only translation of Ong's book into Turkish and has also gained global popularity. This book is among the most referenced in the tradition of media ecology. This study explores the relationship between oral culture and literacy, focusing on the psycho-dynamics of oral expression and literacy and key components of the oral culture environment. Neil Postman defined media ecology, a concept he introduced at the annual meeting of the National Council of Teachers of English in 1968, as the study of media as environments. Postman introduced the concept of media ecology to describe people who had similar thoughts about changes in communication tools. These individuals shared similar perspectives on the structure of environments and their direct impact on individuals. Names such as Marshall McLuhan, Harold Innis, Lewis Mumford, and Walter Ong are important representatives of media ecology. Media ecology focuses on the direct effects of the structure of media environments on people. McLuhan and Postman, who met at Fordham University, proposed media ecology as a solution to the effects of old media on English learning. Dennis Cali divided the fields of media ecology into five fields: technology studies, cultural studies, bias studies, oral and written culture studies, and language studies. The one who contributed the most to oral and written cultures among these fields of study was Walter Ong. Walter Ong made significant contributions to the media ecology tradition by presenting important studies on the axis of oral and written culture during the period that began with the invention of writing, progressed with the invention of the printing press, and gained greater clarity with the advent of electronic culture. Although the subjects of Walter Ong's master's and doctoral theses, which we can accept as the beginning of his academic studies, were individuals, they specifically focused on poetry and rhetoric, which are significant components of oral culture. These studies prepared the ground for Ong's later comparisons of oral and written culture.

Ong's studies on media and technology are based on the understanding that the tools people use to communicate affect speech, culture, and social organization. Systematizing the form of communication as a transformation from oral culture to written culture and then to a secondary oral culture, Ong sought the answer to the question of what are the basic characteristics that determine the transition from oral culture to written culture. One of Ong's important findings is the emergence of "secondary oral culture" in the contemporary period. Ong influenced Marshall McLuhan, who is a prominent figure in media and communication studies and who was also his teacher. Like Ong, McLuhan examined the dichotomy between sound and image and revealed the effects of communication tools on sensory balance. Walter Ong's writings are essential in terms of the tradition known as media ecology, defined as the study of media environments. Ong, who divided the elements of the culture formed before written culture and the electronic culture formed after writing into the first and second oral culture periods, used this distinction to separate oral culture, written culture, and its elements such as printing, handwriting, and literacy. While making these distinctions, he advanced an understanding of media ecology by viewing the media as an evolving environment. Maintaining a balance between his personal faith and academic studies can be challenging. Walter Ong acts both as a theologian and a communication scientist in all his works. Every word he writes is also a commentary on the word of God. He is the one who already applies McLuhan's statement that it is necessary to develop a Thomist communication theory without its name. He has conducted numerous studies to understand the existence of the human world and the human condition and to identify the necessary actions to maintain the ideal human environment. While pursuing these studies, he continued his life not only within the academy but also as a clergyman.

One of the breaking points in terms of media ecology, a tradition that examines media as an environment or medium, is the radical differences between oral and written culture. One of the most important

researchers who revealed these differences is Walter Ong. By identifying the significant distinctions between oral and written culture, Ong demonstrated that the most significant factor in the evolution of communication processes throughout human history is the method and medium employed. From Ong's perspective, we can now examine every newly introduced tool. Thus, every new tool has an individual and social influence. This power stems from epistemological differences rather than the meaning that users attribute to it. Ong's studies on the dichotomy of speech and writing offer a model that will remove the medium from being one for media ecology researchers.

1. Giriş

Walter Jackson Ong (1912-2003), 30 Kasım 1912'de Missouri'de doğmuştur. Ebeveynlerinin isteği doğrultusunda kardeşleriyle beraber Cizvit okullarına gitmiş, formel eğitimini tamamladıktan sonra Cizvit olmak için Cizvit eğitiminin ileri bir safhası olan *novisiat eğitimi*¹ almıştır. Felsefe ve teoloji alanında lisans derecesi alan Ong, Cizvit eğitimi sırasında klasikler ve edebiyat üzerine çalışmalarını sürdürmüştür. Aynı zamanda felsefe tarihi, metafizik, epistemoloji ve etik gibi dersler almıştır. Bu derslerin büyük çoğunluğu katolik düşüncesine hâkim olan Thomist düşüncenin yaklaşımını içeriyordu. Ong'un almış olduğu dinî eğitimin diğer yerlerden farkı aynı zamanda kendi üniversitesi olan Saint Louis Üniversitesi'nin bir projesi olmasıydı. Thomist düşüncenin tarihsel olarak yeniden canlandırılmasını içeren bu proje sayesinde Ong, erken yaşlardan itibaren entelektüel faaliyetlerin tarihsel gelişimini gözlemleyebilmişti. Buradaki birikimi onun çalışacağı alanları da etkilemiştir. İngilizce alanında ünlü medya teorisyeni Marshall McLuhan danışmanlığında yüksek lisansını yapmıştır. Saint Louis Üniversitesi'nde yapmış olduğu bu tezin ardından doktora için Harvard Üniversitesi'ne giden Ong'un genç bir akademisyen olan McLuhan'la olan hem kişisel hem düşünsel yakınlıkları onların çalışmalarında birbirlerinden etkilenmelerini sağlamış ve sonrasında bir teori grubu olarak görülebilecek medya ekolojisinin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur.

Ong, almış olduğu çoklu disiplinli eğitimler ve yaşayışıyla iletişimden felsefeye, filolojiden edebiyata birçok akademisyene ve çalışmaya etkisi olmuş bir akademisyendir. Almış olduğu Cizvit eğitimi onun akademik tüm çalışmalarının arkaplanında kendisini göstermektedir. Düşünce ve iletişim bağlamındaki "söz" ile ilahi söz olan "kelam"ı hiçbir zaman birbirinden ayırmamıştır (Soukup, 2016, s. 178). İletişimi temel alan ve üçleme sayılacak kitapların - *The Presence of the Word: Some Prolegomena for Cultural and Religious History* (1967), *Interfaces of the Word* (1977), and *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word* (1982)- üçü de söz merkezliydi. Ong üzerine yazmış olan isimler Ong'un eserlerinde, medya ve teoloji çalışmaları arasında ayrılmaz bir ilişki olduğunu öne sürmektedirler. Ong da iletişim biçimlerimiz değiştikçe teolojimizin de değiştiğini ifade ederek bu isimleri bir bakıma doğrulamıştır (Forsberg, 2009, s.158). Yapmış olduğu ilk çalışmalardan itibaren kitle iletişiminin gücüne ve iletişimle ilgili konulara yönelik bir duyarlılığını gözlemlemek mümkündür. Ong iletişim çalışmalarında "iletişim" olgusunu hem doğrudan hem dolaylı yoldan çalışmıştır. Retorik temelli çalışmalardan, sözlü ve yazılı kültür olgusuna, oradan görselliğe ve hayatının son dönemlerinde de dijital medya ve hermeneutik üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Çalıştığı bu konular doğrudan iletişim çalışmaları olarak görülse de kelime ve düşünce sistemi üzerine yazmış olmasından dolayı insan bilincinin kökenleri, eğitim sistemleri, din ve kişi arasındaki ilişki üzerine çalışmalar olarak da görülebilir (Soukup, 2006, s.176).

Ong'un Cizvit şairi Gerard Manley Hopkins hakkında hazırlamış olduğu yüksek lisans tezi ve Ramus üzerine yapmış olduğu doktora tezi onu hem kültür tarihi için hem de iletişim çalışmalarına yeni bir yaklaşım sunan medya ekolojisi geleneği için önemli bir hâle getirmiştir (Hamut, 2022, ss.47-76). Gerard Manley Hopkins'in şiirindeki yaylı ritim hakkında yazmış olduğu master tezi, ses konusu üzerine yoğunlaşmasını sağlamıştır. Ong'un Harvard Üniversitesi'nde hazırlamış olduğu doktora tezi 16. yüzyılda yaşamış sanat profesörü ve eğitim reformcusu olan Peter Ramus (1515-1572) üzerine

¹ Hristiyanlığın Katolik mezhebinin bir kolu olan Cizvitlik'te, rahiplik veya kardeşlik hizmeti için hazırlanan süreç.

olmuştur. Ong'un Ramus'u incelemesi retorik tarihi üzerine yoğunlaşmasını ve esasında iletişim üzerine olan çalışmaların merkezinde yer almasını sağlamıştır. Bunun sebebi Ramus'un yaşamış olduğu dönemdeki iletişim süreçlerindeki değişiklikleri Ramus'un çalışmalarında Walter Ong'un net olarak görebilmesidir. Ong, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişin sebebiyet verdiği retorikten mantığa geçişi ve kişilerin baskın olan iletişim aracını kullanmaya olan meyillerini bu çalışmasıyla ortaya koymaktadır. Ong'a bu çalışmasına öncülük eden isim ise aynı zamanda hocası olan Marshall McLuhan'dır.

Ong'un 1958 yılında kitap olarak yayınlanan *Ramus, Method, and the Decay of Dialogue* isimli Ramus üzerine yapmış olduğu tez, yazılı medyanın düşünce, bilgi ve eğitim üzerine etkilerini inceleyen bir çalışmadır. Peter Ramus'un eserlerini ve retorik'in yeniden düzenlenmesinin bir parçası olarak karar ağaçlarını inceleyen Ong, görsel bilgi sistemleriyle İbranice yazıtlardaki işitsel bilgi sistemleri arasındaki karşılıkları inceledi. Ong, sözlü kültür unsurlarının yerini gittikçe görsel unsurlara bıraktığını ortaya koyarken, aynı zamanda McLuhan'ın belirttiği medyanın duyarların dengesini değiştirdiği tezine de dikkat çekmektedir. 1968 yılında Neil Postman tarafından ilk kez terim olarak kullanılan medya ekolojisi yaklaşımı Ong'un fikirlerinde de karşılık bulmuştur ve aynı zamanda Ong'u bir geleneğe dönüşen bu yaklaşımın ikonik figürlerinden biri hâline getirmiştir. Ong, özellikle McLuhan'ın *Understanding Media* kitabıyla birbirini tamamlayan *The Presence of Word* kitabıyla bu geleneğe önemli katkılar sunmuştur.

Ong, sözlü kültürün önemini vurgularken bir yandan da el yazısından, tipografiye ve yazılı medyadan elektronik medyaya geçişi incelemiştir. Daha sonra 1971 yılında yayınlanan *Rhetoric, Romance, and Technology* ve 1977 yılında yayınlanan *Interfaces of the Word* kitaplarıyla iletişim, retorik, edebiyat ve sistem teorisi tartışmalarını bir araya getirmiştir. *Sözlü Kültür ve Yazılı Kültür* (1982) kitabı 11 farklı dile çevrilmiştir. Ong'un Türkçe'ye çevrilen tek çalışması olmasının yanında bu eser dünyada da en popüler kitabı olmuştur. Medya ekolojisi geleneği açısından bu kitap en fazla referans alınanlar arasındadır. Sözlü kültür ve okuryazarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma, sözlü anlatım ve okuryazarlığın psikodinamiklerine ve sözlü kültür ortamının önemli parçalarına atıfta bulunmuştur. 1986 yılında yayınlamış olduğu *Hopkins, The Self, and God* (1986) kitabında yüksek lisans tez konusu olan Hopkins'e geri dönen Ong, okuryazar bir zihniyeti ve bireycilik duygusunu sözlü şiirsel unsurların geri getirilmesiyle nasıl birleştirdiğini göstermiştir (Lance, 2004, s.12). Ong, sözlü kültür ve yazılı kültür arasındaki dikatomiye incelerken aynı zamanda radyo ve televizyon yardımıyla düşüncelerin ve kelimelerin elektronik olarak işlenmesi üzerine de yazmıştır. Kendisinin de sıklıkla belirttiği gibi sözlü ve yazılı dikatomisi ancak elektronik medya çağında açıkça görülebilmıştır. Çalışmada ilk olarak medya ekolojisinin ne olduğunu ve nasıl geleneğe dönüştüğünü ele alınmıştır. Devamında Ong'un düşünce dünyası incelenmiştir. Ardından kavramsal dünyası ve etkileri, sonuç bölümünde ise medya ekolojisi çalışmaları açısından Ong'un konumu ele alınmıştır.

2. Medya Ekolojisi

Neil Postman 1968'de Ulusal İngilizce Öğretmenleri Konseyinin yıllık toplantısında ortaya koymuş olduğu bir kavram olan medya ekolojisini çevre olarak medyaların incelenmesi olarak tanımlamıştır (Postman, 1970, s.161). Postman medya ekolojisi kavramını iletişim araçlarındaki değişiklikler hakkında benzer düşüncelere sahip insanları tanımlamak için ortaya koymuştur. Bu insanlar ortamların yapısını ve insanlar üzerindeki doğrudan etkisini incelerken, benzer düşünceler içerisinde olmuşlardır. Marshall McLuhan, Harold Innis, Lewis Mumford ve Walter Ong gibi isimler medya ekolojisinin önemli temsilcileridir. Postman, medya ekolojisi alanını tam olarak sınırlandırmamış, arkeolojik bir çalışma yaparak uygun olan çalışmaları ve düşünürleri medya ekolojisi içerisinde tanımlamıştır. Postman, medya ekolojisi çalışmalarının kökenini Platon'un (2020) diyalog ve retorik'in uygulanması konusunu içeren *Phaedrus* metnine kadar götürür. Platon'un bu metni kitle iletişim araçlarıyla ilgili medya ekolojisi çalışmaları perspektifine uygun bir eleştirel yaklaşım barındırdığı için önemlidir. Medya ekolojisine uygun tüm metinler medya ekolojik metinler olarak değerlendirilir.

Medya ekolojisi, medya ortamlarının yapısının doğrudan insanların üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Fordham Üniversitesi'nde tanışan McLuhan ve Postman'ın fikir alışverişlerinden doğan medya ekolojisi, eski medyaların İngilizce öğrenme üzerine olan etkileri bağlamında bir çözüm olarak önerilmiştir. Postman, tanımlamayı yaparken özellikle bir ortama yeni bir şey eklendiğinde artık yeni bir ortam hâline geldiği öne çıkmaktadır. İnsanların yeni bir iletişim aracını günlük yaşantılarına dahil ettiklerinde alışkanlıklarını ve diğer insanlarla kurdukları iletişimi değiştiren yeni bir durum oluşmaktadır. Medyanın kültür üzerindeki bu etkisinin çevresel oluşu ve kullanılan araçların insanların düşünme biçimlerini şekillendirmesi anlayışı medya ekolojisini medya ve iletişim çalışmalarına alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkarmıştır.

Mevcut ampirik ve eleştirel yaklaşımların aksine medya ekolojisi yaklaşımı, medya içeriklerine ya da bu içeriklerin kullanıcıların üzerindeki etkisine yoğunlaşmak yerine doğrudan araçların yapısına ve bu yapıların insanlar üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Egemen paradigmalara bir alternatif olarak ortaya çıkan medya ekolojisi, iletişim araçlarının daha öncekilerinden çok daha hızlı bir değişim yaşadığı dönemde ortaya çıkmış ve iletişim çalışmalarında kendisine bir yer edinmiştir. Medya ekolojisini diğer iletişim yaklaşımlarından ayıran temel özelliklerden birisi çalışma ağırlığını sadece güncel iletişim araçlarına değil tüm insanlık tarihindeki iletişim dönemlerini incelemeye ayırmasıdır.

Medya ekolojisi çalışmalarında ele alınan temel kavramlar ortam, çevre ve yanlılık kavramlarıdır. Bu kavramlar üzerinden teknoloji ve medya çalışmalarının anlaşılmasını geleneğin temsilcileri önemli görmektedir. Bu gelenek içerisinde yapılmış çalışmalarda her bir medyanın kendine ait bir ortamı, çevresi ve yanlılıkları bulunduğu önkabuldür. Bu özgünlük nedeniyle her bir medyanın sembolik, fiziksel, hız, hacim ve karakteristik bakımından farklılıkları söz konusudur (Lum, 2014, s.2). Medya ekolojisinin esas amacı da bu özgünlük ve farklılıkları ortaya çıkartmaktır. Medyanın ontolojik yapısı hakkındaki söylemlerini de arkeolojik çalışmalarla desteklemektedirler.

Medya ekolojisi ortaya çıktığı dönemde bir etki uyandırmış olsa da özellikle internetle birlikte çalışmacılar tarafından daha fazla ele alınan bir yaklaşım olmuştur. 1998 yılında Postman'ın doktora öğrencileri tarafından kurulan Medya Ekolojisi Derneği (Media Ecology Association) hem çıkartmış olduğu akademik dergi olan Explorations in Media Ecology (EME) hem de Hampton Press tarafından yayınlanan Medya Ekolojisi dizisi ile dünyada daha fazla araştırmacının ilgisini çekmiştir. Dennis Cali medya ekolojisi çalışma alanlarını; teknoloji çalışmaları, kültürel çalışmalar, yanlılık çalışmaları, sözlü ve yazılı kültür çalışmaları ve dil çalışmaları şeklinde beş farklı alana ayırmıştır (Cali, 2017). Bu çalışma alanlarından sözlü ve yazılı kültür çalışmalarına en çok katkı sunan ise Walter Ong olmuştur.

Ong, yazının ve matbaanın bulunması, sonrasında elektronik kültürün gelmesiyle daha net olarak görülen dönemde sözlü ve yazılı kültür ekseninde önemli çalışmalar ortaya koyarak medya ekolojisi geleneğine katkılar sağlamış; yazıyla beraber oluşan iletişim ortamlarındaki radikal değişiklikleri ortaya koymuştur. Postman'ın 1968 tarihli medya ekolojisini tanıttığı konuşmasında medya ekolojisti olarak gördüğü isimlerden bir tanesi de Walter Ong'tur (Postman, 1970, s.161). Ong, hem sözlü ve yazılı kültür çalışmalarıyla tüm medya ekolojisi üzerine çalışan isimlere etkide bulunmuştur hem de medya ekolojisinin çalışma alanlarına sözlü ve yazılı kültür çalışmalarını eklemiştir.

3. Walter Ong'un Düşüncesinin Kökenleri

Walter Ong'un akademik çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edeceğimiz yüksek lisans ve doktora tez konuları kişiler üzerine odaklansa da sözlü kültürün önemli bir parçaları olan şiir ve retorik bu çalışmalarda merkeze aldığı ve etnografik bir yaklaşım benimsendiği söylenebilir. Ong'un daha sonra yapacağı sözlü kültür ve yazılı kültür karşılaştırmalarına bu çalışmalar zemin hazırlamıştır. Ong'un iletişim düşüncesi hakkındaki ilk çıkarımlarını yapmasını sağlayan çalışmalardan bir tanesi Peter Ramus'un (1515-1572) üzerine yapmış olduğu doktora tezidir. Hem din adamı hem felsefeci olan Peter Ramus'un fikirleri yaşadığı dönemde Hristiyanlığın içinde bulunduğu tartışmalar ve üniversite

kavramının ortaya çıkmasından kaynaklı olarak önem kazanmıştır. Felsefe ve teoloji eğitiminin birbirinden ayrılması gerektiğini savunan Ramus'un özellikle retorik, mantık ve pedagoji üzerine teorilerinin derlemeleri üniversitelerde okutulmaya başladıktan sonra yaklaşımları Ramizm olarak anılmaya başlamıştır. Ramus, bir öğretmen olmasından dolayı matbaanın okul ortamını değiştirdiği bir çağda hem diyalektiği hem de retorisi geliştirme yaklaşımını benimseyerek fikirlerini şekillendirmiştir (Soukup, 2004, s.6). Ramus'un yaşadığı dönem itibarıyla yaşanan dönüşümler onun yazılarında da ortaya çıkmıştır. Ong'un temel ayrımı olan retorikten mantığa geçiş, Ramus'un yazılarında da görülmektedir. Ong'un Ramus üzerine yapmış olduğu çalışma medya ekolojisi geleneği açısından bir model görevi görürken giderek daha baskın bir şekilde sözel kodlardan görsel kodlara geçişi de ortaya koymaktadır (Strate, 2004, s.12).

Ong, akademik çalışmalarının yanında bir katolik rahipti. 35 yıl kadar çalışmış olduğu Saint Louis Üniversitesi'nde aynı zamanda dinî görevli olarak da işlerini yürütüyordu. Ancak kişisel bağlılığı Roma Katolik Kilisesi'nin kutsal ayinlerine başkanlık etmekle sınırlı değildi; aynı zamanda öğretmeyi, akademik araştırma yapmayı ve yayınlamayı, ders vermeyi ve mesleki organizasyonlarda hizmet etmeyi de içeriyordu (Farrell, 2004, s.24). 1989'dan vefatına kadar *Christianity and Literature* isimli derginin editöryal danışma kurulunda görev yaptı.

Ong'un medya ve teknoloji üzerine çalışmalarının temelinde insanların iletişim kurmak için kullandığı araçların belleği, kültürü ve sosyal organizasyonu etkilediği anlayışı hâkimdir. İletişimi sözlü kültürden yazılı kültüre ve sonrasında ikinci sözlü kültüre dönüşüm şeklinde sistemleştiren Ong, "Sözlü kültürden yazılı kültüre geçişi belirleyen temel özellikler nelerdir?" sorusuna cevap aramıştır. Bu etkilerin çeşitliliği ve kapsamı, Ong'un özellikle sözlü ve okuryazarlıkta, yazıyı hiç görmemiş kültürler olan birincil sözlü kültür ile okuryazar bilinç deneyiminin konuşma yoluyla, radyo ve televizyon gibi elektronik sözlü-işitsel medya aracılığıyla iletişimlerine kadar uzanan ikincil sözlü kültür arasında ayrım yapmasına yol açmıştır (Lee, 2004, s.4). Ong, sözlü kültürdeki bilgiyi depolama ve geri çağırma sorunlarını ritim ve örüntüleme gibi hafızaya yardımcı olan formüllerle çözmeye çalışıldığını ifade etmiş ve bilginin sürekli yeniden üretilmesine duyulan ihtiyaç nedeniyle sözlü kültürlerle belirli bir tür gelenekçi eğilimi atfetmiştir (Thomas, 2000, s.386). Alfabenin gelişi ve matbaanın icadı bilgi ve insan ilişkisindeki mevcut deneyimi değiştirmiştir. Yazı, insan bilincini dönüştüren ve aslında yapay olan bir teknolojik araç olarak bilgiyi başka bir boyuta taşımıştır. Kelimelerin yazıyla sabitlenişi geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki köprünün kurulabilmesini sağlamış, tarihsel bilinci ve rasyonelliği ortaya çıkarmıştır.

Ong'un önemli bulgularından biri, çağdaş dönemde "ikincil sözlü kültürün" ortaya çıkmasıdır. Elektronik çağda radyo, televizyon ve bilgisayar gibi araçlarla yazının etkisi dönüşmüştür. Ong'a göre Batı kültürü sözlüleştirilmenin üçüncü aşamasına, yani sözcüğün yeni bir dönüşümüne girmiştir. Sözcüğün teknolojileştirilmesi; yazının, matbaanın ve akılcılığın çağının bireyselleştirilmiş içe dönüklüğüne dayanmakla birlikte birincil sözlü kültürle ikinci sözlü kültür arasına girerek bizim bir parçamız olarak da kalmıştır (Ong, 2013, s.285). Ong, inanç ve iletişimi derinlemesine inceleyerek, sözlü kelimenin insanın iç dünyasından dışa vurumunu ve bu dışavurumun başkalarıyla ilişki kurmayı sağladığını belirtir. Sözlü dil, bir "ben-sen" ilişkisi oluşturur ve kişileri kendi iç dünyalarından öteye geçirmeye zorlar. Kelimeler, yalnızca bilgi aktarmakla kalmaz, aynı zamanda bir güven ve inanç ilişkisi yaratır. Yazılı dil ise daha mesafeli bir iletişim sunar, çünkü "inanç" değil, bir "gerçeklik" üzerine düşünceye dayanır. Elektronik medya da benzer şekilde, sesli iletişimdeki gibi, izleyiciyi bir katılım ve ilişki kurmaya davet eder. Elektronik medya, bir maskenin arkasında inanç yaratırken, izleyiciye hem kendi iç dünyasını hem de başkalarını anlamasını sağlayacak bir rol üstlenmesini önerir. Bu süreç, medyanın izleyiciye inanç geliştirme kapasitesini ortaya koyar (Ong, 2002, ss.260-264).

Ong'un elektronik medya üzerinden yapmış olduğu bu analiz, modern iletişim araçlarının derin yapıları ve insan algısını nasıl dönüştürdüğünü anlamamıza yardımcı olur. Ong, elektronik medyanın sözlü

kültür dönemiyle kıyaslandığında ondan farklı olan bir sözlü biçim sunduğunu ifade eder. İkinci sözlü kültür olarak ayırmasındaki temel neden sesin ve imgelerin yoğun bir şekilde denetlenmesidir. İzleyicinin sürekli olarak anlama ve yorumlama sürecinde bulunduğu bu ikinci sözlü kültürlerde bu süreç aynı zamanda şüpheciliği doğurmaktadır. Elektronik medyada bir gösterinin veya iletişimin inandırıcılığı, onun ortamının ya da çevresinin ne kadar şeffaf olduğuna bağlıdır (Ong, 2002, s.267). Medya ile kurduğumuz yeni bir norm oluştuğunu vurgulayan Ong, medyanın artık sadece bir şey iletmekle kalmadığını aynı zamanda izleyicinin düşünsel ve duygusal durumunu şekillendirdiğini değerlendirmektedir. Elektronik medyaların her biri kendi özel çerçevesi aracılığıyla bir retorik yaratır. McLuhan'ın "ortam, mesajdır" ifadesi bu durumu tasniflemektedir. Örneğin; sesli kayıtlar ve dijital medya bir gecikme veya mesafe yaratır. Bu da içeriğe yönelik inancı etkiler. İzleyicilerin bu ortamın yapısı hakkında bilgi sahibi olması ve medya çerçevesinin farkında olması inanç oluşturma sürecini etkileyebilir.

Ong'un temel ilgisi iletişim şekillerimizin değişmesinin psiko-sosyal ve kültürel açıdan nasıl farklar yarattığını aramaya yöneliktir. Çalışmalarında akustik ve görsellik, sözlü ve okuryazar kültürü, hafıza ve yazılı kayıt gibi şeylerin karşıtlıkları incelenmiştir. Bunu yaparken en temel aldığı kavram ise "word" dür (Soukup, 2012, s.3). Ona göre sözün incelenmesi ontolojik boyutlarıyla temelde insanın incelenmesidir. İnsan türünü diğer tüm canlılardan ayıran şey sözdür. Ong'un tabiriyle "sözün teknolojileşmesi" insanlık tarihindeki sosyal ve psikolojik değişimlerin ana kaynağıdır. Sözü merkeze alan ilk kitabı olan *Presence of the Word*'de (Ong, 2000) sözcüğün doğasını ve dönüşen iletişim araçlarıyla birlikte zamansal ve mekansal dağılımını incelerken J. Ellul'ün *Sözün Düşüşü* kitabında işlediği gibi dinî geleneklerdeki sözün kutsallığına atıfta bulunmaktadır (Ellul, 2012). Bu kitap aynı zamanda Ong'un 1964'te Yale Üniversitesi'nde vermiş olduğu Terry konferansları olarak sunulan bildirilerin çıktısıdır. Ong'un dinî yazıları dil, bilinç ve iletişim üzerine çalışmaları arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Sesin iletişimdeki rolü Ong için önemli bir konu iken, insan iletişimi açısından ne anlama geldiğini dinsel ve iletişim boyutlarıyla incelenmiştir. Böylelikle bu çalışma -*The Presence of the Word*- duyusal alanı, sözcüğün dönüşümleri (veya sözlüden yazılıya ve ötesine doğru gelişiminin aşamaları) dediği şeyleri, baskının etkisini, ikincil sözlülüğün yükselişini, ses, kültür ve düşüncenin etkileşimini, sözlülüğün polemik eğilimini, yazının "nesnel" eğilimini, iletişim medyasını, sesin varlığını ve insan ilişkilerini, İbranice ve Hristiyan geleneğinde Tanrı Sözü'nü, ve insan sözcüğüne tezat oluşturan Tanrı'nın varlığını incelemiştir (Soukup, 2014, 183).

Batı toplumunda sözlü kültürün yerini ağırlıklı olarak görsel kültüre bırakması üzerine görselliğin düşünme üzerindeki etkilerini araştıran Ong, kelime dağarcığında görselliğin etkilerini göstermeye çalışmıştır. Batı toplumlarında görselliğin baskın bir durum oluşturmaya başlaması edebi ve pedagojik geleneğine de etki etmiştir. Yazının devreye girmesiyle düşünce alışkanlıklarını yalnızca retorikle değil, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve çeşitlenmesiyle alakalı olarak değişime uğradığını düşünen Ong, işitsel ve görsel iletişim arasındaki farka dikkat çekmiştir. Ong, Kanada'daki entelektüel çevresinden de faydalanmıştır. Özellikle Eric Havelock ve Marshall McLuhan'ın yapmış olduğu çalışmalar onun söz üzerine yapmış olduğu eserlere öncülük etmiştir. Havelock, bu dönemi sözlü kültür üzerine yapılan çalışmaların entelektüel mayalanma dönemi olarak tanımlamaktadır (Havelock, 1986). Kanada'da genel olarak Toronto Üniversitesi'nde kümelenmiş bu isimler Toronto Okulu olarak da bilinmektedir. Bu çalışmaların her biri Ong'un söz ve sözlü kültür hakkında yaptığı çalışmalarda kullandığı, referans verdiği ve bazen örneklem oluşturduğu kaynaklar olmuştur. Bunlardan en önemlileri Havelock'un *Preface to Plato* (Havelock, 1963), Marshall McLuhan'ın *Understanding Media* (McLuhan, 1964) ve A. B. Lord'un *the Singer of Tales* (Lord, 1960) isimli çalışmalarıdır. Bunların dışında Neil Postman, J. Ellul ve Harold Innis gibi isimlerden de faydalanmıştır.

4. Etkileri ve Kavramsal Dünyası

Walter Ong, çalışmayla inanç alanı iç içe geçmiş bir akademisyen ve din adamı olsa da birçok farklı çalışmalara katkı sunmuştur. Bibliyografyası kitap, kitap bölümü, şiirler, incelemeler ve buna benzer 457 ögeden oluşmaktadır (Walsh, 2011). Bunun yanında farklı kıtalarda ders vermiş olması ve bu derslerin çeşitliliği Ong'u belirli bir disiplinle tanıtmaya izin vermemektedir. Ramus üzerine yapmış olduğu çalışma ile de Fransız hükümeti tarafından şövalye ödülüne layık görülen Ong, ayrıca 1971 yılında Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'ne üye seçilmiştir. Ölümünden sonra 2014 yılında Washington'da, Gonzaga Üniversitesi'nde Walter J. Ong Derneği (WJOSOC) kurulmuştur. Medya Ekolojisi Derneği'nde de her yıl verilen ödüllerden bir tanesi de Walter J. Ong'a aittir.

Ong, özellikle medya ve iletişim çalışmalarında öne çıkan, aynı zamanda hocası olan Marshall McLuhan'ı da etkilemiştir (McLuhan, 1962). McLuhan da Ong gibi ses ve görüntü arasındaki dikatomiye inceleyerek iletişim araçlarının duyu dengesi üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Walter Ong'un yazıları özellikle medya ekolojisi olarak bilinen ve medya ortamlarının incelenmesi olarak tanımlanan gelenek açısından önem ifade etmektedir. Doğrusu medya ekolojisi, Ong ve McLuhan gibi benzer duyarlılığı ve çalışmaları bulunan insanların bakış açılarını ifade etmek için Postman tarafından ortaya konmuş bir terimdir. Medya ekolojisinin çalışma sahalarından birisi olan sözlü ve yazılı kültür alanının mihenk taşı Ong'un çalışmalarıdır.

Ong'un Ramus üzerine yapmış olduğu çalışma kendisinin en temel eseri olmasının yanında medya ekolojisi çalışmaları açısından bir model görevi görmüştür. Basılı medyanın etkileri üzerine yapılmış bir vaka çalışması olan bu tezde yazılı kültürün ortaya çıkmasıyla bilinç ve kültür biçimlerinde gittikçe artan bir görsel kültürü işlemiştir. Medya ekolojisi geleneğinin en temel fikri olan görsel olan ile sözel alan arasındaki fark ve medyaların duyu dengelerini nasıl dönüştürdüğü Walter Ong tarafından ortaya koyulmuştur.

Ong'un eski bir öğrencisi olan Zlatic, Ong'un düşüncelerinin ve çalışmalarının doğası gereği diyalojik olduğunu belirtir aynı zamanda Ong da tüm çalışmalarını devam eden ve sonu olmayan bir konuşmanın parçası olarak görür (Zlatic, 2012, ss.159-169). Söz ve yazı arasında olan ilişki bunun en net örneğidir. 1967'de *The Presence of the Word*, 1977'de *Interfaces of the Word* ve 1982 yılında yayınlanan *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi* kitaplarıyla Ong, sözlü ve yazılı kültür arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Üçleme olarak kabul edebileceğimiz bu kitaplar özellikle medya ekolojisi geleneğinin kültür, bilinç ve iletişim biçimlerini anlamlandırmasında ufuk açıcı olmuştur. Ong, sözlü kültürün psikodinamiklerini diyalojik olarak şu dokuz maddede tanımlamaktadır. *Yancümle yerine ekleme, çözümleme yerine kümeleme, bol tekrarlı ya da 'bereketli', tutucu ya da gelenekçi, insan yaşamına yakın, mücadeleci eda, mesafeli olmak yerine duygudaş ve katılımcı, değişmeyen ortam dengesi ve soyut değil, duruma bağlı* (Ong, 2020, s.53-66). Bir kültürün iletişim biçimindeki farklılaşmanın, bir toplumun dünya anlayışındaki değişikliklere sebebiyet verdiğini vurgulayan Ong, yukarıda belirtmiş olduğu sözlülüğün niteliklerinin günümüz toplumuna kadar uzandığını vurgulamaktadır. Bu noktada ikinci sözlü kültür terimini ortaya koyan Ong, telefon, radyo ve televizyon gibi günümüz teknolojik elektronik sözlülüğü için ikinci sözlü kültür ifadesini kullanmaktadır (Ong, 1977).

Ong ile McLuhan'ın çalışmaları arasında derinden bir bağ vardır. Özellikle McLuhan'ın en önemli kitaplarından biri olan *Understanding Media* kitabını yayınladıktan üç yıl sonra basılan *The Presence of the Word* kitabı McLuhan'ın çalışmasını tamamlayan niteliktedir. Bu kitap hem sözlü hem yazılı kültür üzerine geniş kapsamlı bir düşünce ortaya koymaktadır. Farklı kültürlerin duyu organlarını farklı şekilde kullandığını kabul eden Ong, insanların duyuşsal algıya dikkat etmeleri gerektiğini ve "sese" has özellikler olduğunu belirtmektedir (Ong, 1977, s.6).

Yazılı kültürden önce oluşan kültür ile yazı sonrası oluşan elektronik kültürdeki unsurları ayırmak için birinci ve ikinci sözlü kültür dönemi şeklinde farklılaşmaya giden Ong, bu ayrımı sözlü kültür, yazılı

kültür ve bunun unsurları olan matbaa, el yazısı, okuryazarlık gibi kültürel unsurları kullanarak yapmıştır. Bu ayrımlar yapılırken medya evrimleşen bir ortamdadır ve medya ekolojisi anlayışına yakın bir düşünce içindedir. 1967 yılından sonra yayınlamış olduğu *Rhetoric, Romance, and Technology* (1971) ve *Interfaces of the Word* (1977) kitaplarıyla iletişim, retorik, edebiyat teorisi, sistem teorisi ve medya ekolojisi tartışmalarını bir araya getiren Ong, bu alanlardaki tartışmalarda büyük yankı uyandırmıştır (Strate, 2004, s.12). Ong, yazmanın yalnızca sesi doğal konuşma eylemini insan düşüncesini dondurmak için bir teknolojiye dönüştürmediğini, aynı zamanda bir dizi ayrımı da başlattığını ileri sürmüştür: "...kelimeyi sestem, bilen bilinenden, mesaj göndereni alıcıdan, öğrenen öğrenilenden, şimdiki zaman ve geçmişten" ayrıdır (Ong, 1986, s.31).

Dinî yazılar ve iletişimin fenomenolojik keşfi Ong'un araştırmalarının odak noktasıdır (Saukup, 2006, s.185). Ong'un metinlerini daha iyi anlamak için dinî literatüre de hâkim olmak önemlidir. Ong, insan düşüncesinin gelişimini yönteminde ve doğasında görürken, iletişim çalışmalarında klasik bir ampirist düşüncenin oluşturamayacağı farklı bağlantılar kurmuştur. Bir bakıma Ong'un teolojik bakış açılarını uyguladığı ve medya ekolojisi çalışmalarında kendine yer bulduğu görülmektedir. Postman'ın ortam ve çevre olarak medyaların incelenmesi olarak gördüğü medya ekolojisi, Ong'un dinî ve metodolojik geçmişi, bağlantıları görmeyi, şeyleri bağlamına yerleştirmeyi, insan sözünün Tanrı'nın sözüyle ve dolayısıyla Tanrı'nın dünyasıyla ilişkili olduğunu bulmayı ve baskının teşvik ettiği izolasyona direnmeye yönlendirdiği doğal bir alan oluşturmuştur.

5. Sonuç

Son yıllarda gittikçe hızlı bir değişim yaşayan iletişim araçları ve onun uygulamaları insanların sosyal ve psikolojik yönlerine etkide bulunmaktadır. İletişim tarihi çalışmaları yazının yanında yeni görsel araçların çoğalmasıyla artmıştır. Elektronik kültür ya da görsel çağ olarak adlandırılan bu döneme geçilmeden önce sözlü kültür üzerine düşünmek ve çalışmak pek olası olmamıştır. McLuhan'ın Tetrad Kuramı'nda uyguladığı gibi yeni ortaya çıkan insan üretimi nesnelerin neleri geliştirdiği, neyin modasını geçirdiği, neyi tersine çevirdiği ve neyi yeniden getirdiği soruları insanlık tarihinin iletişim süreçlerini anlamak için bir kılavuz olabilir. Walter J. Ong, 2003 yılında vefat ettiği için yoğun internet dünyamıza dahil olmadı, fakat onun özellikle sözlü ve yazılı kültür karşıtlıkları üzerine yazmış oldukları günümüz çalışmalarına ve iletişim süreçleri üzerine derinleşmemize faydalı olmaktadır.

Kişisel inanç dünyası ile akademik çalışmalarını bir arada yürüterek akademi dünyasında yer edinebilmek zordur. Walter Ong, tüm çalışmalarında hem bir teolog hem iletişim bilimci olarak davranmıştır. Yazmış olduğu her söz aynı zamanda Tanrı kelamı üzerine yapılmış birer yorumdur. McLuhan'ın Thomist bir iletişim kuramı geliştirmek gerekli sözünü bizzat kuram adı olmadan hâlihazırda uygulamıştır. Yapmış olduğu sayısız çalışma da insan sözünün ve insanlık durumunun mevcudiyetini tespit ederek ideal insan ortamını terketmemek için yapılması gerekenleri ortaya koymaya çalışmıştır. Bunları yaparken sadece akademinin içerisinde değil aynı zamanda bir din adamı olarak hayatını devam ettirmiştir. Dinî deneme ve iletişimin keşfi Ong'un araştırmalarının odak noktasıdır. Ong'un dünyası bir aracılık ve sembol dünyasıdır. Bunlar sadece 19. ve 20. yy. akımlarını ve olaylarını kapsamamakta ilk Çağ, Orta Çağ ve Rönesans düşüncelerini de içermektedir.

Yaşadığı entelektüel çevreyle benzer duyarlılıklara sahip olan Ong, McLuhan, Postman ve Havelock gibi isimlerle benzer çalışmalar üzerine yoğunlaşarak medya ekolojisi gibi bir şemsiye kavramın doğmasına yardımcı olmuştur. İletişim ortamlarının dönüşümünü hem epistemolojik hem ontolojik olarak inceleyen Ong, retorik, mantık ve duyu dengesi bağlamında bu dönüşümleri anlamlandırmaya çalışmıştır. Özellikle Amerika kıtasında çalışmalarıyla etki uyandıran Ong, iletişimin ve medyanın günümüz insanı üzerindeki etkisini anlamak için tüm iletişimi ve onların geçiş dönemlerini anlamamızın önemini vurgulamıştır. Yazılı kültür insanının sözlü kültür insanıyla karşılaştırıldığında bir alt-üst ilişkisi yerine bir döngüsellik söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden yazılı kültür sonrası dönemi ikincil sözlü kültür dönemi olarak tanımlamakta bir beis görmemiştir. Akademik

ùretkenlik noktasında da standartların çok üzerinde olan Walter Ong, başta medya ekolojisi geleneği olmak üzere bir çok iletişim, teoloji, sosyoloji, antropoloji ve felsefe çalışmalarına etki etmeye devam etmektedir. Kimi zaman medya ekolojisi Walter Ong'un yaratmış olduğu ağırlıktan dolayı sùzlù ve yazılı kùltür çalışmaları olarak da tanımlanmaktadır.

Çevre veya ortam olarak medyayı inceleyen bir gelenek olan medya ekolojisi açısından kırılma noktalarından bir tanesi sùzlù kùltür ve yazılı kùltür arasındaki radikal farklılıkların ortaya çıkartılmasıdır. Bu farklılıkları ortaya koyan en önemli araştırmacılarından bir tanesi Walter Ong'tur. Ong, sùzlù ve yazılı kùltür arasındaki radikal farkları keşfederek aslında tüm insanlık tarihindeki iletişim sùrelerinin dònüřümünde en önemli şeyin kullanılan iletişim yöntemi ve aracı olduğunu ortaya çıkarılmıştır. Yazı sonrası ortaya koyulan her türlü yeni araca Ong perspektifinden bakmak mümkün hâle gelmiştir. Bùylelikle her yeni aracın bireysel ve toplumsal olarak etki gücü vardır. Bu gücün kullanıcıların ona atfettiği anlamından ziyade epistemolojik farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Ong'un söz ve yazı dikatomisi çalışmaları, medya ekolojisi çalışmacılarındaki aracı, araç olmaktan çıkartacak modeli sunmaktadır.

Ong, Postman tarafından ortaya koyulan medya ekolojisi kavramını bir araştırma alanına dònüřtürülmesinde yazdıklarıyla örnek olmuştur. Ong ve medya ekolojisinin ikonik diğer figürleri kökleri antik dünyaya dayanan ve 20. yüzyıldaki teknoloji, medya ve iletişim devrimlerinin sonuçlarını anlamak için araçların nùtr algısını bir tarafa bırakarak dünyayı anlamaya yönelik bir geleneğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kanada ve Amerika arasında kurulan entelektüel bağ bu çalışmaların genişlemesini ve çoğalmasını sağlamıştır. Medya ekolojisi bir bakıma Ong'un "ekolojik kayđı" olarak adlandırdığı şeyi somutlaştırmıştır. Ong, daha önce yaşamın kapalı sistemleri olarak dùřünülen felsefi ekolojik kayđıların birey ve çevre arasındaki açık etkileşimini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Cali, D. D. (2017). *Mapping media ecology: Introduction to the field*. Peter Lang International Academic Publishing Group.
- Ellul, J. (2012). *Sözün düşüşü*, (H. Arslan, Çev.) Paradigma Yayıncılık.
- Farrell, T. J. (2004) Walter J. Ong, S.J. (1912-2003): Some personal reflections. *EME: Explorations in Media Ecology*, 3(1), 17-30.6
- Forsberg, E. G. (2009). Media ecology and theology. *Journal of Communication and Religion*, 32, 135-156.
- Hamut, A. H. (2022). Medya ekoloji geleneği ve Türkiye'ye yansımaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 20(39), 47-76. <https://doi.org/10.55842/talid.1110466>
- Havelock, E. A. (1986). *The muse learns to write: Reflections on orality and literacy from antiquity to the present*. Yale University Press.
- Havelock, E. A. (1963). *Preface to Plato*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Lee, J. Y. (2004). Legacies: Walter J. Ong, S.J. *Explorations in Media Ecology*, 3(1), 1-6.
- Lord, A. B. (1960). *The singer of tales*. Cambridge, Harvard University Press.
- Lum, C. M. K. (2014). Media ecology: Contexts, concepts, and currents. R. Fortner & M. Fackler (Ed.), *The handbook in media and mass communication theory*, (pp.137-153). Wiley-Blackwell.
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg galaxy: The making of typographic man*. University of Toronto Press.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. McGraw Hill.
- Ong, W. J. (2020). *Sözlü ve yazılı kültür: Sözün teknolojileşmesi*, (S. Postacıoğlu Banon, Çev.). Metis Yayınları.
- Ong, W. J. (2000). *The presence of the word: Some prolegomena for cultural and religious history*. Global Publications.
- Ong, W. J. (1977). *Interfaces of the word: Studies in the evolution of consciousness and culture*. Cornell University Press.
- Ong, W. J. (2013). *Rhetoric, romance, and technology: Studies in the interaction of expression and culture*. Cornell University Press.
- Ong, W. J. (1986). Writing is a technology that restructures thought. G. Baumann (Ed). *The written word: Literacy in transition*, (pp.23-50). Oxford UP.
- Ong, W. J. (2002). Voice as a summons for belief: Literature, faith, and the divided self. T. J. Farrell & P. A. Soukup (Ed.), *An Ong Reader* (pp.259-275). Hampton Press.
- Platon. (2020). *Phaidros*, (F. Akderin Çev.). Say Yayınları.
- Postman, N. (1970). The reformed english curriculum, A.C. Eurich (Ed.) *High school 1980: The shape of the future in American secondary education* (pp.160-168). Pitma.
- Soukup, P. A. (2006). Contexts of faith: The religious foundation of Walter Ong's literacy and orality. *Journal of Media and Religion*, 5(3), 175-188.
- Soukup, P. A. (2004). Walter J. Ong, S.J.: A retrospective. *Communication Research Trends*, 23(1), 3-23.
- Strate, L. (2004). A media ecology review. *Communication Research Trends*, 23(2), 3-48.
- Thomas, G. (2000). Secondary ritualization in a postliterate culture: Reconsidering and expanding Walter Ong's contribution on "secondary orality". *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 83(2), 385-409. <http://www.jstor.org/stable/41178968>

Walsh, T. M. (2011). Walter J. Ong, S. J.: A bibliography. S. van den Berg & T. M. Walsh (Ed.). *Language, culture and identity: The legacy of Walter J. Ong* (pp.185-245). Hampton Press.

Zlatic, T. D. (2012). Talking literature and religion: Walter Ong. *Religion & Literature*, 44(2), 159-169.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Makale tek yazarlıdır. Yazar makalenin son halini okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Psiko-Politika Çağının Aktivizmi

Activism in the Age of Psycho-Politics

Filiz Aydoğan Boschele¹
Eylül Buse Bülbül^{2*}

¹ Marmara Üniversitesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, İstanbul, Türkiye, filiz30@yahoo.com

² İstanbul Kent Üniversitesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, İstanbul, Türkiye, eylulbuse.bulbul@kent.edu.tr

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 28.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 13.12.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 21.12.2024

Öz: Yeni iletişim teknolojileri, geleneksel medyanın sınırlarını aşarak kullanıcılara, içerik ve bilgi üzerinde daha fazla kontrol ve üretkenlik imkânı sunar. Ayrıca, bireylerin internet ortamında bireysel kimliklerinden sıyrılarak kolektif bir kimlik oluşturmaya olanak sağlar. Bu durum, toplumsal sorunları dile getirme, kamusal alanda yer alma ve aktivizm yapma fırsatları sunar. Günümüzde, dünyanın herhangi bir yerindeki toplumsal hareket sosyal medya mecraları sayesinde tüm dünyaya ulaşabilmekte ve kitleleri, uluslararası kamuoyunu olumlu ya da olumsuz yönde etkileme gücüne sahip olabilmektedir. Öte yandan bu durum, gerçekliğin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik anlamda her açıdan iletişim teknolojileri tarafından kurgulandığı bir durumu ortaya koymaktadır. Byung Chul Han'ın "psiko-politika" olarak adlandırdığı yeni bir durumda, psiko-politika, siyaseti istediği gibi "yönlendirmek" isteyen kesimlerin elinde çok önemli bir araç durumuna gelmiştir. Dolayısıyla gerçekleştirilen çalışma, öncelikle yaşadığımız çağ ile ortaya çıkan iletişim teknolojilerinin beraberinde getirdiği aktivizm kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda Chul Han'ın günümüz politika tarzı olarak bahsetmiş olduğu psiko-politika kavramı tartışılmıştır. Psiko-politika çağında bahsi geçen teknolojilerin ortaya koyduğu aktivizm kavramı hem eleştirel hem de kuramsal bir perspektif ile ortaya konularak kavramın olumlu yanlarıyla birlikte olumsuzlukları da ele alınmıştır. Manipülasyon, popülizm ve toplumsal propaganda gibi durumların beraberinde getirdiği toplumsal kutuplaşma gibi olumsuzluklar değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda yalnızca teknoloji gücüyle oluşturulacak olan kamuoyu aktivizminde yanıltıcı sonuçlar doğurabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aktivizm, Dijital Aktivizm, İletişim Teknolojileri, Psiko-Politika

Abstract: New communication technologies transcend the boundaries of traditional media, giving users more control and productivity over content and information. In addition, it allows individuals to create a collective identity on the internet, leaving their individual identities behind. This provides opportunities to voice social problems, take part in the public sphere and engage in activism. Today, social movements in any part of the world can reach the whole world through social media channels and have the power to influence the masses and international public opinion positively or negatively. On the other hand, this situation reveals a situation in which reality is constructed by communication technologies in every social, cultural, economic and political sense. In a new situation, which Byung Chul Han calls "psycho-politics", psycho-politics has become a very important tool in the hands of those who want to "steer" politics as they wish. Therefore, the study will first focus on the concept of activism brought about by the communication technologies that have emerged with the age we live in. In this context, the concept of psycho-politics, which Chul Han mentions as today's style of politics, will be discussed. The concept of activism brought about by the mentioned technologies in the age of psycho-politics will be put forward with both a critical and theoretical perspective, and the positive aspects of the concept will be discussed along with its drawbacks. Negative effects such as social polarization brought about by situations such as manipulation, populism and social propaganda will be evaluated. In this direction, it will be concluded that public opinion activism, which will be created only with the power of technology, may have misleading results.

Keywords: Activism, Digital Activism, Communication Technologies, Psycho-Politics

Extended Abstract

Communication can be defined as the transfer of information, feelings and thoughts from the source to the target and is a necessity that emerged with the existence of human beings in order to sustain their lives. In its origin, the term communication refers not only to the exchange of messages between two people, but also to a social exchange. This has led to the positioning of communication tools as a fourth power after the legislative, executive and judicial branches. It can be said that new media environments, which provide the individual with freedom of movement, instant, continuous and interactive access, have become increasingly important in this sense.

New communication technologies have transcended the limited structures of traditional media, giving users greater control and efficiency over content and information channels. This change has made it possible for individuals to transform from passive consumers to active participants. This process is called *The Second Media Age* by Mark Poster (1995, pp. 3-6). In addition, in *The Second Media Age*, the media moved away from a centralized structure and gained a more “democratic” character where state intervention was minimized (Aydoğan & Akyüz, 2010, pp. 1-3).

New media is seen as an important tool by many media theorists such as Henry Jenkins, Manuel Castells and Evgeny Morozov, as it offers individuals the power to voice social problems, take part in the public sphere and engage in activism. These technologies contribute to individuals questioning the existing social structure and searching for a better world.

In his *Psychopolitics*, Chul Han argues that the neoliberal system, as an advanced stage of capitalism, views individuals as economic actors, while at the same time encouraging their self-management and turning everyone into an entrepreneur in the process (Han, 2020, pp. 15). These efforts of individuals trying to realize their potential are controlled by power. Psycho-politics, on the other hand, aims to use the psychological states of individuals to direct them in line with certain policies or ideologies and is concerned with the regulation of individuals' moods and ways of thinking. In other words, psycho-politics operates not only through physical coercion or punishment, but also through the internalization of individuals' thoughts and behaviors, which creates a kind of internal authority that directs individuals' own wishes and desires. The interplay of these two concepts has a profound impact on how social norms, individuals' mental health and power dynamics are shaped. Byung Chul Han uses the concept of psycho-politics to explain how individuals are controlled and shaped under the influence of neoliberalism. According to Han (2020, pp. 43), neoliberal psycho-politics is a strategy that aims to please and satisfy people rather than directly oppress them.

Han's concept of psycho-politics is important in the context of digital activism because the digital environment has the potential to enable individuals to express themselves and mobilize for social change. According to Han, technological developments transform the functioning of power and penetrate deeply into the lives of individuals. While digital activism allows individuals to raise their voices for social change, it also exposes them to psychological pressures in the process. Social norms and expectations become more visible in the digital environment, leading individuals to constantly evaluate themselves and develop an internal discipline. This situation causes individuals to feel themselves in a constant performance. While social media platforms make it easier for individuals to share their thoughts, they also allow these thoughts to be constantly monitored and manipulated (Han, 2020, pp. 39).

Indeed, with new communication technologies, people using the media have gained the opportunity to express their problems and come together, either without hiding themselves or through anonymous accounts. As Paolo Gerbaudo, one of today's most important writers on digital activism (Gerbaudo, 2014, pp. 13-17), with Web 2.0 technology, individuals have been able to express their public or individual

problems on social media, reach wider audiences, come together with these audiences and put their thoughts into action.

New communication technologies transcend the boundaries of traditional media, giving users more control and productivity over content and information. In addition, they allow individuals to create a collective identity on the internet, leaving their individual identities behind. This provides opportunities to voice social problems, take part in the public sphere and engage in activism. Today, social movements anywhere in the world can reach the whole world through social media channels and have the power to influence the masses and international public opinion positively or negatively. On the other hand, this situation reveals a situation in which reality is constructed by communication technologies in every social, cultural, economic and political sense. In a new situation, which Byung Chul Han calls “psycho-politics”, psycho-politics has become a very important tool in the hands of those who want to “steer” politics as they wish. Therefore, this study will first focus on the activism created by new communication technologies and then discuss the concept of “psycho-politics”, which Chul Han refers to as today's style of politics. As a result of the emergence of so-called bot and troll accounts that emerge from individuals' identity stripping, the public may be exposed to misinformation or manipulation. Therefore, the positive and negative aspects of the concept of digital activism should be well analyzed and its contribution to society should be discussed, and it should be revealed whether the society is positively or negatively affected. In this way, it will be better understood whether the concept of digital activism, which is one of the concepts that emerged with the developing technology, is an advantage or disadvantage, and it will be understood which measures or steps should be taken. Finally, with all these contexts, the activism created by these technologies in the age of psycho-politics will be tried to be put forward from a critical and theoretical perspective.

1. Giriş

İletişim, bilgi, duygu ve düşüncelerin kaynaktan hedefe aktarılması olarak tanımlanabilir ve insanın varoluşuyla birlikte, yaşamını sürdürebilmesi için ortaya çıkan bir gereksinimdir. İletişim terimi, kökeni itibarıyla sadece iki kişi arasındaki mesaj alışverişini değil, aynı zamanda toplumsal bir paylaşımı ifade eder. Bu durum, iletişim araçlarının, yasama, yürütme ve yargı organlarının ardından dördüncü bir güç olarak konumlandırılmasına yol açmıştır. Bireye hareket özgürlüğü, anında-sürekli ve etkileşimli erişim imkânı veren yeni medya ortamları ise bu anlamda giderek daha fazla önemli hâle geldiği söylenebilir.

Yeni iletişim teknolojileri, geleneksel medyanın sınırlı yapılarını aşarak kullanıcılara içerik ve bilgi kanalları üzerinde daha fazla kontrol ve üretkenlik imkânı sağlamıştır. Bu değişim, bireylerin artık pasif tüketicilerden aktif katılımcılara dönüşmelerini mümkün kılmıştır. Bu süreç, Mark Poster tarafından II. Medya Çağı olarak adlandırılmaktadır (Poster, 1995, ss. 3-6). Bu çağda, medya yapısı, geniş kitlelerin iletişime geçebilmesini sağlayacak şekilde evrilmiştir. Ayrıca, II. Medya Çağı'nda medya, merkezi bir yapıdan uzaklaşmış ve devlet müdahalesinin minimum düzeyde olduğu, daha “demokratik” bir özellik kazanmıştır (Aydoğan & Akyüz, 2010, ss. 1-3).

Yeni medya, bireylere toplumsal sorunları dile getirme, kamusal alanda yer alma ve aktivizm yapma gücü sunduğu için Henry Jenkins, Manuel Castells, Evgeny Morozov gibi birçok medya kuramcısı tarafından önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu teknolojiler, bireylerin mevcut toplumsal yapıyı sorgulayarak daha iyi bir dünya arayışında olmalarına katkı sağlamaktadır. Bu bakış açısından internet ve sosyal medya, bireylerin ve toplulukların mobilizasyonunu kolaylaştıran özerk bir alan olarak görülmektedir.

Chul Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri* (2020) adlı eserinde, kapitalizmin ileri bir aşaması olan neoliberal sistemin bireyleri ekonomik aktörler olarak görürken, aynı zamanda onların öz-yönetimlerini teşvik ettiğini ve bu süreçte herkesi bir girişimciye dönüştürdüğünü ifade etmiştir (Han, 2020, ss. 15). Kendi potansiyellerini gerçekleştirmeye çalışan bireylerin bu çabaları iktidar

tarafından kontrol edilmektedir. Psiko-politika ise bireylerin psikolojik durumlarını kullanarak onları belirli politikalar veya ideolojiler doğrultusunda yönlendirmeyi amaçlar ve bireylerin ruh hâllerinin ve düşünce biçimlerinin düzenlenmesiyle ilgilidir. Yani psiko-politika, iktidarın yalnızca fiziksel zor kullanma veya cezalandırma yöntemleriyle değil, bireylerin düşünce ve davranışlarının içselleştirilmesi yoluyla işler, bu da bireylerin kendi istek ve arzularını yönlendiren bir tür içsel otorite yaratır. Bu iki kavramın etkileşimi, toplumsal normların, bireylerin ruh sağlığının ve güç dinamiklerinin nasıl şekillendiği üzerinde derin bir etki yapmaktadır. Byung Chul Han, psiko-politika kavramını neoliberalizmin etkisi altında bireylerin nasıl kontrol edildiğini ve şekillendirildiğini açıklamak için kullanır. Han'a göre (2020, ss. 43), neoliberal psiko-politika, doğrudan baskı kurmak yerine, insanları memnun etmeyi ve tatmin etmeyi amaçlayan bir stratejidir.

Han'ın psiko-politika kavramı dijital aktivizm bağlamında önemlidir. Çünkü dijital ortam, bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerini ve toplumsal değişim için mobilizasyonlarını da sağlayabilme potansiyeline sahiptir. Han'a göre, teknolojik gelişmeler, iktidarın işleyişini dönüştürmekte ve bireylerin yaşamlarına derinlemesine nüfuz etmektedir. Dijital aktivizm, bireylerin toplumsal değişim için seslerini yükseltmelerine imkân verirken, aynı zamanda bireylerin bu süreçte psikolojik baskılara maruz kalmasına yol açar. Toplumsal normlar ve beklentiler, dijital ortamda daha görünür hâle gelir ve bireylerin kendilerini sürekli olarak değerlendirmelerine ve içsel bir disiplin geliştirmelerine yol açar. Bu durum bireylerin kendilerini sürekli bir performans içinde hissetmelerine neden olur. Sosyal medya platformları, bireylerin düşüncelerini paylaşmalarını kolaylaştırırken, aynı zamanda bu düşüncelerin sürekli olarak izlenmesi ve manipüle edilmesine de olanak tanır (Han, 2020, ss. 39).

Gerçekten de yeni iletişim teknolojileriyle birlikte, medyayı kullanan kişiler sorunlarını ister kendilerini saklamadan isterse anonim hesaplarla ifade edebilmek, bir araya gelme olanağına kavuşmuşlardır. Günümüzün dijital aktivizm üzerine yazan önemli yazarlarından Paolo Gerbaudo'nun da belirttiği gibi (Gerbaudo, 2014, ss. 13-17), Web 2.0 teknolojisiyle birlikte, bireyler kamusal ya da bireysel sorunlarını sosyal mecralarında ifade etmekte, daha geniş kitlelere ulaşmakta, bu kitlelerle bir araya gelerek, düşüncelerini eyleme geçirebilme ortamına kavuşabilmektedirler.

Yeni iletişim teknolojileri, geleneksel medyanın sınırlarını aşarak kullanıcılara, içerik ve bilgi üzerinde daha fazla kontrol ve üretkenlik imkânı tanır. Ayrıca, bireylerin internet ortamında kimliklerinden sıyrılarak kolektif bir kimlik oluşturmasına olanak sağlar. Bu durum, toplumsal sorunları dile getirme, kamusal alanda yer alma ve aktivizm yapma fırsatları sunar. Günümüzde, dünyanın herhangi bir yerindeki toplumsal hareketler sosyal medya mecraları sayesinde tüm dünyaya ulaşabilmekte ve kitleleri, uluslararası kamuoyunu olumlu ya da olumsuz yönde etkileme gücüne sahip olabilmektedir. Öte yandan bu durum, gerçekliğin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik anlamda her açıdan iletişim teknolojileri tarafından kurgulandığı bir durumu ortaya koymaktadır. Byung Chul Han'ın "psiko-politika" olarak adlandırdığı yeni bir durumda, psiko-politika, siyaseti istediği gibi "yönlendirmek" isteyen kesimlerin elinde çok önemli bir araç durumuna gelmiştir. Bu nedenle, bu çalışma öncelikle yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı aktivizm üzerinde odaklanacak, daha sonra Chul Han'ın günümüzün politika tarzı olarak söz ettiği "psiko-politika" kavramını tartışacaktır. Bireylerin kimlik sıyrılışlarından ortaya çıkacak bot ve trol olarak adlandırılan hesapların ortaya çıkması sonucunda kamuoyu yanlış eksik bilgi ya da manipülasyona maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla dijital aktivizm kavramının olumlu ve olumsuz yanları iyi analiz edilerek topluma sunduğu katkı tartışılmalı, toplumun olumlu mu yoksa olumsuz yönde mi etkilendiği ortaya konulmalıdır. Böylelikle gelişen teknoloji ile ortaya çıkan kavramlardan bir tanesi olan dijital aktivizm kavramının avantaj mı yoksa dezavantaj mı olduğu daha iyi anlaşılabilir, hangi önlem ya da adımları beraberinde getirmesi gerektiği anlaşılabilir. Tüm bu bağlamlarla birlikte son olarak psiko-politika çağında bu teknolojilerin yarattığı aktivizm, eleştirel ve kuramsal bir perspektiften ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. İletişim Teknolojileri ile Aktivizm

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, günlük hayatı büyük ölçüde dönüştürmektedir. Yeni iletişim araçları, mesajların hızla bir noktadan diğerine aktarılmasına olanak tanırken, aynı zamanda insanları fiziksel ve coğrafi engellerden kurtararak daha geniş bir iletişim ağı oluşturur. Bu gelişmeler, farklı seslerin duyulabileceği ve insanların daha yakın bir şekilde etkileşim kurabileceği küresel bir ortamın ortaya çıkmasına zemin hazırlar (McLuhan, 1962, ss. 25).

Yeni teknolojilerin, özellikle İnternet'in, bireylere özgür bir alan sunacağı ve demokratik bir toplum yapısının kurulmasına yardımcı olacağına dair ütöpik bir görüş, Web 2.0 ve sosyal medya platformlarının gelişimiyle adeta gerçeğe dönüşmüştür. İnsanlar artık çok daha kolay iletişim kurabiliyor ve bu yalnız olmadıklarını, benzer düşüncelere sahip insanlarla bir araya gelebileceklerine ve yeni yerler, kişiler keşfetmelerine olanak tanımaktadır. Bunun sonucunda çok seslilik artmış ve toplumsal değerler olan demokrasi, insan hakları, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi kavramlar daha fazla dile getirilmeye ve etkilerini arttırmaya başlamıştır. Bireyler, sosyal medyayı yalnızca tüketim amacıyla değil, aynı zamanda sorunlarını dile getirme ve kendilerini ifade etme aracı olarak da kullanmaya başlamışlardır. Sosyal ağlar, kullanıcılara sundukları iletişim imkânlarıyla özgürlük hissi yaratmıştır. Aslında durum görüldüğü kadar masum değildir. Ortam, yeni çağın günah çıkarma sandalyesi olan telefon ve dijitalin kilisesi olarak adlandırılan Facebook ile George Orwell'in 1984 kitabında bahsettiği Büyük Birader'in farklı bir versiyonuna dönüşmüştür (Orwell, 2000, ss. 14). İngiliz filozof ve toplum kuramcısı Jeremy Bentham'ın 1785 yılında tasarlamış olduğu hapisane modelinde gözetim ve kontrol baskıyla yapılırken gelişen web teknolojileriyle insanlar gözetime ve kontrole gönüllü bir şekilde soyunur olmuştur. Michel Foucault'nun panoptikon kavramı, bu gözetime gönüllü katılımı anlamlandırılmamıza oldukça önemlidir. Foucault, panoptikonun yalnızca bir hapisane yapısı değil, aynı zamanda bir toplumsal kontrol mekanizması olduğunu ileri sürer. Burada, bireylerin sürekli izleniyor olma düşüncesi, onların davranışlarını içselleştirerek, kendilerini denetlemelerine yol açar. Dijital dünyada, sosyal medya platformları bu "panoptik" işleyişi modern bir biçimde devreye sokar. İnsanlar, paylaşımlar yaparken sürekli izlendiklerini bilmeseler de sosyal ağlar üzerinden takip edilen veriler, algılanmayan bir denetim gücüne dönüşür. Foucault'nun söylediği gibi (Foucault, 1999, ss. 213-221), bu denetim artık dışsal baskılarla değil, bireylerin kendi içsel denetim mekanizmalarıyla şekillenir. Dijital medya, bireylerin sürekli gözlemlenme düşüncesiyle kendilerini disipline etmesine ve özgürlüklerini kısıtlayan, ancak kendiliğinden fark edilmeyen bir denetim sürecine tabi olmalarına neden olmaktadır. Bu noktada dijital teknolojilerin özgürlük vaadi ve tanımı tartışma konusu yaratmaktadır. Her ne kadar farkında olmasak da özgürlüklerimiz sömürülmektedir. Gerek kapitalist sistem gerekse iktidar özgürlük ortamı sandığımız ve yaşamımızı, düşüncelerimizi, hissettiklerimizi paylaştığımız sosyal mecralardan verilerimizi toplamaktadır.

Dijital medya ve genel olarak iletişim teknolojileri üzerine kuramsal bir bakış açısı geliştirilirken, toplumun üç temel alanı -ekonomi, siyaset ve kültür- ve bu alanlar arasındaki ilişkilerin dikkate alınması büyük önem taşır. İletişim teknolojilerinin ilerlemesiyle, dünya genelinde İnternet aracılığıyla birbirine bağlanan bireylerin etkileşim süreçleri, Manuel Castells'in "Ağ Toplumu" kavramını gündeme getirmektedir (Castells, 1996, ss. 31). Başlangıçta, küresel ölçekte insanların ekonomik, kültürel ve siyasi amaçlarla bir araya gelmesini sağlayan ağ toplumu, zamanla bireylerin hem kendi toplumlarında hem de farklı coğrafyalarda karşılaşılan toplumsal olaylar ve sorunlar etrafında örgütlenmelerinde de önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Özellikle sosyal ağlar, ağ toplumunda en fazla etkileşim ve paylaşım fırsatı sunduğundan, toplumsal hareketlerin doğuşunda ve bu hareketlere katılımında önemli bir yer tutmaktadır. İnternet, katılımcı ve etkileşime açık yapısı sayesinde demokrasinin işleyişini değiştirme potansiyeline sahiptir; ancak bu teknolojinin yarattığı özgürlük ortamı, güçlü bir gözetim ve denetim aracı olarak da kullanılabilir.

Yeni iletişim teknolojileri, geleneksel medyadan farklı olarak, mesajların hızlı bir şekilde bir noktadan diğerine iletilmesine olanak tanır. Bu teknolojiler, fiziksel ve coğrafi engelleri aşarak insanların daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlar ve çeşitli seslerin duyulmasına imkân verir. Geleneksel medyanın sınırlarını ortadan kaldırarak, bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştırır. Ayrıca, kullanıcılar enformasyon kanalları ve içerikleri üzerinde daha fazla kontrol ve üretkenlik kazanır. İnternetin temelini oluşturduğu sosyal medya platformları, bu özellikleriyle günümüzde dijital kamusal alanlar olarak kabul edilmektedir ve bireylerin yaşamlarında pek çok toplumsal dönüşümü tetiklemektedir.

Aktivizm, toplumda var olan sorunlara dikkat çekmek ve bu sorunlara karşı çözüm üretmek amacıyla yürütülen çabaların tümü olarak tanımlanabilir (Turhan, 2017, ss. 27). Aktivistler, toplumsal yapıyı ve mevcut uygulamaları değiştirmeyi hedefleyerek, çeşitli çıkar grupları aracılığıyla kurumlardaki ya da kuruluşlardaki değişim süreçlerini etkilemeye çalışırlar. Bu, ekonomik, siyasal, çevresel ya da sosyal alandaki problemlere yönelik toplumsal değişimi gerçekleştirebilmek için belirli organizasyonlara baskı yapma biçiminde gerçekleşir (Tani, 2018, ss. 44). Aktivizm, sokak protestoları, kampanyalar, imza toplama, sanat eserleri veya dijital platformlarda etkileşim gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilir.

Geleneksel anlamda kamusal alanlar; meydanlar, sokaklar ve toplantı salonları iken, 21. yüzyılın kamusal alanları sosyal medya platformları (Facebook, X (Twitter), Instagram vb.) olmuştur. Bu alanlar, insanların düşüncelerini özgürce ifade edebildiği, tartışabildiği ve organize olabildiği yerler hâline gelmiştir. Sosyal medya, aktivistlerin mesajlarını geniş kitlelere hızlıca ulaştırmasını sağlamıştır. Böylelikle, dijital aktivizm, sosyal medya ve internetin sağladığı olanaklar sayesinde daha etkili ve erişilebilir hâle gelmiştir. Aktivistler, geleneksel yöntemlerin yanı sıra dijital platformları kullanarak seslerini duyurmakta, toplumsal değişim için harekete geçmektedir. Bu dönüşüm, toplumların daha adil ve eşitlikçi bir yapıya kavuşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Geleneksel medya döneminde izleyici/kullanıcı edilgen olması nedeniyle, onu yönlendirmek, ikna etmek, uyumlanmaya zorlamak hatta gerçekliği algılamada sınırlandırmak ve standardize etmek söz konusuydu. Fakat internetin yaygınlaşması ve alıcının da kaynak olmasıyla yani kullanıcının da gelişen değişen ve dönüşen teknolojiye ayak uydurup bilinçlenmesiyle bu durum değişmektedir. Hatta kendini ve görüşlerini ifade edebilmek için alternatif yollar arayan günümüzün bireyi sosyal medya mecralarına yönelmektedir. Sosyal medya hem olumlu hem olumsuz yönden ele alınmaktadır. Profesyonellik gerektirmeyen, zincirleme iletişim olarak her an yerde hiyerarşik ilişkiler fark etmeksizin sınırsız bilgi alışverişinin gerçekleştiği ortam olan sosyal medyanın bu gibi olumlu yönlerinin yanı sıra doğru bilgiye ulaşmada oluşabilecek problemler ve bilginin yanlış kaynaklar vesilesiyle kötüye kullanılabilirliği gibi olumsuz etkenleri de vardır.

Gerçekten de yeni medya olanakları sayesinde artık farklı ülkelerden ve her kesimden vatandaşlar, kendi kamusal meselelerini, küresel olarak beyan edebilmekte. Bu olaya örnek olarak Greta Thunberg iklim değişikliği protestoları gösterilebilir. Sosyal, ekonomik, politik ya da kültürel düzeyde toplumsal yapıyı etkileyen haksızlıklar, ayrımcılık ya da suiistimler gibi sorunlara dikkat çekmek ve bu konularda farkındalık oluşturarak toplumsal değişimleri teşvik etmek için medya, etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Günümüzde, medya, eskisinden çok daha fazla insan için aktivizm aracı olma işlevini üstlenmiştir.

Dijital aktivizm konusunda derinlemesine çalışmalar yapan Paolo Gerbaudo ise iletişim teknolojileri ile yaşanan aktivizm sürecinde, iki temel dijital aktivizm akımından söz etmiştir. Birincisi, 1990'ların ortalarında internetin popülerleşmesi ve web'in ortaya çıkışıyla yaşanan "birinci dalga dijital aktivizm" dir. Bu dalga, küreselleşme karşıtı eylemlerde karşımıza çıkan alternatif medya aktivistlerinin alternatif e- posta listelerinin, hacktivist grupların sürdürdükleri çok sayıda projeyi ve inisiyatifi içerir. İkinci dalga ise Web 2.0'ın getirdiği Facebook, YouTube ve X gibi sosyal medya platformlarının ortaya çıkışı, Anonymous gibi dünyaca ünlü hacker kolektiflerinin yükselişi, sosyal ağ sitelerinin kitle mobilizasyon platformu olarak kullanılmasıyla yaşanan gelişen Occupy hareketleri ve diğer meydan

hareketleri gibi sosyal medya aktivizmini içermektedir. Bu iki aktivizm biçimini sadece dijital teknolojide yaşanan evrimin yani Web 1.0'dan Web 2.0'a geçişin, bir yansıması olarak görmeyen Gerbaudo, bu türden yaklaşımları da tekno-belirlenimci bulur. Bu yaklaşım, teknolojinin etkilerinin basite indirildiğini ve McLuhan'ın ünlü "araç mesajdır" sözünü derinden yansıttığını belirten Gerbaudo, dijital aktivizmi, 2.0 devrimi, "Wiki devrimi" ya da "Twitter devrimi" gibi nitelemenin aslında, Facebook, X gibi belirli bir platformları aktivist harekette etkin bir pozisyonda görme, anlayışını dile getirdiğini belirtir ve bu görüşü ısrarla eleştirir. Gerbaudo, medyada ve akademik yazımda dijital teknoloji kullanan protesto eylemlerine değinirken, sıkça kullanılan bu terimlerin popülerliğinin algı yaratmak olduğunu dile getirir. Bu türden yaklaşımların sosyo-ekonomik, politik ve kültürel faktörler gibi, aktivizmin içeriğinin tanımlanmasında teknolojik olmayan faktörleri göz ardı ettiğini ısrarla savunur (Gerbaudo, 2012, akt. Aydoğan, 2023, ss. 122-129).

Öte yandan, aktivizm ve kamusal alan kavramlarına yeni anlamlar yükleyen gelişen teknolojiler, vatandaşlık kavramını da dönüştürmüştür. Bilindiği gibi, vatandaş insanlar ve ulus devlet arasındaki ilişki olarak kavramsallaştırılmıştır. Vatandaş, bu ikisi arasındaki sorunlar hakkında kitle iletişim araçları aracılığıyla bilgi sahibi olan ve seçim süreçlerine katılmakla yükümlü olan "sorumlu kişi"dir (Bennet, 2007, akt. Mousavi 2023, ss. 144). İnternet kullanımının genişlemesi sivil, sosyal ve siyasi yaşama katılma fırsatlarını arttırdığından, "dijital vatandaşlık çevrim içi topluma katılma hakkı" olarak tanımlanabilir" (Mossberger, Tolbert, McNeal, 2007, akt. Mousavi, 2023, ss. 144). Dijital bağlamda, vatandaşlık "doğal" verilmiş bir hak olarak tanımlanır ve dijital vatandaşların dijital eylemler yoluyla var olduğunu savunmaktadır. Ontolojik olarak vatandaşlık, topluluk, platform veya ulus-devlet gibi bireyin ötesindeki bir yapıyla olan ilişkimizi ifade eder (McCosker vd., 2016, akt. Mousavi, 2023, ss. 145). Dijital vatandaşlık ise yalnızca yurttaşlık sorumlulukları ve öz-sorumluluklarla ilgili olmakla kalmaz; aynı zamanda dijital teknolojilerin, yeni katılım biçimlerini nasıl kolaylaştırdığına da odaklanır. Dijital teknolojiler, ulus devletlere vatandaşları üzerindeki erişimlerini kısıtlayan yasaların getirilmesine ve yoğunlaştırılmasına yol açabilir. Başka deyişle, gözetim, veri saklama gibi konular, hükümetlerin kamu güvenliği adına vatandaşlar üzerinde yeni disiplin ve kontrol biçimleri ortaya koymasına da olanak tanımıştır. Bu nedenle, dijital vatandaşlar, demokratik ifadeler açısından ulus devlete daha az güvenmektedirler (Özalp, 2019; Sarre, 2015, akt. Mousavi 2023, ss. 145).

3. Psiko-politika ve Aktivizm

Psiko-politika ve dijital aktivizm arasındaki ilişki, modern çağın özgürlük arayışlarının nasıl dijitalleştiğini ve bireylerin bu dijitalleşmeye nasıl karşılık verdiklerini anlamak için kritik bir önem taşır. Modern toplumlar, bireylerin düşünsel, duygusal ve psikolojik düzeyde de kontrol altına alındığı bir yapıya doğru evrilmiştir. Bu dönüşümü anlamak için, Michel Foucault'un *biyopolitika* kavramına, Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin *Kapitalizm ve Şizofreni* üzerine geliştirdiği tartışmalara ve Slavoj Žižek'in ideoloji ile bireysel kimlik üzerine analizlerine başvurmak gereklidir. Bu teorik altyapı, özellikle son yıllarda, Byung-Chul Han'ın *psiko-politika* kavramı çerçevesinde somutlaşmıştır. Psiko-politika, bireylerin zihinsel, duygusal ve psikolojik düzeyde toplum tarafından şekillendirilen, sürekli olarak izlenen, denetlenen ve içselleştirilen bir kontrol biçimidir. Psiko-politika, bir yandan kapitalizm ve neoliberalizm ile bağlantılı olarak, diğer yandan bireysel kimlikler, içsel denetim ve toplumsal eşitsizlikler ile doğrudan ilişkilidir.

Michel Foucault, 20. yüzyılın ortalarında, modern toplumların yönetim biçimlerinde belirgin bir dönüşüm gözlemiştir. Geleneksel iktidar biçimlerinin, yani doğrudan şiddet ve baskının yerini, daha ince, daha yaygın ve daha "görünmeyen" yönetim biçimlerinin aldığını savunmuştur. Bu yeni yönetim biçimlerinin temelini biyopolitika oluşturur. Foucault'a göre (1999, ss. 213-214) biyopolitika, toplumsal yapıları, devletin veya kapitalist güçlerin bireylerin yaşamlarını şekillendiren bir strateji olarak kullanır. Devletin ve diğer güç odaklarının bireyler üzerindeki etkisi, dışsal baskılardan çok, bireylerin içsel dünyalarına dair daha derin bir denetim kurma amacını taşır. Bu denetim biçimi, Foucault'nun

biyopolitika anlayışından sonra, Byung-Chul Han'ın ortaya koyduğu psiko-politika kavramının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Dijital dünyada, sosyal medya ve internet üzerinden şekillenen yeni türden denetim biçimleri, Foucault'un biyopolitika anlayışını daha da derinleştirir. Özellikle dijital platformların sürekli izleme ve performans odaklı yapıları, bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik düzeyde yönetilmelerini mümkün kılar.

Gilles Deleuze ve Félix Guattari ise *Kapitalizm ve Şizofreni* (2014) adlı eserlerinde kapitalizmin, bireylerin hem ekonomik hem de psikolojik düzeyde nasıl etki yarattığını tartışırlar. Onlara göre, kapitalizm yalnızca ekonomik bir sömürü biçimi değil, aynı zamanda bir bireysel içsel denetim sistemidir. Kapitalizm, bireylerin arzularını, ihtiyaçlarını ve hatta bilinçaltılarını şekillendirerek onları sürekli bir üretim ve tüketim döngüsüne sokar. Deleuze ve Guattari'nin şizofrenik yorumları, kapitalizmin bireyleri çelişkili bir şekilde sürekli olarak dışsal bir ideolojiye maruz bırakırken, bir yandan da bireylerin bu ideolojileri içselleştirmelerini sağlar. Kapitalizm ve şizofreni arasındaki ilişki, bireylerin toplumsal yapılarla olan çelişkili bağlarını, bireysel kimlik ve arzularla ilişkilendirir. Kapitalizm, bireyleri hem ekonomik aktörler olarak hem de psikolojik varlıklar olarak şekillendirirken, bir tür şizofrenik bölünme yaratır. Bu, bireylerin kendi kimliklerini ve arzularını oluşturma biçimlerinin, kapitalizmin dayattığı normlara göre yeniden şekillenmesi anlamına gelir (Deleuze & Guattari, 2014, ss. 54-60). Bu noktada, psiko-politika kavramı, bireysel içsel dünya ile kapitalizmin şekillendirdiği toplumsal düzen arasındaki etkileşimi inceleyen bir perspektif sunar.

Slavoj Žižek de kapitalizm ve bireysel kimlik ilişkisini anlamada önemli bir teorik katkı sunar. Žižek'e göre (1989, ss. 27), kapitalizm yalnızca bir ekonomik sistem değil, bireylerin öz-değerlerini ve kimliklerini şekillendiren ideolojik bir yapıdır. Bu ideolojik yapı, bireylerin toplumsal normlarla çatışmalarını engelleyen, aynı zamanda onların içsel boşluklarını doldurmayı vaat eden bir yapıdır. Kapitalizm, bireyleri sürekli olarak daha fazla tüketmeye, daha verimli olmaya ve sosyal olarak daha başarılı olmaya zorlar. Bu bağlamda, bireyler kimliklerini bulma sürecine girerken, kapitalizmin sunduğu seçeneklerle özdeşleşirler. Ancak bu özdeşleşme, bir yandan onların özgürlüklerini sınırlar, diğer yandan ise onları içsel bir boşlukla baş başa bırakır. Bireyler, özdeşleşme sürecinde sürekli olarak toplumsal normlarla çatışırken, bir yandan da bu normları içselleştirirler. Bu süreç, bireylerin sürekli olarak ideolojik dayatmalarla yüzleşmesini ve kendi kimliklerini bu ideolojilerle uyumlu hâle getirmelerini gerektirir. Dijital platformlar, bu ideolojik baskıların yayılmasını hızlandıran araçlar olarak işlev görür. Bu noktada, kapitalizm ve bireysel kimlik arasındaki ilişki, psiko-politikanın merkezine yerleşir. Žižek'in ideoloji eleştirisi, psiko-politika kavramını anlamada önemli bir araçtır.

Byung-Chul Han ise eserlerinde iktidar ilişkilerini ve bu ilişkilerin toplumsal yapılarla nasıl üretildiğini ele alırken, günümüz neoliberal rejiminin iktidar yapısına dikkat çeker. Han'a göre (2020, ss. 15), modern kapitalizmin mutasyona uğramış hâli, disiplin toplumunun aksine gönüllü itaati içeren bir iktidar anlayışını yaygınlaştırır. Bu yeni yapıda, bireyler özgürlük adı altında kendi kimliklerini ve arzularını üretme illüzyonuna kapılırlar. Chomsky'nin medyanın manipülatif rolüne dair analizleri, Han'ın bu tespitini somutlaştırır. Medya, bireylerin arzularını, ihtiyaçlarını ve düşüncelerini öngörülebilir hâle getirir. Chomsky, medya ve reklam endüstrilerinin bireylerin arzularını şekillendirdiğini ve toplumun egemen sınıflarının çıkarlarına hizmet eden bir psikolojik denetim mekanizması hâline geldiğini belirtir (Chomsky, 1993, ss. 47). Bireyler, medyanın sunduğu "özgürlük" ve "başarı" imgeleriyle, gönüllü itaat gösterirler. Örneğin, bir birey sosyal medyada kendi kimliğini inşa ederken, aslında bu kimlik, medya ve reklam sektörlerinin dayattığı güzellik standartları, tüketim alışkanlıkları ve toplumsal normlarla şekillendirilir. Bu özgürlük ve kimlik üretme illüzyonunun, toplumsal ve ekonomik yapılar tarafından inşa edilen bir manipülasyon olduğuna dair farkındalık, Han'ın ve Chomsky'nin ortak bir tespiti olarak öne çıkar.

Han, neoliberalizmin temel ilkelerinin özgürlük, sermayenin egemenliği (sermayenin diktatörlüğü) ve şeffaflık ilkelerinin hakimiyeti (şeffaflığın diktatörlüğü) üzerine kurulu olduğunu ifade etmiştir (Han,

2020, ss. 11-22). Bu üç kavramın detaylı bir şekilde ele alınması faydalı olacaktır. Han, neoliberalizmin sunduğu “özgürlük” kavramının aslında bireylerin özgürlüklerini sınırlayan ve yöneten güçlerin daha da derinleşmesini sağlayan bir yapıyı ortaya koyduğunu vurgulamaktadır. Neoliberalizmin savunduğu özgürlük anlayışı, görünürde bireylere daha fazla seçim hakkı ve serbestlik sunuyor gibi görünse de aslında bu özgürlükler, ekonomik ve toplumsal sistemin yönlendirdiği sınırlar dahilinde gerçekleşir. Han, bu “özgürlük” anlayışının; devletin ve piyasanın, hayatın her alanında daha fazla kontrol ve gözetim sağlamasına zemin hazırladığını ifade etmektedir. Yani neoliberalizmin özgürlük anlayışı, bireylerin daha fazla denetim ve yönetim altında olmasına yol açmaktadır. Neoliberalizm bağlamında girişimci, düzenleyici otoriteler tarafından kısıtlanan veya denetlenen bir özne değil, aksine tamamen özgür bir varlıktır; birey, disiplinli ilişkilere tabi olmaksızın, kendi girişimlerini özgürce gerçekleştirebilir (Han, 2020, ss. 12).

Han'ın *Psikopolitika* kitabında (2020, ss. 14) yer alan “sermayenin diktatörlüğü” kavramı ise modern neoliberal düzenin kapitalist ekonomi ve güç ilişkilerini, bireylerin psikolojik ve duygusal düzeyde nasıl şekillendirdiği üzerine derin bir analiz sunar. Bu kavram, yalnızca ekonomik anlamda değil, aynı zamanda bireylerin iç dünyasında ve toplumun genel yapısında nasıl hegemonik bir kontrol kurduğuna dair kritik bir değerlendirmedir. Han, sermayenin diktatörlüğü kavramını neoliberalizmin ekonomik ve toplumsal yapılarındaki baskıyı, bireylerin sürekli olarak kendilerini piyasa koşullarına uyarlamaya ve optimize etmeye çalışırken yaşadığı içsel baskı üzerinden ele alır. Sermayenin diktatörlüğü kavramı ile devletin ya da açık bir otoritenin zorlayıcı yöntemler kullanmasından ziyade, sermayenin (kapitalizmin) doğrudan bireylerin düşünme, hissetme ve davranma biçimlerini etkileme gücüne dikkat çekilmektedir. Zigmunt Bauman modern toplumları *akışkan* olarak tanımlar; yani, katı ve kalıcı yapılar yerine, sürekli değişen, belirsiz ve geçici durumlarla şekillenen bir yapıyı ifade eder (Bauman, 2018, ss. 12). Bu “akışkanlık”, neoliberalizmin toplumsal organizasyonu nasıl dönüştürdüğüne dair derin bir anlam taşır. Neoliberalizm, bireylerin sürekli olarak piyasa koşullarına uyum sağlamak, kendilerini optimize etmek ve toplumsal talepleri karşılamak zorunda olduğu bir ortam yaratırken, Bauman'ın *akışkan* tanımı, bu dönüşümün insan hayatındaki etkilerini yansıtır. Her iki düşünür de neoliberalizmin bireyleri, rekabetçi, esnek ve sürekli olarak kendilerini yeniden yapılandırmak zorunda olan varlıklara dönüştürdüğünü savunurlar.

Han'ın eserindeki özgün katkı, dijitalleşmenin toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğünü tartıştığı “şeffaflığın diktatörlüğü” kavramında ortaya çıkmaktadır. Yazar, günümüz toplumunun teknolojiye olan bağımlılığını vurgularken, sürekli şeffaflık talebinin siyaseti nasıl imkânsız hâle getirdiğini de ele alır. Han'a göre (2020, ss. 18), sosyal medyada kullanılan “beğenme” gibi işaretler, iktidar mekanizmalarını bireyler arasında dağıtarak, güç ve denetimi daha kişisel bir düzeye indirgemektedir. Bu denetim, bireylerin kendilerini izlemeleri ve birbirlerini gözlemlemeleri üzerinden iki düzeyde işler: Bir yandan ideal bir birey imgesi yaratılırken, diğer yandan bu idealin ne kadarına ulaşılabilirdiği, yine bireyler tarafından denetlenir. Ayrıca, sosyal medya platformları bireyler üzerinde gönüllü bir rıza ile psikolojik bir denetim kurar; bu durum, toplumu yasal bir zorlamadan ziyade içsel bir öz-denetimle şekillendirir. Dijital şeffaflık, yalnızca veri toplama değil, aynı zamanda bireylerin toplumsal normlara uyumunu denetleyen bir araç olarak işlev görmektedir. Bu nedenle, modern sonrası toplumlar zannedildiği kadar özgür toplumlar değildir.

Han'a göre (2020, ss. 18), neoliberalizmin egemen olduğu günümüzde bireyler, özgür olduklarını düşünseler de aslında bir tür kölelik durumundadırlar. Çünkü bu dönemde insanlar, dışarıdan gelen bir baskı veya zorlamayla değil, kendi arzuları ve istekleri doğrultusunda, gönüllü olarak sömürülmektedirler. Kendi kendini köleleştiren bir insan modelinin hüküm sürdüğü toplumda, kendisiyle ilgili verileri gönüllü bir biçimde vermek, içten gelen ihtiyaç ve herkesin ortak eylemi olmuştur. Verinin diktatörlüğünün söz konusu olduğu çağda, meta insandır. Bu sebeple insanlar kendilerini mükemmelleştirme uğraşısı içindedir. *Gösteri Toplumu* (2021) eserinde Guy Debord, kapitalist toplumların bireyleri, tüketime dayalı bir mantıkla şekillendirdiğini ve bu sürecin bireyleri

kendi imajlarını sürekli olarak “göstermeye” zorladığını tartışır. Debord, toplumun meta hâline gelmesi ve bireylerin bu meta toplumunun parçası hâline gelmesi, Han’ın söylediği “meta insan” kavramını pekiştirebilir. Sosyal medya ve dijital platformlarda bireylerin kendilerini sürekli olarak yeniden inşa etmeleri, Debord’un toplumsal gösteri anlayışına benzer bir şekilde gerçekleşir. Siyaset de dijital ortamda tüketiciye indirgenmiş sosyal medya kullanıcısının, bu tüketim mantığı çerçevesinde topluma kendini sunduğu bir yapıya bürünmüştür.

Neoliberal politikaların uygulandığı günümüz toplumlarında, bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etme eğilimi, sosyal bağların zayıflamasına ve bireylerin yalnızlaşmasına yol açabilir. Bu da psikopolitik stratejilerin daha etkili olmasına neden olabilir, çünkü bireylerin psikolojik durumları üzerinde daha fazla kontrol sağlamak mümkün hâle gelir. Bu, bireylerin sadece kendileriyle ilgili değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel normlarla da ilgili sürekli bir sorgulama içinde olmalarına neden olur. Han, bu durumun bireylerin öz saygısını, motivasyonunu ve ruhsal sağlığını olumsuz etkileyebileceğini vurgular. Birey, kendi başarısını ararken, aynı zamanda toplumsal normların ve beklentilerin baskılarına maruz kalır. Han’ın deyişiyle, “Olumluluğun şiddeti, olumsuzluğun şiddeti kadar yıkıcı olabilir. Neoliberal psiko-politika, bilinç endüstrisi aracılığıyla, insan ruhunu bir olumluluk makinesi hâline getirmeye çalışırken, aslında onu öldürür. Neoliberal düzenin bireyi, kendini sürekli olarak daha fazla optimize etme ve yüksek performans gösterme zorunluluğu ile ezilir. Sonuçta, tedavi edici olarak sunulan şeyin, aslında bir tür ölüm olduğunu görürüz.” (Han, 2020, ss. 39).

Sınıfsal çelişkilerin giderek daha görünmez hâle geldiği, bireylerin ise tüketiciye dönüştüğü bu “psiko-politika” çağında, yeni iletişim teknolojileri, bireylerin kendi kimliklerini tasarlayabilmelerine olanak tanır. Han, bu durumu “sınırsız öz üretimi” olarak tanımlar ve bireylerin kendilerini yeniden üretme imkânı bulduğunu ifade eder (Han, 2020, ss. 15). Ancak burada önemli bir nokta, siyasetçilerin de bu teknolojiler sayesinde, sıradan bireyler gibi kendi siyasetçi kimliklerini oluşturabilmeleri ve seçmenlerini memnun etmeye çalışan bir kitle olarak görmeleridir. Bu bağlamda, bireylerin siyasete katılımı, “şikâyet kültürüne” dönüşür. Han, bu durumu “seyirci demokrasisi” olarak adlandırır ve neoliberal siyasetin, medya aracılığıyla duygu manipülasyonlarıyla şekillenen, bireyleri seyirci ve tüketiciye dönüştüren bir yapıya büründüğünü ileri sürer (Han, 2020, ss. 20).

Politika bağlamında, günümüz yeni iletişim teknolojileri önemli bir iktidar aracı hâline gelmiştir. Chul-Han, her 'beğeni'nin aslında bir iktidar ilişkisinin ifadesi olduğunu savunurken, dijital vatandaşların çoğu bu iktidarın farkında olmadan kendilerini özgür olarak algılamaktadır. Şeffaflık çağında, bireyler iletişim kurmaya ve tercihlerinin görünür olmasına yönelik bir istek içindeyken, kapitalizm de 'beğenme-kapitalizmi'ne dönüşmüştür. Bu yeni kapitalizm, bireylerin şeffaflıkları ve yeni medyada paylaştıkları verilerle, ruhsal düzeyde bir kontrol mekanizması kurmaktadır. Han, bu bağlamda, Foucault'nun beden politikalarını ve biyopolitikayı eleştirerek, biyopolitikanın yerini, yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla ortaya çıkan psiko-iktidarın aldığını iddia eder. Psiko-iktidarın siyasetteki yansıması ise dijital aktivizmi içeren popülizm olarak görünmektedir (Aydoğan, 2021, ss. 61).

Neoliberalizm ve dijitalleşmenin kesişiminde, dijital aktivizm, yalnızca iktidarın ve kapitalizmin dayattığı normlara karşı bir karşıtlık değil, aynı zamanda bu normların içinde şekillenen bir kimlik üretme biçimidir. Sosyal medya, kapitalizmin tüketici bireyler yaratma sürecinde hem bir denetim alanı hem de direnç alanı sunar. Örneğin, “beğenme” ve “paylaşma” gibi dijital etkileşimler, sadece kişisel kimliklerin ve sosyal statülerin inşasında değil, aynı zamanda toplumsal hareketlerin güç kazanmasında da önemli bir rol oynar. Bu anlamda, dijital aktivizm bir yandan bireyleri “özgür” birer özne olarak tanımlar, diğer yandan da bu özgürlüğün, kapitalizmin ve dijital kapitalizmin sunduğu sınırlı bir özgürlük olduğunu gözler önüne serer.

Yeni medya ve sosyal medya platformları, toplumsal şeffaflığı meşru hâle getiren bir ortam sağlar. Bu şeffaflık, bireylerin davranışlarını öngörülebilir hâle getiren ve manipüle edilebilen verilerle beslenen bir sistemin temelini atar. Bu dönemde, dijital dünyada bireylerin verileri bir psiko-politik aygıt hâline

gelir ve özgür irade gibi kavramlar sorgulanmaya başlanır. Bireylerin dijital izleri, toplumsal yapıyı kontrol etmek için kullanılan bir araç hâline gelirken, aynı zamanda bireysel kimlik de bu verilerle şekillenir. Bu bağlamda, Han, dijital panoptikonun iktidarın ve bireyin kendisinin bir kontrol aracı olarak işlediğini belirtir. Sonuç olarak, bireyler salt tüketicilere dönüşür ve özgür irade, sayısal veriler ve algoritmalarla yok olur (Aydoğan, 2021, ss. 61).

Günümüzde, bireyler toplumsal sorunlara karşı tepkilerini dile getirirken, daha adil bir dünya arayışını yeni medya ortamlarında gerçekleştirmektedirler. Bu ortamlar, bireylere hareket özgürlüğü, sürekli erişim ve etkileşim imkânı sunarak, toplumsal değişim için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Toplumsal değişim ve bireysel direnç için önemli bir alan hâline gelen dijital medyanın aynı zamanda psikolojik ve duygusal denetimlerin pekiştirilmesine nasıl hizmet ettiğini de görmekteyiz. Dijital platformlar, bireyleri hem toplumsal hem de kişisel düzeyde yeniden şekillendirirken, aynı zamanda yeni türden bir yönetim biçimi olan psiko-politika kavramını da güçlendiriyor.

Kısaca çağımızda iletişim teknolojileri, bireyi baskı altına almak yerine hoş gitmeye, tatmin etmeye çalışan bir politikanın, duyguların yönetildiği psiko-politikanın araçlarıdır. Artık Foucault'nun söz ettiği, biyopolitika dönemi bitmiştir. Çünkü yeni iktidar tekniklerinin yöntemi, rızayı psikolojik savaşlardan elde etmektedir. Psiko-politika, psikoloji ile politikanın birleşiminden doğarak, bireylerin bedenlerinden çok duygularına hitap etmeye odaklanır. Bu yaklaşım, insanların nelerden hoşlandığına dikkat ederek, onların zevklerine yönelmeyi ve duygusal manipülasyon aracılığıyla ideolojik bir etki yaratmayı hedefler. Günümüzün hiper-bağlantılı dijital çağında, yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı kolaylıklar, aslında iktidarlara vatandaşların her anını izleme imkânı tanımaktadır. Toplumların kullanımına sunulan dijital olanaklar, görünüşte sadece rahatlık sağlamayı amaçlasa da gerçekte devletlere, bireylerin her hareketini sürekli olarak izleme hakkı verir.

Dijital aktivizm, bu psikopolitik baskılara karşı bir karşı-strateji olarak, bireylerin yalnızca toplumsal yapılarla değil, içsel dünyalarıyla da mücadele etmelerini sağlıyor. Yani dijital aktivizm, bireylerin içsel dünyalarında kendi kimliklerini oluşturma ve dışsal baskılara karşı direnme potansiyeli taşımaktadır. Örneğin, Sosyal medya mecralarında özellikle X'de seçilen kalıp ya da cümlelerin etiketlenerek (hashtagleme) bunun dağıtımına sunulmasıyla küresel çapta ülkeler ve her kesimden vatandaşlar var olan durumlar hakkında fikir ve görüşlerini beyan ederek desteklerini veyahut karşıtlıklarını dile getirebilmektedir. Sosyal, ekonomik, politik ya da kültürel açıdan toplumsal yapıyı ilgilendiren haksızlık, ayrımcılık veya suistimallerle karşılaşıldığında, dijital aktivizm, farkındalık yaratarak davranışsal değişimlere yol açmak adına olumlu bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Örneğin; İsrail-Filistin Olayları sırasında Filistinlilere destek için X üzerinden açılan hastageler; #FreePalestine (Özgür Filistin), #GazaUnderAttack (Gazze saldırı altında) ve #FreeGaza (Özgür Gazze) ve change.org üzerinden gerçekleştirilen destek kampanyaları; sokak hayvanları için çıkarılan yasa için change.org/AYMKatliamıDurdur, İzmir de nükleer atığın temizlenmesi için change.org/NukleerAtıkTemizlensin) gibi.

4. Sonuç

İletişim, insan varoluşunun temel gereksinimlerinden biridir ve toplumsal yaşamı mümkün kılar. Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte iletişim süreçleri daha etkili hâle gelmiştir ve bu toplumsal yaşamı köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Web 2.0 ile sosyal medya mecraları, insanların görüşlerini ifade edebildiği ve sokağa çıkmadan toplumsal hareketlere katılabildiği yeni bir kamusal alan, dijital kamusal alan oluşturmuş ve toplumsal hareketler daha kalabalıkları kapsayacak biçimde gerçekleşir hâle gelmiştir.

Ancak yeni iletişim teknolojilerinin akıl almaz gelişmeler yaşattığı günümüz toplumlarında, bireylere özgürlük, zamandan kazanım sağlayan bu teknolojiler, uygulamalar aynı zamanda bireylerin gözetim ve kontrol altında olma olasılığını da arttırmıştır. Yani günümüzün dijital kamusal alanları olarak varsayılan sosyal medya mecraları, bireyleri bir araya getirerek toplumsal adalet ve değişim için güçlü

bir ses oluştursa da dijital alandaki engeller, sansür ve bilgi kirliliği gibi zorluklarla da yüzleşmeyi gerektirir.

Bu konuda Chul Han'ın da belirttiği gibi, iletişim teknolojileri bir yandan bireylerin kendilerini özgür hissetmelerine ortam hazırlar, öte yandan bireylere sistemin başarısızlıklarını sorgulatmak yerine, bireylerin kişisel performanslarına odaklanmasına neden olmaktadır. Bu sebeple, diğer dijital etkinliklerde olduğu gibi, dijital aktivizm de bir performans etkinliği olarak kalabilir. Çünkü X ve Facebook gibi 'sözde' kamusal alanlar, dijital kamusal alanlar sadece kitlelerin bir araya gelmesini sağlayan mecralardır. Kişiler doğrudan gerçek kimlikleriyle yer almadığı için, bot ve trol hesaplarının varlığı nedeniyle bu platformlar "sözde kamusal" alanlar olarak nitelendirilebilir. Gerbaudo'nun deyişiyle (2014, ss. 13) "hayatında sokaklarda gaz kokusu koklamamış Amerikalı internet havarilerinin bulduğu Twitter Devrimi, Facebook Devrimi gibi terimler, aktivizmi bayağılaştıran ve aldatmaca" terimlerdir. Gerbaudo, protesto kùltürü açasından değerlendirdiği aktivizmin, yeni iletişim teknolojisindeki gelişmelerle alternatif medya platformlarından sosyal medya platformlarına doğru kaydığını, bu platformların insanların bu hareketlere katılmaları için motive edildikleri yerler hâline geldiğini belirtir (Gerbaudo, 2014, ss. 14). Ancak, psiko-politikanın merkezi olan bu mecralarda yani sosyal medyada yapılan biçimiyle aktivizm, sadece kitlelerin mobilizasyonu için yapılmaktadır ve bu hâliyle yapılan aktivizm ise siber-popùlizmin ta kendisidir.

İletişim teknolojilerinin toplumun birçok alanında yarattığı dönüşüm, aktivizm sahasına da yansımıştır. Bu gelişme, dijital aktivizmin yükselmesine, ana akım partilerin çevrimiçi stratejilerine uyum sağlamalarına, dijital vatandaşlık bilincinin artmasına, kitlelere ulaşamayan alternatif partilerin daha fazla ses getirmesine ve daha demokratik, çoğulcu bir toplum oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Bu sayede, farklı seslerin daha görünür hâle gelmesi ve online aktivizmin gücünün artması gibi olumlu değişimler yaşanmıştır. Ancak, dijital medya teknolojilerinin siyasetin bir parçası hâline gelmesi, aynı zamanda manipùlasyon, popùlizm, propaganda ve toplumsal kutuplaşma gibi ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, kamuoyu oluşturma sürecinde yalnızca iletişim teknolojilerinin gücüne dayanmak, yanıltıcı sonuçlara yol açaabilir.

Kaynakça

- Aydoğan, F., & Akyüz, A. (2010). Önsöz. F. Aydoğan & A. Akyüz (Ed.), *İkinci medya çağında internet* (ss. 1-3), Alfa Yayınları.
- Aydoğan, F. (2023). *Popüler kültür medya ve dijitalleşme*. TRT Yayınları
- Aydoğan, F. (2021). Dijital teknolojilerin vatandaşı ve politikası. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 6(2), 58-63.
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan modernite*, (S. Okan Çavuş, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Castells, M. (1996). *Ağ toplumu: Bilgi çağında güç*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chomsky, N. (1993). *Medya gerçeği*, (A. Yılmaz, Çev.). Tüm Zamanlar Yayıncılık.
- Debord, G. (2021). *Gösteri toplumu*, (A. Ekmekçi & O. Taşkent, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2014). *Anti ödipus: Kapitalizm ve şizofreni 1*, (F. Ege, H. Erdoğan, & M. Yiğitalp, Çev.). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Foucault, M. (1999). *Disiplin ve ceza: Gözetim ve ceza*, (K. Kalkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Gerbaudo, P. (2014). *Sosyal medya ve günümüz aktivizmi: Tweetler ve sokaklar*, (A. Türel, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Gerbaudo, P. (2021). Siber özerklikten siber popülizme: Dijital aktivizmin ideolojik tarihçesi. F. Aydoğan (Ed.), *Yeni medya kuramları II*. (ss. 83-101). Der Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri*, (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- McCosker, A., Vivienne, S., & Johns, A. (2016). *Negotiating digital citizenship*. Rowman & Littlefield.
- McLuhan, M. (1962). *Gutenberg galaksisi: Tipografik insanın oluşumu*, (Ç. A. Yıldız, Çev.). University of Toronto Press.
- Mousavi, S. (2023). Dijital vatandaşlık. F. Aydoğan (Ed.), *Medyada güncel kavramlar*. (ss. 143-156). Nobel Yayınları.
- Orwell, G. (2000). *1984*. (C. Üster, Çev.). Dokuz Yayınları
- Poster, M. (1995). *The second media age*, Cambridge, Polity Press.
- Tani, E. (2018). *Yeni toplumsal hareketler ve dijital aktivizm: Çevreci sivil toplum kuruluşlarına yönelik bir araştırma*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Turhan, D. G. (2017). Dijital aktivizm. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 26-44.
- Žižek, S. (1989). *The sublime object of ideology*. Verso.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Yeni Despotizm: Demokrasilerin Geleceği Mi?

The New Despotism: The Future of Democracies?

Serhat Çetintaş

Kocaeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü Doktora
Öğrencisi, Kocaeli, Türkiye,
cetintasserhat@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 11.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 08.11.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
21.12.2024

Kitap Bilgileri/Book Information

Yazar/Author: John Keane

Çeviren/Translator: İsmail Ferhat Çekem

Yayınevi/Publisher: İletişim Yayınları

Basım Yılı/Year of Publication: 2021

Sayfa Sayısı/Number of Pages: 309

Avusturyalı bir siyaset bilimci olan John Keane'in politika, kùltür, felsefe gibi birçok alanda araştırmaları bulunmaktadır. Sydney Demokrasi Ağının kurucularından olan yazar, çeşitli üniversitelerde siyaset bilimi ve politika dersleri vermiştir. Hâlen Sydney Üniversitesi'nde dersler veren Keane, demokrasi, politika, sivil toplum, kùltür ve medya alanları üzerine çalışmalar yapmakta, New York Times, Al Jazeera, Guardian, Huffington Post gibi mecralarda yayınlarına devam etmektedir. Keane'in Türkçeye çevrilen birçok eseri mevcuttur. Bunlar: *Demokrasi ve Sivil Toplum* (Ayrıntı Yayınları, 1994), *Şiddetin Uzun Yüzyılı* (Dost Kitabevi Yayınları, 1998), *Sivil Toplum ve Devlet* (Yedi Kıta Yayınları, 2004), *Şiddet ve Demokrasi* (İmge Kitabevi Yayınları, 2010), *Aykırı Öyküler* (Alakarga Sanat Yayınları, 2020), *Medya ve Demokrasi* (Ayrıntı Yayınları, 2021) ve 2021 yılında İletişim Yayınları öncülüğünde dilimize çevrilen *Yeni Despotizm*. Literatürde *Yeni Despotizm* kitabı üzerine bir değerlendirme yapılmadığı tespit edilmiştir. Ancak Ahmet İlhan'ın (2023) *Kötülük, Despotizm ve Deprem* kitabıyla ilişkilendirdiği bir çalışması bulunmaktadır. Keane'in yazısında özellikle vurguladığı yediği şokların ardından hızla kendini toparlayabilecek kabiliyette bir hâkimiyet türü olması açısından bu yeni despotizmi, yaşanan bir doğal afet üzerinden örneklemesi ve analogjiye izin vermesi açısından dikkate değerdir (İlhan, 2023).

Medya ve Demokrasi eserinin önsözünde Keane, kitabı yazma sebebine ilişkin sorular sormakta, medya ve demokrasi ilişkisinin yeniden düşünülmesine yönelik tartışmalar yapmaktadır. Kitabın bir bölümünde Keane (2010, s. 99), basın özgürlüğünün yeni siyasal yöntemlerle sınırlandırılmasına değinerek, günümüzde demokratik rejimlerin çekirdeğinde despotizmin bulunduğunu, artık yeni bir siyasal sansür dönemine, bir nevi 'demokratik Leviathan' çağına girdiğimizi ileri sürmektedir. Despotizmde sınırsız, yoğunlaşmış bir iktidar havası vardır ki, yapısı gereği hükümet politikalarının, resmî biçimde izin verilmemiş bireyler tarafından tartışılmasının yasa dışı bir eylem olduğu fikrine dayanmaktadır. Keane'e (2010, s. 46) göre, süregelen şekilde yayılan despotizm, kaygı hâlindeki halkın gönüllü itaati sayesinde daha da şiddetlenmektedir. Bu durum zamanla demokrasiye yönelik birtakım tehditlerin ayyuka çıkmasına yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan, despotizm teriminin yüzyılımızın özelliklerini taşıyan yeni iktidar türünün demokrasiye yönelttiği tehditleri anlamlandırma noktasında anahtar kelimelerden biri olduğu söylenebilir (Keane, 2021, s. 25).

Anayasalarda düzenlenen hâliyle, demokrasilerde iktidarın nasıl paylaşılacağına yönelik ilke ve pratiklere olan tehditlerin, yalnızca dış siyasi rakiplerden gelmediği meselesi *Yeni Despotizm* kitabının temel fikrini ihtiva eder. Keane, dünyanın her yerinde birtakım anlaşmazlıkların ve kafa karışıklığının hüküm sürdüğünü, yaşamakta olduğumuz karanlık zamanların kaçınılmaz olana davetiye çıkardığını ve “daha önce eşi benzeri görülmemiş türde bir despotizm” anlayışının hâkim olduğunu ileri sürmektedir.

Kitap yedi ana başlıkta (‘Yine karanlık çöktü’, ‘servet, para, iktidar’, ‘hayalet halk’, ‘medyanın gücü’, ‘kadife yumruklar’, ‘neden despotizm?’ ve ‘demokrasinin geleceği’), yeni despotizm kavramını özellikle demokrasi, iktidar, otoriterlik ve medya kavramlarıyla ilişkilendirerek derinlemesine ele almaktadır. Kitabın ‘kavramsal yanılgılar’ alt başlığında, yeni despotizmlerin ne olmadığı ile ilgili tartışmalar yürütülmektedir. Bu hâliyle yeni despotizmler, dışarıdan bakıldığında daha istikrarlı ve cazibeli görünürler. Öncelikle yeni despotizmler, melez rejimler değildirler. Buna ilaveten yeni despotizmleri, sanıldığı aksine, demokrasiye giden yoldaki mola yerleri olarak düşünmek hata olacaktır. Esasen yeni despotizmlerin, iktidar paylaşımını merkeze alan demokrasi ideallerine, uygulamadaki hata ve başarısızlıklarına verilen tepkiler olduğu söylenebilir ve bir nevi demokrasinin hâlihazırdaki işlev bozukluklarından beslenen parazitler gibidirler. Ayrıca, Avrupa ve Asya’da örneklerine rastlanan “toplumun bütünü ve vatandaşın şahsi yaşamını egemen politikanın tasvip ettiği sisteme göre düzenlenen totaliter rejimlerin benzeri olarak görülmemesi elzemdir” (Neumann, 1964, s. 236).

Despotizmin bir zamanlar aklına estiğini yapan, acımasız, kendi kendini yok etmeye meyilli deli bir iktidar biçimi olduğunu söyleyen Keane, Montesquieu’ye atıfta bulunarak despotizmle yönetenlerin pervasız olduğu görüşünü paylaşır. Louisiana’daki vahşilerin meyve talep ettiklerinde ağacı kökünden keserek meyveleri toplamaları despotik yönetimin bir örneğidir (Montesquieu, 2017, s. 74). Ancak yeni despotizmler, Kim Il-sung’un Kuzey Koresi veya 1970’lerin Kamboçya’sının tekrarı değildirler. Despotizmlerin, ölümlerin dahi emniyette olmadığı, her şeyin devamlı değiştiği, tek kişinin egemenliğindeki barbar totaliter rejimlere benzediklerini söylemek de zordur. Linz’ e göre (2012, s. 37), bir ideolojiye sahiplik, iktidarın seçici bir çevreye hesap verme konumunda olmadığı, iktidardan barışçı yöntemlerle uzaklaştırılmayan kişi ya da grupların varlığı, bir sistemin totaliter olarak nitelendirilmesinin zorunlu boyutları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir sistemin totaliter sayılabilmesi için bahsi geçen boyutların hepsinin bir arada bulunması zorunludur. Bu nedenle yeni despotizmleri totaliter rejimler olarak değerlendirmek hata olacaktır. Eski çağlardan beri despotizmlerin ve tiranlıkların başat kaygılarından biri, vatandaşları arasında eşit koşullar sağlamak olmuştur.

John Keane, yeni despotizmlerin en önemli özelliklerini esnek oluşları ve yediği şokların ardından kendilerini toparlama kabiliyeti olarak açıklar. Ayrıca, yeni despotizmlerin en dikkat çekici yönleri; ultra modernlikleri, kendilerini incelemeye meyyal oluşları ve ‘sui generis’ demokratik pratikleri denemekten çekinmemeleridir. Haklı yahut makul olmak zorunda kalmama haklarından feragat etmek istemeyen yeni despotizmler, alçak demagoglar üretirler ve aynı zamanda halk tarafından desteklenmiş Mesihlerin rolünü oynamaktan zevk alırlar. Kendisini ‘Tanrıdan başka herkesten üstün’ gören Vlademir Putin, yine kendisini ‘Allah’ın yeryüzündeki peygamberi ilan eden’ Türkmenistan lideri Saparmurat Niyazov ve Çin’deki aç gözlü kızıl oligarklar, despot liderler olarak karşımıza çıkarlar (Keane, 2021, s. 42-43).

“Servet, Para, İktidar” bölümünde Keane, yeni despotizmlerin başarılı olmasının temel sebeplerinden birinin, halkın siyasi arenadaki gündelik hayatlarının hükümetler, dinî kurumlar, meslek örgütleri ve diğer örgütler tarafından idare edilen patronaj ağlarıyla şekillendirilmesi olarak görmektedir. Marquez’ e göre, tüm tek adam yönetimleri patronaj ilişkilerine dayanır. Konumları eşit olmayan bireyler arasındaki karşılıklı sorumlulukları düzenleyen özel bir anlaşma olan patronaj ilişkileri, himaye edilenin sadakatini göstermesi karşılığında kıymetli kaynakların hami tarafından sağlanmasının taahhüdünü içermektedir. Aynı zamanda özel değiş tokuş biçimleri olan patronaj ilişkileri, hamilik yapanın değerli kaynakları tekelinde bulundurduğu ve tarafların eşitliğinin söz konusu olmadığı ilişkilerdir (2020, s. 127-128). Yazar, Montesquieu’ye atfen başkalarının her zaman bağımlı olmasının despotların

hükümranlığını devam ettirdiğinden, despotların liyakate dikkat etmeksizin sadakat gösteren herkese lütuf dağıttığını ve dalkavukluğu ödüllendirdiğinden bahseder. John Stuart Mill'den hareketle, yeni despotizmleri bir arada tutan patronaj ağları hemen fark edilemeyecektir, despotik devletler iyi yönetilen siyasi yapıları taklit ederek birey ve grupların harekete geçmesini teşvik ederler fakat yapabileceklerinin sınırını belirlenmiştir. Ayrıca yeni despotizmler monarşi, sultancılık ya da tiranlıktan farklıdır. Vladimir Putin, Şi Cinping ve Recep Tayyip Erdoğan'a yakıştırılan otokrat, diktatör sıfatlarının gerçeği yansıtmaz, söz konusu despotların eski moda firavunlara da benzetilmektedirler. Bu aşamada modern temsili demokrasiye yöneltilen en ciddi tehlike tiranlıktan ziyade, eski Yunan'da halka cazip gelen keyfi iktidarın bilinmeyen bir türü olduğunu fark eden Tocqueville'e hakkı teslim edilmelidir. Örneğin, Asyalılar doğuştan köle yaratıldıklarından despotizme boyun eğerler. Bu sebeple tiranlıkla despotizmin ortak benzerliği mevzu bahis değildir. Sartori'ye göre tiranlar, Yunanları yönettiğinden kısa ömürlü olurlarken; despotlar, özgür olmayı beceremeyen halkları, itirazla karşılaşmaksızın ve devamlı yönetmişlerdir (1996, s. 222). Despotlar, her şeyi kendi ellerinde toplamanın sakıncalı bir durum olduğunun farkındadırlar ki bu nedenle patronaj ilişkilerini sürdürerek sahip olduklarının bir kısmını (yükü miktarda para, iş imkanları, ihaleler ve diğer kaynaklar) dağıtırlar. "Bağlantılar, pazarlıklar, anlaşmalar, ihalelerden alınan komisyonlar, nakdi ve aynı hediyeler yeni despotizmin ortak para birimidir" (Keane, 2021, ss. 50-51). Despotların lütuflarının, çerçevesi despotik devletler tarafından oluşturulan iktidar yapılarında hiyerarşik şekilde ilerleyen ilişki ağları içerisinde dağıtılmaktadır. Despotizmler himayecilik ilişkilerinin döndüğü bir sistemdir. Burada işler, resmî olmayan bireysel ilişkiler sayesinde organik olarak gerçekleşmektedir. Ruslar bu tarz ilişkilere 'blat', Çinliler 'guanxi' adını vermektedir. Türkiye'de bu ilişkilere 'torpil', 'destek' ya da 'arka' (dayı**) Vietnam'da 'mócanoc', Kamboçya'da 'khsae' denirken, Arapça'da tercih edilen terim 'wasita'dır (Keane, 2021, s. 53). Asıl mesele, despotizmde her şeyin kabullenilmesini, meşrulaştırılmasını sağlayan çoğu yere nüfuz etmiş birtakım bağlantılar söz konusudur. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde sürdürülen gündelik hayatta kolaylıktan ziyade hiç kimsenin masum olmadığı, gerçeklikten tamamen kopmuş, insanların yönlerini şaşırtdığı oldukça çetrefilli bir yaşam gerçekliği bulunur.

"Hayalet Halk" bölümünde Keane, daha çok seçimler üzerine odaklanır. Seçimler, siyasi sisteme demokratik bir hava katar ve halkın hayatında hissedilen bir iyileşmeye yol açarlar. Ayrıca seçimler iktidar hiyerarşisi içindeki muhalif gruplara manevra alanı açarak anlaşmazlıkların çözülmesi ve hoşnut olunmayan faaliyetlerin yeniden düzenlenmesine imkân tanır. Fakat Keane, demokratik ortamın oluşmasında seçimlerin önemli olduğuna ikna olsa da despotların seçimleri manipüle ettiğine ve demokratik bir görünüm sağlanması için seçimleri özellikle medyanın gücüyle kendi lehine çevirdiğini belirtir. Bu durum Keane'e göre, despotizmlerin hayali seçimler düzenlemesinin başlıca nedenidir (2021, ss. 126-128).

Kitabın "Medyanın Gücü!" bölümünde, medyanın karartılması, medyayla baştan çıkarma, dijital isyanlar ve yenilikler alt başlıklarıyla despotistler iktidarlarını daha da pekiştirerek şiddet ve korkuyla istikrarlarını devam ettirme hesapları yapmaktadırlar. Diğer taraftan, şiddet ve korkuyla istikrar sağlamanın bir işe yaramayacağını bilincinde olan despotlar, şiddeti ceplerinde bir yumruk gibi taşırlar. Fakat yumrukla yönetmenin amaçlarının dışında olduğunu ve özellikle direnişi alevlendireceğini bilirler. Despotlar, kaba kuvvet kullanmaktan ziyade aldatma ve ayartmaya dayalı bir tahakkümün daha işlevsel olduğu kanısındadırlar. Burada modern egemenliğin bedenden ziyade bilince uyguladığı bir güç, şiddet mevzu bahistir ve bu gücün yaptırımı sembolik/simgesel şiddettir. Bourdieu'ya göre şiddet, hükmedilenin hükmedene göstermemelik edemediği bağımlılık aracılığıyla; yani onu ve kendini düşünürken elindeki tek araçla, onunla ortaklaşa sahip olduğu tanıma araçları olduğunda kurulur. Sonuçta bunlar tahakküm ilişkisinin cisimleşmiş biçimleri olduklarından varolan ilişki de doğalmış gibi

** Vurgu yazara ait.

görünür. Sembolik şiddet, yalnızca onu kullanan kişi tarafından uygulanabilir ve ona tahammül eden kişi tarafından meşru olarak tanınmasına neden olur (1991, s. 140).

Keane, kitabın “Kadife Yumruklar” bölümünde despotizmin, kendisini sürekli altın tepside sunmasının ikna edici sebeplerinden birinin keyfi iktidara karşı duracak muhalefetin devre dışı bırakılması, bir diğeri gönüllü kulluk meselesi olduğunu iddia eder (2021, s. 215). Despotlar, keyfi iktidarlarını dayatacakları, rızalarını sunmaya gönüllü olacak tebaayı üretecek teknikler geliştirme yeteneğine sahiptirler. Tebaasını baştan çıkarıp, iş birliğine davet eder ve onları despotizmin gerekliliğine ikna ederler. Keane’e göre, La Boétie, Oscar Wilde, Edmund Burke, John Stuart Mill ve Tocqueville gibi şahsiyetler despotizmin disiplinci bir iktidar biçimi olduğunu ve özgür iradenin kullanılmasını olanaksızlaştırdığını savunurlar. Son kertede despotizmler, tebaayı, iktidarın yaptıklarına müsamaha göstermeye, iktidar tarafından sağlanan ayrıcalıkların eşitlik olduğuna -ki bu bir yanılısamadır***- inanmaya teşvik ederler.

“Neden Despotizm!” bölümü şiddetin keyfiliği, iktidarın suistimal edilmesi, otoriterlik ve gönüllü kulluk meseleleriyle örülmüştür. Keane özellikle La Boétie’ nin çalışmasını referans göstererek despotizmin akla gönüllü kulluk meselesini getirdiğini söyler. Başkaları üzerinde keyfi iktidar kuranların, rızalarını kendiliğinden sunacakları tebaayı üretecek yöntemlere sahip olduklarından bahseder (2021, s. 251). Şiddetin keyfiliği, iktidara sahip olmak adına eylemde bulunma hakkını meşru göstermenin bir ifadesidir. Özellikle modern öncesi zamanlarda şiddet her yerde hazır ve nazır olan, aynı zamanda gündelik hayatın, toplumsal pratiğin ve iletişimin önemli bir parçasıdır (Han, 2018, s. 16). Despotik iktidarların keyfi biçimde yönetme anlayışına karşı çıkan Keane, Thomas Paine’nin *İnsan Hakları* eserinde vurguladığı ‘küstahlıkla yönetmek despotizmdir,’ fikrine yaslanır. Fakat despotizm konusunda yine de ihtiyatlı düşünmekte fayda gördüğünü, kavramın bizler için uyarı mekanizması olduğunu, keyfi iktidar paradigmasının sonuçlarını anlamaya olanak sağladığını, iktidarın sınırlandırılmasına yönelik pratikler işlevsiz kaldığında kaybedeceklerimizin neler olacağını anlamamıza imkan tanıdığını vurgular. Russell’ e göre iktidarı elinde bulunduran topluluk, denetlenmediği sürece, muhalif olanların çıkarını düşünmeyecektir. Bu bağlamda, despotluktan daha doğru dürüst bir yönetim için toplumsal yaşayışta belli bir tarafsızlığın olması gereklidir (1966, s. 355).

Despotizmlerin keyfi usullerle yönetmedeki ısrarına yönelik izlere edebi metinlerde de rastlanmaktadır.¹ Bu romanların her birinin meselesi, azınlık konumundaki grubun keyfi iktidarını çoğunluğun lehine olacak şekilde kurmasının nasıl mümkün olduğunu ortaya koymaktır. Günümüzün despotizmleri söz konusu yazarların düşüncelerini meşgul eden totaliter hakimiyetten farklı olsa da gösterişin çok fazla olmadığı, çok daha katmanlı, akıllı ve şekil değiştirmeyi bilen vasıflar taşırlar. Arendt’ in düşüncesinde totaliter bir rejimin kurulması için, gerçekleştirilmesi planlanan bir ideolojinin aygıtı olarak terörün kullanılması ve bu ideolojinin istikrarlı bir yapıya kavuşmasında çoğunluğun taraftarlığını kazanmış olması gereklidir (2009, s. 26). Parti tekeli, iktisadi yaşamın devletleştirilmesi ve ideolojik terör gibi unsurların birleşerek gereklilikleri yerine getirmesi hâlinde totaliter bir rejim kurulabilir (Aron, 1976, s. 285). Ancak Tocqueville ve Marx’ın varsayımlarının aksine günümüzün despotik iktidarları, kimliği belli olmayan memurların idaresi ve kapitalistlerin patronluğundan daha fazlasıdır.

Hülasa, içerik itibariyle oldukça detaylı, girift ve kesif sayılabilecek bu çalışmayı iktidar yapılarını anlama, karşılaştırma ve özellikle dijitalleşmenin küresel ölçekte had safhaya ulaştığı yüzyıla yönelik bir

*** Vurgu yazara ait.

¹ Özellikle yirminci yüzyılın başlarında acımasız bir oligarşinin devleti yönettiği geleceği anlatan Jack London’ın *Demir Ökçe*’si, tek tip üniforma giydirilerek her birine numara verilen tebaanın idare edildiği Yevgeni Zamyatin’in *Biz*’i, totaliter bir dünyanın tasvir edildiği Aldous Huxley’nin *Cesur Yeni Dünya*’sı, keyfi iktidarın sistemine uyum sağlamayı reddeden bireylere uygulanan şiddetten bahseden Vladimir Nobakov’un *İnfaza Çağrı*’sı, bireysel olanın yok edildiği, insanların makineleşmiş kitlelere dönüştüğü, totaliter zihniyetin bireylerin üzerine adeta bir karabasan gibi çöktüğü dünyanın irdelendiği George Orwel’in *1984*’ü, Kafka’nın *Dava*’sı ve Margeret Atwood’un *Damızlık Kızın Öyküsü*.

eleştiri olarak okumak mümkündür. Yazar özetle, keyfi ve sömürücü iktidar biçimi, plütokrazi ve patronaj ağlarıyla örülü bir sistem olarak tanımladığı yeni despotizmin Ares²'e benzediğini, fakat yine de nezaretçi demokrasinin (monitory democracy) bariz şekilde siyasi bir alternatif olabileceği iddiasında bulunur. Yazar, aniden yaşanan kitlesel ölümlerin, gıdalarda yaşanan stok sorunlarının, büyük finansal çöküşlerin, tuhaf bir nükleer patlamanın, hatta örgütlü guruplar tarafından başlatılan bir dijital muhalefet hareketi ve şiddete dayanmayan grevlerden sonra isyankâr bir sivil toplumun vuku bulması, despotların dengesini kaybetmelerine yol açabileceğini ileri sürer. Ancak yazar, yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen yeni despotizmlerin yöneticilerinin bunların yaşanmasına imkân tanımayacak kadar akıllı ve donanımlı olduklarından dem vurmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yazar, yeni despotizmin her yere sirayet ettiğini ve alt edilmesinin neredeyse imkânsız olduğunu ima etmektedir. Yeni despotizmlerin, demokrasinin geleceği olup olmadığı meselesinin okuyucuya bırakılması ise, sonraki çalışmalara zemin oluşturması bakımından değerlidir.

² Mitolojide savaş tanrıçasıdır. Onun vahşiliğinden ve zorbalığından bütün tanrılar, hatta babası Zeus bile yaka silkerdi.

Kaynakça

- Arendt, H. (2009). *Totalitarizmin kaynakları-1: Antisemitizm*. (B. S. Şener, Çev.), İletişim Yayınları.
- Aron, R. (1976). *Demokrasi ve totalitarizm*. (V. Hatay, Çev.), Milli Eğitim Basımevi.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. (G. Raymond, & M. Adamson, Çev.), Polity Press.
- Han, B. C. (2018). *Şiddetin topolojisi*. (D. Zaptçioğlu, Çev.), Metis Yayınları.
- İlhan, A. (2023, 21 Şubat). Kötülük, despotizm ve depremin fay hatları, Birikim. <https://birikimdergisi.com/guncel/11265/kotuluk-despotizm-ve-depremin-fay-hatlari>
- Keane, J. (2010). *Medya ve demokrasi*. (H. Şahin, Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Keane, J. (2021). *Yeni despotizm*. (İ. F. Çekem, Çev.), İletişim Yayınları.
- Linz, J. J. (2012). *Totaliter ve otoriter rejimler*. (E. Özbudun, Çev.), Liberte Yayınları.
- Marquez, X. (2020). *Demokrasi dışı siyaset: Otoriterlik, diktatörlük ve demokratikleşme*. (İ. Çekem, Çev.), İletişim Yayınları.
- Montesquieu. (2017). *Kanunların ruhu üzerine*. (B. Günen, Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Neumann, F. (1964). Notes on the theory of dictatorship. In F. Neumann, & H. Marcuse (Ed.), *The Democratic and the Authoritarian State: Essay in Political and Legal Theory* (pp. 233-256), The Press of Glencoe.
- Russell, B. (1966, Mayıs). Yetkilerini aşan hükümetler. *Yeni Dergi*(20), 333-351.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (T. Karamustafaoğlu, & M. Turan, Çev.), Yetkin Yayınları.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Makale tek yazarlıdır. Yazar makalenin son halini okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışması CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Spiritüel Ağ: Sosyal Medya ve Yön Değiştiren İnançlar Üzerine Bir İnceleme

On Spiritual Web: An Examination on Social Media and Shifting Beliefs

Meryem İlayda Atlas

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
(İktisat) Doktora Öğrencisi, İstanbul,
Türkiye,
meryemilayda@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 18.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 04.12.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
21.12.2024

Kitap Bilgileri/Book Information

Yazar/Author: Gülenay Pınarbaşı

Yayınevi/Publisher: Okur Akademi Yayınları

Basım Yılı/Year of Publication: 2021

Sayfa Sayısı/Number of Pages: 256

Sosyal medya, kuşatıcılığıyla yaşamın her alanında hızlı bir değişim ve dönüşüme sebep olmuştur. Bu dönüşüm, özel alandan bireyler arası ilişkilere, kişisel gelişimden tüketime ve hatta çoğunlukla şahsi olduğu düşünülen inanışlara kadar uzanan geniş bir etki alanı yaratmıştır. Günümüzde yeni dinî hareketlerin bir alt dalı olarak kabul edilen *New Age* kavramı, insanlara mutlu bir yaşam, kendini bulma, içe dönük bir yolculuk yapma gibi temel yaklaşımlar sunan akımların yanı sıra parapsikolojik araştırmaları, simgeciliği, ezoterik ve egzoterik yaklaşımları da içermektedir. *New Age* olarak adlandırılan bu inanışlar, kadim bir bilme biçimi olan astrolojiyle yakından ilgilidir. Seküler yaşamın inanç kültürlerine hitap eden astroloji, sosyal medya aracılığıyla *New Age* şeklini alarak adeta bir inanma biçimine dönüşmüştür. Yeni medyanın ortaya çıkışıyla birlikte astroloji, *New Age* uygulamaları içinde hem kitlesel olarak hem de astrologlar açısından yeni bir form kazanarak kültür endüstrisinin bir parçası hâline gelmiştir.

Gülenay Pınarbaşı'nın doktora tezi olarak hazırlayıp 2021 yılında kitaplaştırdığı *Spiritüel Ağ: Sosyal Medya ve Yön Değiştiren İnançlar* çalışması, 2019 yılında 2 milyarı aşkın kullanıcısı olan Facebook üzerinden astrolojinin yerini anlama ve anlamlandırma çabasını ele alan nitel bir çalışmadır. Bu çalışmayla iletişim alanında doktor unvanını alan Pınarbaşı, daha evvel kültürel çalışmalar alanında eserler vermiştir. Yazar, 2011 yılında *Anadolu'nun Ermiş Kadınları* ve 2014 yılında *Anadolu'ya İsmi Veren Kadınlar* kitaplarını yayınlamış, coğrafya ve kültür üzerine belgesel çalışmalarında bulunmuştur. Bu çalışma ile yeni medya alanına adım atan Pınarbaşı, kutsal olanın sosyal medyada metalaşmasının çelişkisi üzerine bir ana soruya yoğunlaşmış ve bu akımların sosyal medya platformlarında birer kültür endüstrisi ögesi olarak nasıl metalaştığını açıklamayı amaçlamıştır. Kitapta esas olarak *New Age* akımları ele alınmış ve bu akımların kültür endüstrisiyle ilişkisi sorgulanmıştır. Bu ana sorunun yanı sıra, kitabın alt problemi, astrolojinin Facebook'ta yer almaya başlamasıyla dijital ortama uyum sağlamasıdır. Astrologların bu platform üzerinden hizmet vermesi, astrolojinin yeni bir şekil almasına yol açmıştır. Ayrıca, bu sosyal mecrada insanların yeni ritüel ve inanma biçimleriyle kurduğu ilişkiler de ele alınmaktadır.

Çalışmada zengin bir kaynak kullanımının yanı sıra kuramsal çerçeve eleştirel teori üzerinden çizilmiştir. Kutsal olanın, astroloji üzerinden sosyal medyada metalaştırmasına dair teorik çerçeve Theodor W. Adorno'nun kültür endüstrisi kavramı bağlamında açıklanmıştır. Dijital platformlarda kutsalın temsili; çeşitli özel eğitimler, ruhsal yolculuk seminerleri, şifacılık, spiritüel danışmanlık, yaşam

koçluğu, biyoenerji, hipnoz gibi bilinçaltı çalışmaları yürütenler veya yoga ve meditasyon gibi nefes çalışmaları hizmetleri sunanlar aracılığıyla bireyin anlam arayışını tüketim kültürünün bir parçası hâline getirmiştir.

Pınarbaşı'na göre, *New Age* uygulamalarının bugün ileri düzeyde sanayileşmiş toplumlarda ortaya çıkmasının nedenlerinden biri, modernleşmenin temel unsurlarından olan araçsal akılla kurduğu ilişki ve bu ilişkinin sonucunda mitolojik inanış ve simgelerin tekrar görünür ve popüler hâle gelmesidir. Kitapta, *New Age* hareketlerinin dünya çapında popüler olmasının kökenleri incelenmiş; sekülerleşme ve sekülerleşmeye tepki, sübjektivizmin yükselişi, eski dinlere karşı aşınmışlık duygusu, bireyselleşme, küreselleşme, rasyonelleşmeye tepki, aşırı hızlı değişim, risk ve güvenlik ikiliği sebebiyle geleceği bilme arzusu, kültürlerarası etkileşim, insanın anlam arayışı, yabancılaşma ve son olarak da bu inanışların yaygınlaşmasına elverişli ortam sağlayan medya ilgisi olarak tespit edilmiştir. Türkiye'deki *New Age* hareketlerinin ortaya çıkma nedenleri modernleşme algısı, bireyin öne çıkması, yabancılaşma duygusu, gizemli olana duyulan merak, apolitikleşme, küreselleşme, dünyevileşme, çözülme ve İslam dininin anlatılma biçimlerinin güven uyandırmaması ve aynı zamanda İslami söylemin bugünün sorunlarını çözmekten ve anlamlandırmaktan uzak oluşu, psikolojik ve kişisel iletişim ihtiyacı olarak belirlenmiştir.

MÖ 5000'e kadar uzanan bir astroloji tarihine detaylı olarak değinen Pınarbaşı, İslam medeniyetinde ve Türk kültüründe astrolojiyi ele aldıktan sonra modern astrolojiyi incelemiştir. Günümüzde astroloji, sosyal medyadan evvel gazetelerden dergilere, kitaplardan özel telefon hatlarına, radyodan televizyona uzanan devinimli bir yolculuk hâlinindedir. Fakat dijitalleşmeden evvel zikredilen mecralardan hiçbirinde astroloji bu kadar açık bir şekilde kültür endüstrisinin bir parçası olamamıştır; öyle ki Pınarbaşı'na göre dijitalleşme, astrolojiyi adeta yeniden yapılandırılmıştır. Sosyal medya, tanıtım ve erişim kolaylığıyla bu hizmetleri çeşitlendirmiş, arz ve talep dağıtımını yeniden şekillendirmiştir.

Eser, giriş ve sonuç kısmıyla birlikte toplam altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş kısmında araştırmanın problemi; Türkiye'de bireysel dinî inanç ve pratiklerin yaşanma biçimi ile bu tür hareketlere duyulan ilginin toplumsal karşılıkları tartışılmaktadır. Bu problemde hareketle, esere konu olan spiritüel ağların önemi, problemle ilgili varsayımlar ve sınırlılıklar da açıklanmıştır.

"Kültür Endüstrisi Kuramı" başlığını taşıyan ikinci bölüm, Adorno ve Horkheimer'in "kültür endüstrisi" kavramı üzerine yoğunlaşmakta; kapitalizm ile yeniden şekillenen üretim ilişkilerinin, kültür ve medya üzerindeki etkilerini ele alarak, toplumsal yaşamda kültürel ürünlerin nasıl birer tüketim metası hâline geldiğini ve bireylerin toplumsal algılarını nasıl yönlendirdiğini ele almaktadır. Teorik bir çerçevede, kültür, kültür endüstrisi ve astroloji kavramları, birbirleri ile ilişkileri üzerinden kuramsal bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Kültür endüstrisi kavramının tarihsel gelişimi, özellikle medya ve astroloji bağlamında ele alınarak, kapitalist üretim ilişkilerinin insan bilincine yönelik etkileri derinlemesine incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde astrolojinin, eski folklorik inançlardan ticari bir ürüne dönüşerek modern kültür endüstrisinin bir parçası hâline gelmesi; bireylerin bilinçaltını manipüle ederek kapitalist düzeni destekleyen bir araç hâline gelmesi ve "big data" gibi yeni teknolojilerle harmanlanarak tüketicisini ve üreticisini sürekli yeniden inşa eden bir sektöre dönüşmesi ele alınmıştır.

Eserin üçüncü bölümü olan "Yeni Dini Hareketler ve New Age" başlıklı bölümde, bu hareketlerin astroloji ile ilişkisine değinilmiştir. Yeni dinî hareketler, klasik dinî ilimler kategorisinde yer almayan bir kavramdır. Dolayısıyla hem bu yeniçağ hareketlerinin anlaşılması hem de bu hareketlerin astroloji ile ilişkisinin ortaya konması bu bölümün temel sorunsalı olarak ele alınmıştır. Bu konunun tamamlayıcı bir ögesi olarak, bu hareketlerin günümüzde bireyler üzerindeki etkileri ve bireylerin bu inanışlara yönelmeleri için gerekli motivasyonları da incelenmiştir. Türkiye'de ve dünyadaki spiritüel arayışların modernleşme, sekülerleşme, aşırı rasyonelliğe tepki gibi makro sebeplerin yanı sıra bireysel travmalar, yabancılaşma, eğlenme ve merak ihtiyacı gibi mikro sebeplerle de şekillenebileceği belirtilmiştir. Yeniçağ hareketlerinden biri olan astrolojinin altı bin yıllık tarihçesi, astronomi ve fal ile olan

farklılıklarıyla birlikte incelenmektedir. Bölümün sonunda, astrolojinin 21. yüzyılın başından itibaren kitle iletişim araçlarında temsil biçimi yer almaktadır.

Eserin dördüncü bölümü, araştırmanın yöntemini okuyucuyla paylaşmaktadır. Bu bölümde araştırmanın modeline, evren ve örnekleme yer verilmiştir. Verilerin nasıl çözümlendiği ve yorumlandığı detaylandırılmıştır. Araştırma modelinde yer alan kategoriler şu şekilde sıralanmıştır: Facebook'ta doğrudan satış/tanıtım; bireyselleşmiş insana uygun mesajlar, şifa ve şifacılık vaadi; anlam arayışına cevap, bilgi paylaşımı, astrolojik analizde modern-geleneksel ayrımı, merak giderme, algıyı çeşitlendirme, din istismarı, dindar-seküler çelişkisi.

Kitabın beşinci bölümünde ise bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Araştırma boyunca yapılan görüşmeler ve araştırmacının katılımcı gözlemlerinden hareketle sosyal medya içerikleri kültür endüstrisi kuramı çerçevesinde tüketim kültürü bağlamında analiz edilmiştir. Bu bölümde, Facebook'ta astroloji topluluklarında, gruplarında yer alan veya astroloji sayfalarında yazan bireylerin Facebook iletileri detaylı olarak analiz edilmiş, bu bireylerin inanç ve yönelimlerini neye göre belirlediklerine ve anlam dünyalarına dair cevaplara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, bireylerin derin bir anlam arayışı içinde oldukları ve Türkiye özelinde astrolojinin bireylerin anlam dünyasında İslam, tasavvuf, pagan dinleri, Hint dinleri gibi kadim inançları da barındıran karma bir etki bıraktığı gözlenmektedir.

Modernleşen, kentleşen ve sekülerleşen Türkiye nüfusunun sosyal ağlar üzerinden varoluşsal bir gerekçelendirme arayışında oldukları da bu çalışmanın bulgularından biridir. Spiritüel arayış içinde olan bireylerin hem astroloji hem de diğer yeni dinî hareket ve uygulamalar hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı, astrolojinin de modernleşmeden payını aldığı ve geleneksel anlayışından koptuğu tespiti bu bölümün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Astroloji içerikli Facebook iletilerinde şifa arayışı ve şifacılık konuları da büyük bir hacim kaplamaktadır. Bedene ilişkin pratikler, diğer yeni dinî hareketler alanında olduğu gibi astrolojide de oldukça merkezi bir konumdadır.

Çalışmanın genelinde yer yer vurgulanan temel sorunlardan biri, astrolojik içeriklerin Facebook üzerinden alınıp/satılan bir metaya dönüşmesidir. Bu dönüşüme yakından bakıldığında aslında modern insanın kâr amacı ile kullanabileceği her şeyi alıp satmak isteğini de görmüş oluruz. Çalışmada bu durum bir çelişki olarak tanımlanmış ve analiz edilmiştir. Bulgular, astrolojinin metalaşmasının, kullanılan dilin ve kapitalist tüketim kültürünün etkisiyle yeni bir tür sömürü kültürü oluşturduğunu göstermektedir. Bu platformlarda kendini "uzman" olarak tanıtan kişiler, başvuruları "yıldız haritası" gibi araçlarla yaşadıkları sorunların kendi hatalarından değil, doğum zamanı veya gezegen hareketleri gibi haritalarına bağlı etkenlerden kaynaklandığına inandırmaktadır. Aynı şekilde bu kişilere ellerinde olmayan sebeplerle yaşadıkları sorunlardan yoga, meditasyon yaparak veya onlar için hazırlanmış özel astroloji kampanyalarından veya kamplardan yararlanarak kurtulabilecekleri fikrini aşlamaktadır.

Kitabın son bölümünde ise çalışmanın özetine ve araştırmacının önerilerine yer verilmektedir. 2017-2019 yılları arasında literatür taraması, katılımcı gözlem, yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme ve içerik analizi olacak şekilde dört ayrı nitel araştırma tekniği kullanılarak inşa edilen bu çalışmada, 542 Facebook iletisi ayrıntılı şekilde ele alınarak belirli kategorilere ayrılmış, kodlanmış ve söylem analizi yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda astrolojinin, Facebook'ta üretilen içerikler ve kullanıcıların verdiği tepkiler üzerinden yoğun bir şekilde kültür endüstrisinin metası olduğu gözlenmiştir. İnsanın varoluşsal sorulara cevap araması, hayatı anlamlandırma çabası Facebook ve yeni medya ile bir tık kadar uzağa gelebilmiştir. Facebook'ta üretilen ve tüketilen astrolojik içeriklerin bu derece yoğun olmasının bir sebebinin de bireylerin anlam arayışına ulaşılabilirliğin de çok kolaylaşmış olması olarak gözlenmiştir.

Bu bağlamda astrolojik içeriklerden elde edilen verilerin incelenmesiyle, astrolojinin sosyal medyada doğrudan bir tanıtım ve satışın konusu olduğuna ve çevrimiçi olarak yaygın bir şekilde astrolojik

danışmanlık hizmetleri verildiğine ulaşılmıştır. Bu hizmetler verilirken devreye seçilmişlik söylemleri girmekte ve kullanıcılar daha en başından büyüdü bir dünyanın içine çekilmektedir.

Astroloji, sosyal medya ve kullanıcı ilişkisi bağlamında bir tüketim ilişkisi değil, farkındalık ve seçilmişlik iddiası olarak kurgulanmaktadır. Bir diğer husus da astrolojik iletilerde antik sembollerin ve ezoterik kültür öğelerinin sıkça kullanılarak gizemli bir atmosfer oluşturulmasıdır. Buna bağlı olarak, sosyal medyada astrolojik iletiler yoğun bir şekilde şifa ve şifacılık vaadi içerirler. Bu iletiler kişiye özel mistisizm hizmeti sunarak kullanıcıları özel ve anlamlı hissettirmekte; bireylerin anlam arayışına bir cevap olması açısından kaygı ve merak giderme öğelerine yer vermektedir. Bu araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli bulgu ise, astrolojik içeriklerde sık sık din istismarına başvurulmasıdır.

Sosyal medya içeriklerinin değerlendirilerek kategorize edilmesi, kullanıcılar için anlamının analiz edilmesi ve kültür endüstrisi ile bağının kurulması bu çalışmayı alanında özgün kılmaktadır. Facebook'tan elde edilen bağımsız verilerin birbirleriyle ilişkilendirilerek bir anlam dünyası oluşturulması, gelecekte yapılacak sosyal bilim çalışmaları için yol gösterici olacaktır. Türkiye'de *New Age* ve yeni dinî hareketler alanında yapılmış akademik çalışmaların sayısı bir hayli sınırlıdır.¹ Bu çalışma, kültür endüstrisi teorik çerçevesinde astroloji ve *New Age* dinî hareketleri sosyal medya mecralarından Facebook özelinde incelemiştir. Üstelik bu üç konudan her birine kendi içinde bütünlüklü olarak geniş yer verilmiş, bu meseleler üzerine gereken tartışmalar yapılmış ve daha sonra sosyal medya ile bağı kurulmuştur. Kendi alanında astroloji, *New Age* ve Facebook dünyasını birleştirerek analiz yapan çok çalışma olmadığı için bu çalışma öncül olma açısından özgün bir yerde durmaktadır. Bulgular açısından net sonuçlara ulaşılmış, hatta bu tür akımların politik amaçlarla kullanılabileceği ve güvenlik sorunu oluşturabileceği noktasında somut önerilere de ışık tutulmuştur. Ayrıca bu çalışma, kullanılan yöntem açısından sosyal medya konusunda başka çalışmalar için yönlendirici bir mahiyettedir. Yapılan veri toplama ve içerik çözümleme metodu, yine kültür endüstrisinin bir parçası olabilecek başka paradigmlar için başka veriler toplanarak da kullanılabilir. Facebook ve sosyal medyadaki diğer mecralar bizlere bu alanda sonsuz veri sunmaktadır. Pınarbaşı'nın çalışmasında kullanılan veri toplama ve çözümleme metodolojisi, örnek olarak, Instagram'da yine insanların anlam dünyasına hitap eden başka kültür endüstrisi öğelerini analiz etmekte bir rehber olabilecektir.

Kitap açık bir dille yazılmış; farklı kaynak, ekol ve düşünceyi bir arada harmanlamış ve konuya yabancı olanlara dahi etraflı ve sistemli bir çerçeve sunarak anlatımını zenginleştirmiştir. Kitabın bir doktora tezi olarak yazılmış olması ve kitaplaştırılırken tez formatında çok az değişiklik yapılarak yayınlanması zayıf yönlerinden birisidir. Ele alınan konuların fazlalığı ve tezin formatı gereği zaman zaman tekrara düşülmesi, kuram ve önermelere geniş yer verilmesi okurlar açısından fikrî takibi zorlaştırmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların azlığı gözetilerek yeni bir alanda yayın yapmanın sorumluluğu ile başlıkların çeşitliliği hedeflenmiş olsa da akademik bir tez kitaplaştırılırken bazı bölümlerin toparlanarak kısaltılması veya daraltılması kitabın okunurluğunu kolaylaştırabilirdi.

Sonuç olarak, Gülenay Pınarbaşı'nın *Spiritüel Ağ: Sosyal Medya ve Yön Değiştiren İnançlar* kitabı, üzerine az eser verilmiş olan yeni ve geniş bir alanda yapılmış örnek bir çalışma olarak modern insanın gizem, merak, anlam arayışı karşısında açılan yeni mecraları ve bu mecraların kadim bilme biçimleri ile bağını incelemektedir. Hem dünyada hem de Türkiye'de gittikçe popüler olan *New Age* akımlarının modernleşme, küreselleşme, dinler ve mitolojiler eksenindeki yolculuğu, bir kültür endüstrisi öğesi olarak dijital platformlarda varlığını sürdürmeye devam edecektir.

¹ Bu konudaki çalışmalardan bazıları için bkz. Aydoğan F. (2017), Başkaya Ş. (2006), Dijk, V.J. (2018), Varlık S. (2019).

Kaynakça

- Aydoğan, F. (2017). *Yeni medya kuramları*. Der Yayınları.
- Başkaya, Ş. (2006). *New age hareketi, modern bir dinsellik biçiminin sosyo-kültürel analizi* (Tez no. 207932) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Dijk, V. J. (2018). *Ağ toplumu*. Epsilon Yayınevi.
- Pınarbaşı, G., (2011). *Spiritüel ağ: Sosyal medya ve yön değiştiren inançlar*. Okur Akademi Yayınları.
- Varlık, S. (2019). *Türkiye'de din dışı spiritüel akımlar üzerine bir araştırma* (Tez no. 585393) [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Çalışma tek yazarlıdır. Yazar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.